

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

**Restaurování levé části nástěnné malby s motivem
Archanděla Gabriela z výjevu Zvěstování Panny Marie
ve vstupním sále před kaplí na zámku v Kácově**

Bakalářská práce

2023

Bc. Radka Farská

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Radka Farská**
Osobní číslo: **R19011**
Studijní program: **B0222A310001 Restaurování a konzervace děl hmotného kulturního dědictví**
Specializace: **Nástěnná malba, sgrafito a mozaika**
Téma práce: **Restaurování levé části nástěnné malby s motivem Archanděla Gabriela z výjevu Zvěstování Panny Marie ve vstupním sále před kaplí na zámku v Kácově**
Zadávající katedra: **Ateliér restaurování malby a sgrafita**

Zásady pro vypracování

V bakalářské práci student dokládá, že je schopen samostatně provést komplexní restaurátorský zákrok. Radce Farské byl přidělen úsek nástěnné malby zobrazující téma *Zvěstování Panny Marie* ve vstupním sále před kaplí na zámku v Kácově. Konkrétně se jedná o levou část figury *Archanděla Gabriela*, zahrnující rekonstrukci hlavy. Stěna s výmalbou má celkové rozměry 5,65 m × 3,70 m (š. × v.).

Nástěnná malba provedená patrně v technice *fresco-secco* pochází pravděpodobně z 18. století a je zřejmě dílem Karla Josefa Moraviniho. Originální barevná vrstva byla skryta pod vrstvami sekundárních omítek a nátěrů, které jsou v současnosti již z části odkryté. Vizuálně nejvýrazněji projevujícím se poškozením je celoplošné narušení výmalby pekovaním. Dalším poměrně rozsáhlým poškozením jsou druhotně tmelená místa defektů se ztrátou omítkové i barevné vrstvy. Ta vznikla při řešení elektrifikace místnosti, přesunech stavebních otvorů, výměně stropu atd. Vlivem ztráty koheze i adheze k podkladu se křehká a tenká originální barokní omítka při mechanickém odkryvu či odstraňování druhotných zásahů odděluje a hrozí tak její ztráta. Povrch samotné barevné vrstvy je znečištěn, avšak v relativně zachovalém stavu.

Na přiděleném úseku nástěnné malby studentka provede restaurátorský průzkum, který bude proveden ve dvou fázích, a to před a po odkryvu. Průzkum bude zacílený jak na originální techniku malby, tak i na rozbor poškození a určení druhotných zásahů. V závěru restaurátorského průzkumu musí být studentka schopna vyhodnotit všechna zjištění provedená *in situ*, stejně jako výsledky přírodovědného a uměleckohistorického průzkumu. Ten bude mimo jiné zaměřen i na dohledání vhodných analogií či předloh, které budou sloužit jako vzor pro provedení retuše a rekonstrukce. Na základě původního restaurátorského záměru, závazného stanoviska a diskusí s vedoucím práce, vlastníkem díla a zodpovědnými pracovníky památkové péče vypracuje detailní verzi návrhu na restaurování, která bude následně schválena vedoucím práce.

Podle schváleného návrhu bude proveden restaurátorský zákrok. Stěžejním úkolem bude šetrné odstranění druhotných vrstev v kombinaci se strukturální konsolidací omítkových i barevných vrstev a následné doplnění chybějících částí na přiděleném úseku. V rámci práce tak studentka provede veškeré nezbytné zkoušky, jako např. zkoušky odkryvu, konsolidace, čištění atd. vedoucí k co nejlepšímu výsledku. Zřetel by měl být brán zejména na kompatibilitu či reverzibilitu použitých materiálů a vizuální dopad zmíněných úkonů. Vzhledem k poškození barevné vrstvy a úplné absenci malby v oblasti hlavy figury *Archanděla Gabriela* bude nezbytnou součástí zásahu i retuš či rekonstrukce. Pro rekonstrukci poškozené části vyhotoví studentka návrh kresebně na pauzu v poměru 1 : 1, i v barvě. Veškeré úkony na restaurovaném díle budou provedeny nejpozději do konce srpna 2023.

Celý průběh prací bude konzultován jak s vedoucím práce, tak i s vlastníkem díla a s představiteli památkové péče. Nedílnou součástí bakalářské práce je vyhotovení restaurátorské dokumentace přiděleného úseku malby. Textová podoba bakalářské práce včetně všech fotografií, grafických zákresů a dalších vyobrazení budou vedoucímu práce předloženy ke korektuře nejpozději tři týdny před oficiálním odevzdáním bakalářské práce.

Součástí dokumentace, a tedy i bakalářské práce, bude stručná rešerše dostupné literatury a pramenů týkajících se přidělené nástěnné malby na zámku v Kácově. Kromě dostupné literatury by měly být prověřeny také archivní fondy NPÚ, a to jak spisové, tak fotografické. Po formální stránce studentka dodrží pravidla psaní bakalářských prací, stanovená na FR UPCE.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

1. Paolo Mora – Laura Mora – Paul Philippot, *Conservation of Wall Paintings*. London 1984.
2. Bohuslav Slánský, *Technika malby I a II*. Praha 2003
3. Ivan Vaněček, *Nástěnné malby*. VŠCHT Praha 1997.
4. Jiří Zelinger a kolektiv, *Chemie v práci konzervátora a restaurátora*. Praha 1987.
5. Jaroslav Herout, *Slabikář návštěvníků památek*. Středisko památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, Praha, 1980
6. Ashurst John – Richard Ireland – John Steward – Alison Henry ed., *Practical building conservation: Mortars, Renders and Plasters*. Farnham: Ashgate 2011.
7. Iain McCaig ed., *Practical building conservation: Conservation Basics*. London: English Heritage 2013.
8. Barbara Appelbaum, *Conservation Treatment Methodology*. Britain: Published by Elsevier 2007.
9. Oldřich J. Blažiček – Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Vyd. 2. Praha 2013.
10. James Hall – Jan Royt – Allan Plzák, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha 1991.
11. Roman Kubička – Jiří Zelinger, *Výkladový slovník: malířství, grafika, restaurátorství*. Praha 2004.
12. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech K/O*. Praha 1978.
13. Jan Royt – Hana Šedinová, *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha 1998.
14. Hynek Rulíšek, *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2., upr. vyd. České Budějovice 2006.
15. Tomáš Šimek – Jiří Louda, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. 6, Východní Čechy. Praha 1989.
16. Eva Šimůnková – Tatjana Bayerová. *Pigmenty*. Praha: STOP 1999.
17. Pavel Vlček, *Encyklopedie českých zámků*. Praha 1994.
18. Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha 1999.
19. Pavel Zahradník, *KÁCOV zámek (o Kutná Hora) Stavebně historický průzkum zámeckého areálu*. Praha 1991. (Soukromý archiv investora).
20. Petr Macek – Lucie Vojtíšková – Pavel Zahradník, *KÁCOV zámek (o Kutná Hora) Dodatek Stavebně historického průzkumu zámeckého areálu*. Praha 1991. (Soukromý archiv investora).
21. Nela Šandová, *Zámek Kácov*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Praha 2014

Vedoucí bakalářské práce:

MgA. Zuzana Wichterlová

Ateliér restaurování malby a sgrafita

Datum zadání bakalářské práce: **11. listopadu 2022**
Termín odevzdání bakalářské práce: **8. srpna 2023**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovík
děkan

MgA. Zuzana Wichterlová
vedoucí ateliéru

V Litomyšli dne 4. srpna 2023

Prohlašuji:

Práci s názvem „Restaurování figury *archanděla Gabriela* na jižní zdi oratoře na zámku Kácov“ jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Litomyšli dne

Poděkování

Za trpělivost, vstřícnost a velké pochopení při plnění povinností a vedení práce děkuji MgA. Zuzaně Wichterlové a MgA. Adéle Škrabalové. Za konzultace uměleckohistorických pasáží děkuji Mgr. Zdeňce Míchalové, Ph.D. a Mgr. a MgA. Věře Kašparové, PhDr. Martinu Mádlovi, Ph.D. a Ing. Jiřímu Bláhovi, Ph.D. V neposlední řadě bych chtěla za velkou trpělivost a neutuchající podporu po celou dobu studia poděkovat svému manželovi Ing. Lud'kovi Farskému.

Název

Restaurování levé části nástěnné malby s motivem *Archanděla Gabriela z výjevu Zvěstování Panny Marie* ve vstupním sále před kaplí na zámku v Kácově

Anotace

Bakalářská práce je dokumentací restaurátorského zásahu na vymezeném úseku figury *archanděla Gabriela z výjevu Zvěstování* na jižní stěně oratoře na zámku Kácov. Zásahu předcházela uměleckohistorický průzkum. Kromě historie zámku a díla se práce zaměřuje na stavební vývoj oratoře a také na osobnost malíře a domnělého autora nástěnné malby Karla Josefa Moraviniho. V druhé části práce je popsán restaurátorský zásah na díle. Jednotlivé kroky jsou ilustrovány fotografiemi a grafickým zákresem.

V průběhu práce bylo odhaleno, že část malby podél dveřního otvoru byla překryta dorovnávací vrstvou pravděpodobně z důvodu instalace rámu dveří. Chemicko-technologický průzkum nástěnné malby, vytvořena kolem roku 1729, určil provedení ve vápenné technice. Nelze ale s jistotou určit, zda se jedná o techniku fresco nebo secco. Obličej archanděla Gabriela a Panny Marie se shodují, malíř tedy mohl pracovat s jednou předlohou. K lepšímu objasnění malířovy techniky je do budoucna vhodné provést průzkum i v dalších místnostech zámku.

Klíčová slova

Restaurování, konzervování, nástěnná malba, Zvěstování, archanděl Gabriel, Moravini, Kácov, oratoř.

Title

Restoration of the wall painting's left part with an Archangel Gabriel motif from the Annunciation scene located in the entrance hall in front of the chapel, Chateau of Kácov

Annotation

The bachelor's thesis is a documentation of the restoration intervention in a defined section of the *archangel Gabriel* figure from the *Annunciation* scene located on the south wall of the oratory at the Castle of Kácov. The intervention was preceded by an art–historical survey. In addition to the castle history and the artwork, it focuses on the structural development of the oratory and the alleged painter of the mural, Karel Josef Moravini. The second part of the paper describes the restoration intervention in the work of art. The individual steps are illustrated with photographs and graphic drawings.

In the course of the work, it was discovered that part of the painting along the doorway had been covered with levelling plaster, presumably to accommodate the door frame. The faces of the Archangel Gabriel and the Virgin Mary are similar, so the painter could work with one model. Our chemical-technological survey provides that the mural, painted around 1729, is executed in lime technique, but it has not been possible to ascertain whether it is an exact fresco or a secco. To better clarify the painter's technique, it is advisable to carry out research in other rooms of the castle in the future.

Keywords

Restoration, conservation, mural painting, Annunciation, Archangel Gabriel, Moravini, Kácov, oratory.

Obsah

1. Úvod	13
2. Úvodní údaje	15
2.1. Lokalizace památky	15
2.2. Údaje o památce	15
2.3. Údaje o akci.....	16
2.4. Údaje o dokumentaci	16
3. Úvod Dokumentace	17
4. Průzkum díla	19
4.1. Uměleckohistorický průzkum	19
4.1.1. Dosavadní bádání o zámku a panství Kácov	20
4.1.2. Stručná historie zámku Kácov	22
4.1.3. Stručný popis zámku.....	23
4.1.4. Osobnost stavitelky Anny Marie Františky Toskánské a její vztah k panství Kácov	24
4.1.5. Malíř Karel Josef Moravini.....	25
4.1.6. Stručná historie a popis místnosti 2.22 – oratoř	30
4.1.7. Popis restaurovaného úseku	33
4.1.8. Ikonografie Zvěstování Panně Marii	35
4.1.9. Předlohy a analogie díla.....	37
4.1.10. Předchozí restaurátorské zásahy a průzkumy	38
4.2. Restaurátorský průzkum	38
4.2.1. Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle	38
4.2.2. Vizuální průzkum v ostrém bočním nasvícení.....	41
4.2.3. Perkusní průzkum (poklepem)	41
4.2.4. Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie	42

4.2.5.	Sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev	43
4.3.	Přírodovědný (chemickotechnologický) průzkum	45
4.3.1.	Konkrétní cíle průzkumu	45
4.3.2.	Výsledky přírodovědného průzkumu	45
4.4.	Komplexní vyhodnocení průzkumu	46
5.	Zkoušky technologií a materiálů.....	51
6.	Návrh restaurátorského zákroku	53
6.1.	Návrh koncepce restaurování.....	53
7.	Dokumentace restaurátorského zásahu	55
7.1.	Postup restaurátorských prací	55
7.2.	Použité materiály.....	58
7.3.	Doporučený režim památky (pokyny pro údržbu).....	60
7.4.	Nová zjištění o památce (a změny v koncepci)	61
8.	Závěr.....	62
9.	Seznam použité literatury a pramenů.....	63
9.1.	Seznam použité literatury	63
9.2.	Seznam použitých pramenů	64
9.3.	Internetové zdroje:.....	65
10.	Seznam použitých symbolů a zkratk.....	66
11.	Seznam tabulek	67
12.	Seznam grafických příloh	68
13.	Obrazová a fotografická dokumentace	69
14.	Grafická dokumentace	111

1. ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce je dokumentací restaurátorského zásahu na vymezeném úseku figurální nástěnné malby *archanděla Gabriela* na jižní stěně místnosti 2.22¹ na zámku Kácov. Tato místnost je v inventárních listech označována jako oratoř,² která přímo sousedí se zámeckou kaplí a zároveň se z ní vstupuje do chodby propojující zámek s kostelem *Narození Panny Marie*. Restaurovaný úsek s figurou *archanděla Gabriela* je součástí výjevu *Zvěstování Panny Marie* (dále jen *Zvěstování*), jenž lemuje vstup do kaple v jižní stěně místnosti. Malba je datována k roku 1729 a vznikla během rozsáhlé barokní přestavby zámku, toho času ve vlastnictví Anny Marie Františky Toskánské.

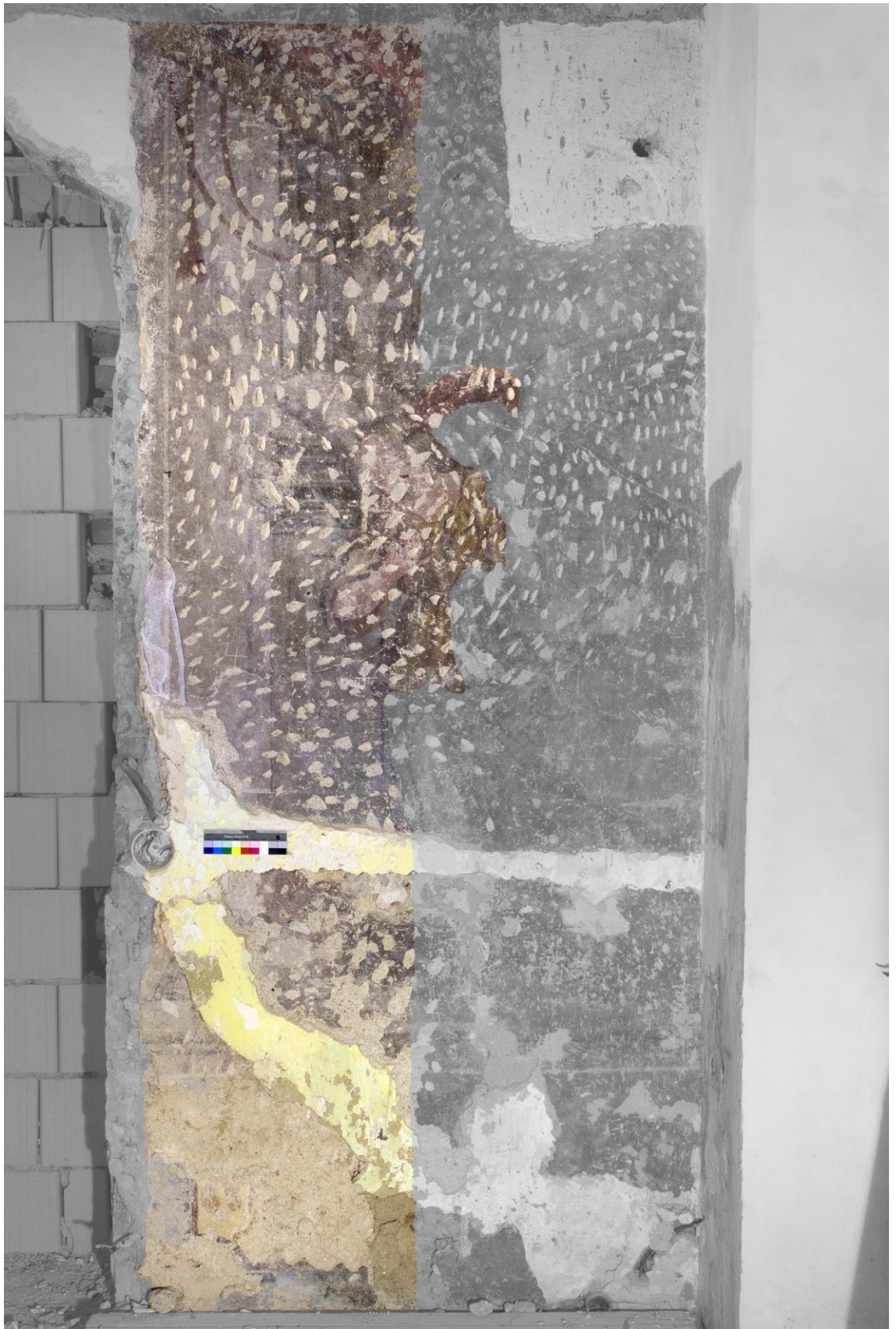
Práce se skládá z uměleckohistorického a restaurátorského průzkumu a popisu vlastního zásahu. První část nad rámec běžné dokumentace usiluje o vysvětlení širšího kontextu restaurovaného díla. Samostatné kapitoly jsou věnovány shrnutí dosavadního bádání o zámku Kácov (kap. 3.1.) a stavebněhistorickému vývoji místnosti 2.22 (kap. 4.1.6.), v níž se restaurovaný úsek nachází. Pozornost je věnována také osobě malíře Karla Josefa Moraviniho (kap. 4.1.5.), jemuž je připisováno autorství výjevu *Zvěstování*. Z dosud publikovaných zdrojů lze získat jen velmi málo životopisných údajů a stejně tak úzký výsek dosud doložených realizací, které jsou na tomto místě shrnuty.

Z veškeré literatury a pramenů zůstává stále nejvíce přínosný stavebněhistorický průzkum provedený roku 1991 a jeho *Dodatek*. Na jeho základě staví a informace rozvíjí *Průzkum a záměr na restaurování zámecké kaple* provedený studenty magisterského programu FR UPa v roce 2021.³ Oba prameny jsou základním zdrojem i pro tuto práci.

¹ Číslování místností vychází z plánu stavebního vývoje zámku Kácov uvedené ve stavebněhistorickém průzkumu z roku 1991. In: ZAHRADNÍK, Pavel. KÁCOV zámek (o. Kutná Hora) Stavebně historický průzkum zámeckého areálu. [strojopis] Praha, 1991. (Soukromý archiv investora); dále jen SHP 1991. Plány byly poskytnuty p. Mgr. Jířím Záhorkou z Regionálního Muzea v Kolíně.

² Jednotlivé inventáře z doby po barokní přestavbě zámku byly zpracovány v dodatku stavebněhistorického průzkumu v roce 1991. In: MACEK, Petr; VOJTÍŠKOVÁ L.; ZAHRADNÍK, Pavel. KÁCOV zámek (o. Kutná Hora) Dodatek Stavebně historického průzkumu zámeckého areálu. [strojopis] Praha, 1991, s. 1–9. (Soukromý archiv investora); dále jen Dodatek SHP 1991.

³ Kol. autorů. Dokumentace restaurátorského průzkumu a záměr na restaurování zámecká kaple barokního zámku v Kácově s bohatou štukovou a malířskou výzdobou. Nástěnné malby a štuková výzdoba s bohatou polychromií. [rukopis] Litomyšl 2022, nepublikováno (archiv Fakulty restaurování).

Obr. 1: Grafické vymezení levé části úseku s figurou *archanděla* Gabriela určené ke komplexnímu restaurování.

2. ÚVODNÍ ÚDAJE

2.1. Lokalizace památky

- **Kraj:** Středočeský
- **Adresa:** Kácov 1, 285 09 Kácov, Česko
- **GPS souřadnice:** 49.7768931 N, 15.0282231E
- **Objekt:** zámek Kácov
- **Blížeší určení místa:** místnosti 2.22 (oratoř) při západní věži, jižní stěna

2.2. Údaje o památce

- **Název restaurovaného díla:** nástěnná malba s námětem *Zvěstování Panně Marii*
- **Klasifikace památky:** kulturní památka
- **Rejstříkové číslo objektu v ÚSKP:** 35746/2–1022
- **Autor malby:** Karel Josef Moravini⁴
- **Sloh, datace:** baroko, pravděpodobně kolem roku 1729⁵
- **Materiál, technika:** nástěnná malba na vápenném podkladu
- **Restaurovaná část:** figura *archanděla Gabriela*⁶
- **Rozměry restaurovaného díla a části:** celá úsek cca 4,6 m², část přidělená k restaurování cca 2,3 m²
- **Předcházející známé (restaurátorské) zásahy na díle:** Sondážní průzkum v celém zámku: Mgr., Art. Kateřina Prokopová (2013),⁷ Jan Frühauf, Ak. mal. (od roku 2019), MgA. Linda Gurecká (2021–2023)⁸

⁴ Malíř se doložen smluvně, ale vzhledem k rozsahu prací v celém zámku lze uvažovat o jeho dílně. Více viz kap. 4.1.6. *Malíř Karel Josef Moravini* a kap. 3.2.1. *Předlohy a analogie*.

⁵ Viz pozn. 1.

⁶ Konkrétně levá polovina stěny s figurou *archanděla Gabriela*, přesné vymezení úseku je zaznamenáno v grafickém zákresu, Obr. 1.

⁷ ŠANDOVIČ, Nela. *Zámek Kácov*. [online] 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Oulíková, Petra. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/64447>, s. 46.

⁸ Ústní sdělení od MgA. Linda Gurecká, 26.06.2023.

2.3. Údaje o akci

- **Vlastník památky, objednavatel:** Ing. Jaroslav Kubíček, Karoliny Světlé 146, Kolín I, 280 02 Kolín
- **Památkový dohled:** Mgr. Ludmila Maděrová, NPÚ ÚOP středních Čech v Praze
- **Závazné stanovisko:** Rozhodnutí MÚ Kutná Hora, č.j. MKII049755/2021 ze dne 4. 5. 2021
- **Zhotovitel:** Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl, email: dekanat.fr@upce.cz
- **Odborný pedagogický dozor:** MgA. Adéla Škrabalová, MgA. Zuzana Wichterlová
- **Restaurovala:** Bc. Radka Farská
- **Odborná spolupráce: chemickotechnologický průzkum:** Ing. Petra Lesniaková, Ph.D., KCHT FR UPa⁹
- **Termín započetí a ukončení akce:** leden 2023–červen 2023

2.4. Údaje o dokumentaci

- **Dokumentaci vypracovala:** Bc. Radka Farská
- **Fotografie pořídila:** Bc. Radka Farská
- **Použitá snímací technika:** Canon EOS 70D
- **Počet stran textu dokumentace:** 61
- **Počet vyobrazení ve fotografické a dokumentaci:** 68
- **Počet vyobrazení v grafické dokumentaci:** 7
- **Počet příloh:** 1
- **Místa uložení dokumentace ve fyzické i digitální podobě:**¹⁰

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Archiv autorky práce

⁹ LESNIAKOVÁ, Petra. *Materiálový průzkum vzorků nástěnné malby. Jižní stěna, přízemní místnosti vedle kaple s motivem Zvěstování Panně Marii, zámek Kácov*. [rukopis] Litomyšl 2023, nepublikováno (archiv Fakulty restaurování).

¹⁰ Celková dokumentace z restaurování jižní stěny s výjevem *Zvěstování* bude kompletovaná na počátku roku 2024. Uložena bude na FR UPa, u majitele zámku a na NPÚ ÚOP středních Čech v Praze.

3. ÚVOD DOKUMENTACE

Současný stav zámku Kácov, jenž získal svou barokní podobu přestavbou staršího sídla mezi léty 1727–1733, výrazně ovlivnilo jeho užívání, či spíše neužívání samotnou šlechtou. Po vzniku Československé republiky připadl zámek státu a ten jej předal do vlastnictví Československých státních lesů a statků.¹¹ V průběhu 20. století, pod správou Státních lesů, sloužila nadále většina prostor jako bytové jednotky pro úředníky, případně k rekreaci.

Celý areál – zámek, svažité zahrada, hospodářský dvůr a spojovací chodba k přilehlému kostelu – dlouhodobě chátral. Větší pozornosti se zámku dostalo až po roce 1991, kdy zde proběhl stavebněhistorický průzkum a byla znovu "objevena" barokní kaple v západní věži zámku. Na kapli samotnou byl zaměřen i operativní průzkum z roku 2011 vedený Mgr. Jiřím Záhorkou, který zhodnotil její aktuální stav.¹² První sondážní průzkum v celém zámku provedla Mgr. art. Kateřina Prokopová v roce 2013. V roce 2016 získal od městyse Kácov celý zámecký areál p. Ing. Jaroslav Kubíček, který zahájil rozsáhlou rekonstrukci. Souběžně s ní probíhají i restaurátorské práce.

Nejvýznamnější figurální výzdoba byla prozatím odhalena v jižním traktu zámku. Protiváhou sakrálnímu prostoru kaple na západě je věž na východní straně s bohatě malovaným salónekem. Na jejím restaurování (nejen) se od roku 2019 podílí restaurátoři Jan Frühauf, Ak. mal. a MgA. Linda Gurecká. V místnosti 2.15 restaurují nástěnné malby studenti AVU v Praze. Studenti bakalářského a magisterského programu z FR UPa v Litomyšli působí od roku 2021 v zámecké kapli a popisované místnosti.

¹¹ Za Rakousko–Uherska zastávalo jeho funkci Ředitelství císařských statků v Praze (1860–1919). Na základě jeho pozemkového majetku byl roku 1921 zřízen podnik Československé státní lesy. Do jeho správy spadaly mimo jiné velkostatky v Zákupích, Ploskovicích, Tachlovicích a Kácov. Po roce 1948 byl zřízen národní podnik Československé státní lesy se sídlem v Praze, od roku 1992 podnik Státní Lesy České republiky. In: Československé státní lesy a statky, in: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*. [online] Dostupné z: Československé státní lesy a statky – Wikipedie (wikipedia.org), cit. 06.06. 2023

¹² ZÁHORKA, Jindřich. *Nálezová zpráva OPD: Kácov: Zámek: čp. 1: bývalá zámecká kaple*, 2011.

Úsek s figurou *archanděla Gabriela*, přidělený k restaurování, je součástí výjevu *Zvěstování*, které lemuje vstup do kaple v jižní stěně místnosti. Na ostatních stěnách jsou patrné další barevné vrstvy a figurální kompozice, které se stále nachází pod vrstvami druhotných úprav z minulosti. Výzdoba byla také patrně narušena pozdějšími stavebními zásahy. Zmíněný vstup do kaple byl zcela zazděný, tento zákrok byl pravděpodobně proveden z důvodu statického zajištění maleb a štuků na severní stěně kaple. V prosinci 2022 byla cihelná výplň do poloviny tloušťky stěny odstraněna.¹³

¹³ Více viz kap. 4.1.6

4. PRŮZKUM DÍLA

4.1. Uměleckohistorický průzkum

Cílem průzkumu bylo shromáždit informace vztahující se k místnosti oratoře v uměleckohistorickém kontextu zámku Kácov a k vlastní malbě s námětem *Zvěstování*. Historie zámku Kácov byla podrobně vyložena při již zmiňovaném průzkumu zámecké kaple.¹⁴ Problematika restaurovaného díla byla osobně konzultována s historičkami umění Mgr. Zdeňkou Míchalovou, Ph.D., Mgr. a MgA. Věrou Kašparovou a Ph.D. Vladislavou Říhovou.

Zvláštní kapitoly jsou zde věnovány literatuře o zámku Kácov, osobnosti stavitelky, pravděpodobnému autorovi díla – malíři Karlu Josefu Moravinimu a stavebněhistorickému vývoji místnosti 2.22, v níž se restaurovaný úsek nachází.

¹⁴ Viz pozn. 3.

4.1.1. Dosavadní bádání o zámku a panství Kácov

Historii obce Kácov s přihlédnutím k důležitosti tvrze a následně zbudovaného zámku se zevrubně věnuje soupisová literatura. Z té nejstarší, *Topographie des Königreichs Böhmen*,¹⁵ *Po troskách české slávy*¹⁶ a *Hrady, zámky a tvrze království Českého*,¹⁷ získáváme v podrobném výčtu informace o změnách majitelů panství čítajících na desítky. Stejně tak je velebena přestavba tvrze na stávající zámek ve „vlašském stylu“ z 20. let 18. století, výstavba hospodářských budov, sloup čtrnácti svatých pomocníků, most přes řeku Sázavu a další. Velký otazník visí nad zasvěcením zámecké kaple, jež není nikde uvedeno, ale s určitou mírou pravděpodobnosti se lze domnívat, že kaple byla zasvěcena *Třem králům*.¹⁸ Nacházíme pouze zmínku, dle níž bylo v kapli krátce uchováno tělo sv. *Liberáta* přivezené v roce 1734 z římských katakomb. Tato relikvie byla nicméně určena pro hlavní kostel, dnes zasvěcený *Narození Panny Marie*.¹⁹

Podrobnější informace o řemeslnících podílejících se na barokní přestavbě zámku nalezneme v *Uměleckých památkách Čech*.²⁰ Jádro poznání přinesl stavebněhistorický průzkum provedený pracovníky SURPMO,²¹ Ing. Petrem Mackem, Ph.D. a PhDr. Pavlem Zahradníkem, v roce 1991, který se naneštěstí dodnes zachoval pouze z části – konkrétně dějiny objektu a digitalizované plány se stavebními etapami.²² Samotný průzkum byl později v *Dodatku*²³ doplněn o objevené a znovu ztracené účetní knihy, které zpřesnily postup všech prací na zámku a hospodářských budovách. Z výplatnic lze navíc vyčíst, kdy a jaký umělec či řemeslník na zámku pobýval a shodují se s již zmíněným soupisem v *Uměleckých památkách*, které tímto zpřesňují. Petr Macek

¹⁵ J. Schaller *Topographie des Königreichs Böhmen* 6. Časlauer Kreis, Praha–Viedeň 1787, s. 216–217.

¹⁶ *Po troskách české slávy: Hrady, zámky a tvrze české, jich založení, dějiny, pověsti a poklady umělecké*. [online] Körber. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a87065f0-735d-11e6-b842-005056827e51>, s. 418–420. Cit. 13.05.2023.

¹⁷ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. [online] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2f869820-2ff0-11de-84fa-000d606f5dc6>, s. 223–226. Cit. 13.05.2023

¹⁸ Tato hypotéza je podložena zachovanou výzdobou kaple, v níž se objevují dvě ikonografická témata: *Nejsvětější Trojice* a *Tři králové*. Jak bude ještě uvedeno níže, hlavní oltář mohl nést téma *Klanění* ale také *Narození*. Více také Dokumentace restaurátorského průzkumu a záměr 2022 (pozn. 3), s. 18-19.

¹⁹ VLASÁK, Antonín. Okres Uhlířsko-janovický v Čáslavsku: nástin historicko–archaeologický. V Táboře: A.N. Vlasák, 1885. [online] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:9517db00-81ae-11e6-8aeb-5ef3fc9ae867>, s. 80. Cit. 13.05.2023

²⁰ *Umělecké památky Čech* 2. Praha 1978, s. 9–10.

²¹ Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů.

²² SHP 1991 (pozn. 1).

²³ Dodatek SHP 1991 (pozn. 2). Písemná část SHP není uložena na žádném pracovišti NPÚ, nachází se pouze v soukromém archivu investora.

a Pavel Zahradník dále publikovali článek zaměřený na polozapomenutého architekta Václava Špačka, kterému autorství kácovského zámku připsali.²⁴ Naposledy se ve větší míře zámku Kácov věnovala ve své bakalářské práci Bc. Nela Šandová, která shrnula dosavadní bádání i s ohledem na archivní prameny.²⁵

Kromě zpráv o nakládání se zámkem za první republiky (1918 připadl zámek československému státu, který jej předal do užívání Správě státních lesů), přestavbě stávajících prostor na bytové jednotky, a to včetně kaple, nebyly dosud nalezeny žádné podrobnější informace o stavu zámku, či konkrétní fotografie před novodobou přestavbou v polovině 20. století. Současná správa Lesů České republiky žádné archiválie vztahující se ke Kácovu nevlastní. Do roku 2016 byl zámek ve vlastnictví městyse Kácov, který veškeré dostupné informace poskytl současnému majiteli zámku p. Ing. Jaroslavu Kubíčkoví. V archivu plánů GŘ NPÚ²⁶ je uložena *Nálezová zpráva* z roku 2011, která se zaměřuje také na průzkum kaple a obsahuje plány vyhodnocující stavební vývoj zámku převzaté ze stavebněhistorického průzkumu z roku 1991.²⁷ Od roku 2021 probíhají v zámecké kapli restaurátorské práce pod záštitou Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Provedený průzkum pro stanovení koncepce zásahu se ve své uměleckohistorické části vztahuje především na samotnou kapli a přináší další prameny, například ústní svědectví z doby 50. a 60. let.²⁸ K rozšíření poznání, zvláště v oblasti interpretace ikonografického tématu kaple, snad dojde v dalších etapách rekonstrukce.²⁹

K tématu této bakalářské práce je nutné uměleckohistorické poznání rozšířit o osobu malíře Karla Josefa Moraviniho, kterému přisuzujeme autorství figurálních kompozic přízemí jižního křídla zámku včetně oratoře (místnost 2.22), dále krajinomaleb v oratořích v 1. patře (nedochováno – dle SHP 1991³⁰) a dalších místností 1. poschodí. Životu malíře, stejně jako literatuře o něm, věnuje práce pozornost ve zvláštní kapitole.

²⁴ MACEK Petr, ZAHRADNÍK Pavel: *Barokní architekt a stavitel Václav Špaček* In: Průzkumy památek 2/2003, ročník 10, str. 103–162; podrobněji toto téma rozvádí ještě MACEK, Petr. *Barokní architekt Václav Špaček (1689–1751)*. [online] 2007. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění. Vedoucí práce Horyna, Martin.

²⁵ ŠANDO VÁ (pozn. 7).

²⁶ Sběrka plánů GŘ NPÚ Horoměřice.

²⁷ ZÁHORKA 2011 (pozn. 12).

²⁸ *Dokumentace restaurátorského průzkumu 2022* (pozn. 3).

²⁹ Naposledy byl restaurován výjev Tří králů před Herodem studentkami 3. ročníku Ateliéru nástěnné malby a sgrafita FR UPa v letech 2022–2023.

³⁰ Dodatek SHP 1991 (pozn. 2), s. 9.

4.1.2. Stručná historie zámku Kácov

Zámeček Kácov, exponovaný na vysokém ostrohu nad řekou, utváří nezaměnitelné panorama stejnojmenného městyse. První zmínku o obci Kácov datujeme k polovině 14. století a již v tomto období lze uvažovat o panské tvrzi.³¹ Sídlo mnohokrát změnilo majitele a bylo součástí dalších významných panství. Ve 2. polovině 17. století je již sídlo popisováno jako „zámeček z kamene vystavený“ se sklepy a pokoji v prvním patře, „z nichž pět bylo vyzdobeno špalíry“.³² Roku 1726 kupuje panství Kácov Anna Marie Františka, vévodkyně Toskánská, a přeměňuje stávající sídlo na barokní zámek. Z účetní přílohy v účetním archivu Administrace toskánských statků se dozvídáme, že hlavní práce na zámku probíhaly mezi léty 1727–1733, dokončovací práce do roku 1734.³³ Architektonický návrh pochází z pera dvorního architekta vévodkyně Toskánské, Václava Špačka. Na místě stavební práce prováděl polír Petr Pavel Bláha, hlavní malířské práce zajistil Karel Josef Moravini a jeho dílna.³⁴ Po smrti objednatelky připadá majetek její jediné dceři Kateřině a skrze sňatek přechází panství vévodům bavorským, v jejichž majetku bylo panství Kácov až do konce 18. století. Práce na zámku nicméně nebyly dokončeny a stále probíhaly společně s novými opravami.

K roku 1738 nacházíme zajímavou zmínku, dle níž kácovský malíř František Cízar dostal zapláceno *za opravu a nové štafírování malby v kácovském zámku, odpadlé jak ze stěn, tak ze stropů při podvlékání nových trámů*.³⁵ O kterou místnost/i se jednalo, bohužel nejsme schopni zjistit. Znovu se malíř objevuje v říjnu 1748, kdy měl jeden z pokojů, dříve vyzdobených špalíry, znovu vymalovat.³⁶ Teprve roku 1740 měla být dokončena horní kostelní chodba do oratoře.³⁷ Popis zámku z roku 1762 uvádí celkem tři oratoře – jednu v přízemí (pravděpodobně popisovaná místnost 2.22), skrze niž se přecházelo z kostelní chodby do kaple, a dvě v patře po stranách kaple, z nichž do ní bylo možné nahlédnout okny. Dále je v popisu souhrnně uvedeno, že je zámek z velké části vymalován freskami.³⁸

³¹ MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 23), s. 125.

³² Dodatek SHP 1991, (pozn. 2), s. 11.

³³ Ibidem, s. 13.

³⁴ SHP 1991 (pozn. 1), s. 20-22.

³⁵ Ibidem, s. 30.

³⁶ Ibidem, s. 33.

³⁷ Ibidem, s. 31.

³⁸ Ibidem, s. 34.

Roku 1847 připadly veškeré toskánské statky císaři Ferdinandu I., po jeho smrti náležely habsburským císařům až do roku 1916. Tato změna majitele ale pro zámek neznamenal žádná významnější stavební úpravy.³⁹ V roce 1904 byly zhotoveny dva rozpočty na renovaci zámku, které však nebyly ve větší míře naplněny. Je v nich zahrnuto i restaurování zámecké kaple (vyčísleno na 1000 Korun) a obnovení nástropní malby ve východním věžovém pokoji. O barokních malbách v dalších místnostech se rozpis nezmiňuje, pravděpodobně zůstaly nepoznané ukryty pod druhotnými vrstvami.⁴⁰

Samotná stavitelka, vévodkyně Toskánská, na zámku pravděpodobně delší dobu nikdy nepobývala a stejně tak i jeho další majitelé. Ze stavebněhistorického průzkumu i *zkráceného stavebního průzkumu*⁴¹ vyplývá, že byly prostory, nejdříve sklepní a později i v přízemí, obývány správci objektu a občany zastávajícími úřední profese. Zachovala se též korespondence, v níž je pro jednotlivé prostory a v různých etapách žádáno o vymalování a vybělení jednotlivých pokojů, přístavbě kuchyně a sociálního zařízení. Po vzniku Československé republiky byl zámek spravován státem a jako takový připadl Správě lesů, která zámek využívala především pro ubytování svých zaměstnanců. Toto nakládání mělo na zámek, a především na hlavní kapli na jedné straně devastující dopad. V dolní třetině kaple byl zřízen byt správce a její výzdoba je důsledkem stavebních úprav nenávratně ztracena.⁴² Současně ale byla horní část výzdoby kaple nad novým stropem dobře zakonzervována až do současnosti. V novodobé historii bylo přízemí zámku vymezeno mimo jiné muzejní expozici.⁴³

4.1.3. Stručný popis zámku

Václav Špaček navrhl pro vévodkyni Toskánskou několik zámků, z nichž tři se typologicky nápadně podobají. Jedná se o zámek Hostivice u Prahy (1733–1734, obr. 04), Horní Polici (1731–1734, obr. 05) a Kácov (1727–1734, obr. 2 a 3). Stavby spojuje jednotná dispozice s převýšenou střední halou osvětlovanou okny ve střešním nástavci. Petr Macek vidí na jedné straně inspiraci v typu klášterního konventu řádu

³⁹ SHP 1991 (pozn. 1), s. 79.

⁴⁰ Ibidem s. 86–87.

⁴¹ Občanské sdružení Památky pro život. *Zkrácený stavebně-historický průzkum zámeckého areálu v Kácově*. [online] 2011. Dostupné z: Zkrácený stavebně-historický průzkum zámeckého areálu v Kácově – PDF Free Download (docplayer.cz), cit. 20.05. 2023.

⁴² O průzkumu kaple více: *Dokumentace restaurátorského průzkumu* (pozn. 3).

⁴³ Ibidem, s. 3, cit. 20.05. 2023.

dominikánů, ale také v zahradním letohrádku v západočeském Ostrově, který byl sídlem rodu sasko–lauenburků.⁴⁴ Zámek Kácov je koncipován na podélném půdorysu, který pravděpodobně respektuje starší rozvrh stavby. Dvoutraktová budova byla při přestavbě rozšířena severním směrem do nádvoří o další trakt, a stávající přízemí se tak stalo suterénem. Na kratších stranách stavby je zámek ukončen věžemi, které v sobě ukrývají nejmístavnější prostory. Na východě je to celoplošně malovaný salonek, na západě zámecká kaple. V suterénu byly kromě sloupové místnosti (1.10) odhaleny také patrně renesanční nástropní malby se čtyřmi figurami (pravděpodobně evangelisté, 1.12) a na dvou stěnách ryté psaníčko (1.3) – jedná se zřejmě o vnější stěny staršího renesančního zámku. V přízemí bylo zatím odhaleno v severním traktu několik místností s krajinomalbami, v jižním traktu figurální kompozice. K restaurování dochází postupně, prozatím tedy není možné určit přesný program výmalby. V pokojích prvního patra zámku se výmalba zachovala minimálně.

4.1.4. Osobnost stavitelky Anny Marie Františky Toskánské a její vztah k panství Kácov

Významné množství panství v severních a středních Čechách z první třetiny 18. století je úzce spojeno se stavitelkou Annou Marií Františkou Toskánskou (narozena 13. června 1672, v Ostrově nad Ohří, zemřela 15. října 1741 v Zákupech), princeznou z rodu Sasko–Lauenburských. Společenský přesah a osobní zaujetí při správě majetku byly důležité jak pro Annu Marii Františku, tak její sestru, Sibillu Augustu, která sídlila v Bádensku. Souvislosti s rodovými rezidencemi musíme mít na paměti především při hledání analogií a vzorů pro některé jejich stavby.

Roku 1690 byla Anna Marie Františka provdána za falckraběte Filipa Viléma (zemřel roku 1693) z Neuburgu. Měli spolu dceru Marii Annu Luisu Karolínu, která později zdědila veškeré majetky své matky. Titul vévodkyně toskánské získala Anna Marie Františka až ze svého druhého sňatku uzavřeného roku 1697 s vévodou Giano Gastonem de Medici (narozen 24. května 1671 ve Florencii, zemřel tamtéž 9. července 1737). Manželství však bylo nešťastné a pár žil odděleně. Její nově nabytý titul měl v českém prostředí velkou váhu. Přesto užívala k prezentaci převážně rodový erb rodu

⁴⁴ MACEK 2015, s. 479. In: MACEK, Petr, Richard BIEGEL a Jakub BACHTÍK. *Barokní architektura v Čechách*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015.

Sasko–Lauenburků, který se objevuje na všech jí spravovaných panstvích a stavbách.⁴⁵ Vyjma rodového erbů, který se objevuje také u vstupu do zámku Kácov, používala ještě osobní znak – iniciály svého křestního jména „AM“. I v tomto případě jej můžeme najít na zámku Kácov – nad hlavním vstupem do zámku a také nad východním vstupním otvorem v kapli.

Kromě důsledné správy všech panství jsou dalším rysem její stavitelské činnosti celé soubory – kromě samotné rezidence věnovala pozornost i výstavbě kostelů, far, mariánských sloupů atd. Tuto aktivitu vynaložila i v Kácově, ve kterém, jak bylo již řečeno, zřejmě nikdy dlouho nepobývala. Nechala zde opravit a vystavět zámecký areál obklopený hospodářskými budovami, zámek propojila chodbou s kostelem *Narození Panny Marie*, na náměstí dala vystavět sloup *Panny Marie a Čtrnácti svatých pomocníků*. V souvislosti s jejím druhým sňatkem s vévodou Gastonem de Medici lze taky spatřovat motivaci starší literatury popisovat kácovský zámek jako „vlašský“, ačkoliv jeho vzory byly nalezeny jinde.⁴⁶

Charakteristické rysy staveb podporované aktivním zájmem samotné stavitelky souvisí i s větší skupinou dvorních umělců a řemeslníků, kteří se na jednotlivých panstvích objevují. Uchopení jejich tvorby stylu napomůže až další podrobnější studium historických a archivních pramenů.

4.1.5. Malíř Karel Josef Moravini

Malíř Karel Josef Moravini není v českém prostředí rozhodně umělcem neznámým, bohužel ale zůstává do velké míry nepoznaným. V pramenech se objevuje jeho jméno v několika variantách: *Morawini*, *Moravius*,⁴⁷ *Morabius*, *Morawillus*,⁴⁸ *Moravinus*,⁴⁹ a všechna jsou spojována s jednou osobou. Základní životopisná data tohoto umělce dosud neznáme, ale z dílčích záznamů v matrikách a archivních pramenech lze rámcově vystavit umělcův pracovní život. Přínos v poznání života

⁴⁵ VOKURKA, Michal. *Barokní krajina tvorba na sasko–lauenburských panstvích 1635–1740*. Praha: Academia, 2022. Historie, s. 34.

⁴⁶ Viz předchozí kap. *Popis zámku*.

⁴⁷ UPČ 1978 (pozn. 20), s. 8–9.; matriční záznamy městyse Kácov.

⁴⁸ SEKYRKA, Tomáš. *Aby živnosti své k užitku tím lépe hleděti mohli: společenské postavení a majetkové poměry pražských malířů v epoše baroka*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2021. Documenta Pragensia, s. 164.

⁴⁹ Ve smlouvě pro farní kostel v Kunraticích a pro výmalbu zámku v Horní Polici. Viz. MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 23).

malíře přináší dvě nedávno vydané publikace Tomáše Sekyrky⁵⁰ a Radky Heisslerové⁵¹ zaměřené na zpracování archivních pramenů malířských cechů v Praze. Poslední aktuální publikace zabývající se malíři v cechu Nového města pražského, do něhož Moravini pravděpodobně patřil, ponechává bohužel kolonku archivních pramenů o tomto malíři proškrtnutou.⁵² Vlastovkou budiž také bakalářská práce Venduly Fedorčákové, v níž se zaměřuje na nástěnnou malbu (a její restaurování) s námětem *Bitva na Bílé hoře* na zámku v Hostivicích, jíž je Moravini dle všeho tvůrcem. Autorka pátrá po dalších Moraviniho realizacích, případně spojení osoby malíře s obdobnými jmény malířů působícími ve stejném období na Moravě. Bádání bylo bohužel neúspěšné.⁵³

Společně s dalšími údaji jsou v této kapitole shrnuta dosud známá životopisná data o malíři Karlu Josefu Moravinim, pro přehlednost uváděna chronologicky.

1725

Nejstarší dosud nalezený záznam o malíři zachycuje vizitace tereziánského katastru v roce 1725, a to jako nájemníka domu U Červené hvězdy (čp. 105) v Loretánské ulici na Hradčanech. Umělec je zde uveden jako *Josef Morawillus*, platil zde roční nájem ve výši 15 zlatých a jako malíř si vydělával 180 zlatých.⁵⁴ Dnes bychom řekli, že Moravini patřil ke střední vrstvě průměrně vydělávajících malířů. Jen pro srovnání, Václav Vavřinec Reiner, nejvýznamnější freskař své doby, vydělával ročně 2000 zl.⁵⁵

1727

Další záznam nacházíme v kácovské matrice, kde je Moravini poprvé doložen roku 1727 jako toskánský malíř *K.J. Moravius*. Zmíněn je se svou ženou Marií Terezií a synem Václavem Josefem Jakubem.

⁵⁰ SEKYRKA 2021 (pozn 48).

⁵¹ HEISLEROVÁ, Radka. *Malíři Nového Města pražského v období baroka: edice písemných materiálů novoměstského malířského cechu*. [Praha]: Národní galerie v Praze, 2022. Umění v archivu.

⁵² *Ibidem*, s. 243.

⁵³ FEDORČÁKOVÁ, Vendula. *Nástěnná malba s námětem bitvy na Bílé hoře v hale zámku v Hostivicích* [online]. Olomouc, 2009. Dostupné z: <https://theses.cz/id/3os8uo/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Cit. 23.03.2023.

⁵⁴ SEKYRKA 2021 (pozn. 48), s. 164.

⁵⁵ Podrobněji *ibidem*, s. 164–168.

1728

Malíři se v Kácově narodil druhý syn, Kajetán Josef.⁵⁶

1728

V účtech zámku Kácov se nachází zmínka o platbě poslovi *“který musel jít do Prahy pro barvy pro kunratického malíře.”*⁵⁷

Z výše uvedené zprávy lze vyvodit závěr, že v tomto období pracoval Moravini také na výzdobě zámku v *Kunraticích u Prahy*. Malby jsou bohužel dochované jen torzálně.⁵⁸ V práci pravděpodobně pokračoval i ve farním kostele *sv. Jakuba Staršího* (tamtéž), jehož vnitřní výzdoba byla ukončena roku 1734.

1729

Na jaře tohoto roku dokončoval Moravini (Moravinus) výmalbu v přízemí zámku Kácov. Z celkem 13 místností jsou jmenovitě uvedeny dva pokoje se špalíry,⁵⁹ dva pokoje ve „fresce“, dále kabinet, ložnice, alkovna a jídelna. Ve čtyřech místnostech byly vymalovány stropy. Po dokončení prací byla sepsána smlouva na vymalování horního patra, *„kde výše uvedený malíř z Prahy provede 19 pokojů a 2 oratoře vedle kaple a lékárnu, které nejen čistě a bezchybně vymaluje a to v každé z nich strany a lesény až k rákosovému stropu figurami a krajinami ve fresce, stropy však klišovou barvou, nýbrž také všechny dveře, zvenší a zevnitř vyštafíruje barvami a kovem.”*⁶⁰ Práce byly dle vyplacených peněz dokončeny v roce 1730.

20. léta 18. století

Moravini pravděpodobně provedl ovály v kapli *Panny Marie Sněžné* v poutním kostele v Horní Polici.⁶¹

⁵⁶ ZÁHORKA 2011 (pozn. 12), s. 26; MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 23), s. 126.; SHP 1991 (pozn. 1), s. 21.

⁵⁷ Dodatek SHP 1991 (pozn. 2), s. 9. Kunratické panství spravoval důvěrník a „dvorní kavalír“ vévodkyně Toskánské, Jan Arnošt svobodný pán Goltz, je tak nasnadě odkud se mohl Moravini dostat k této zakázce. In. SHP 1991 (pozn. 1), s. 14.

⁵⁸ MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 23), s. 129–130.

⁵⁹ Špalír – tapeta zdobená a malování na kůži, látce, plátno nebo papír; in: HEISLEROVÁ 2022 (pozn. 51), s. 91.

⁶⁰ Dodatek SHP 1991, (pozn. 2), s. 9.

⁶¹ MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 23), s. 116.

1732

Z tohoto roku je opět doložená smlouva pro výmalbu zámku v Horní Polici s malířem Karlem Josefem Moravinim (Moravinus), který se zavazuje, že „úplně vymaluje a do dokonalého stavu uvede v prostředním podlaží se nacházejících 11 pokojů a galerii čili chodbu [ve 2. patře?], dále 2 výstupní schodiště, tj. počínaje od přízemku až k prostřednímu podlaží, odtud pak tak daleko, pokud lze vidět směrem nahoru k hornímu podlaží [...] všechno čistě a jasně ve fresku, dále všechny dveře a dveřní ostění [...] podle svého vyučeného umění (jak se domnívá, že to bude nejlepší, pokoje historickými výjevy, aby tím mohla být Její královská Výsost nejmilostivěji spokojena).“ Popis jasně dokládá podobně náročnou výzdobu, jaká byla provedena a plánována také pro Kácov, Hostivice a Kunratice.⁶²

1733

V tomto roce bylo Moravinimu zapláceno za obraz *Panny Marie Polické*, (dříve, 1714, namaloval stejný obraz pro hornopolický areál děčínský malíř Vavřinec Pfeiffer).⁶³

Leden 1734

V archivních pramenech hostivického zámku byla nalezena smlouva na jeho výmalbu: „12. 1. 1734 byla uzavřena smlouva s malířem fresek Karlem Josefem Moravini, patrně z Prahy, na malířskou výzdobu zámku podle směrnic, které mu před tím dala osobně velkovévodkyně.“⁶⁴ Za malby pokojů a v sále s námětem *Bitvy na Bílé hoře* dostal zapláceno 600 zl.⁶⁵ Smlouvy jsou k výmalbě zachovány dvě a vysloveně se v nich mluví o malbě olejovými barvami a historickém námětu.⁶⁶

Říjen 1734

V torzu cechovního účtu Nového města pražského se zachoval účetní list ze dne 10. října 1734, v němž je uvedeno jméno *Morawini*. Jednalo se o zápis za roční

⁶² MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 20), s. 138.

⁶³ *Ibidem*, s. 114.

⁶⁴ LÍBAL, Dobroslav (et al.), *Stavebně-historický průzkum zámku v Hostivicích*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Středních Čech, č.45, Praha 1972, s. 14. Převzato z: FEDORČÁKOVÁ 2009 (pozn. 53).

⁶⁵ MACEK, ZAHRADNÍK 2003 (pozn. 20), s. 141.

⁶⁶ SHP 1991 (pozn. 7), s. 22.

příspěvek (“*jährliches Quartal*”), dle něhož Heisslerová odvozuje, že se jednalo o cechovní mistry.⁶⁷

K roku 1734 informace o malíři končí.

O učení a původu Karla Josefa Moraviniho dosud nic nevíme. Heisslerová vyslovuje domněnku, že malíř užíval latinizované podoby svého jména, protože byl údajně toskánského původu. Jedná se spíše o domněnku, protože mezi českými umělci bylo „komolení“ vlastního jména často záměrem, aby se tak lépe vyrovnali konkurenci umělců z Itálie.⁶⁸ Dle první zmínky o Moravinim z roku 1725 lze vyslovit hypotézu, že mohl jako tovaryš přicestovat do Prahy ve 20. letech 18. století a narozen tedy mohl být okolo roku 1700. Z výše předloženého soupisu vyplývá, že byl malíř usazen v Praze na Hradčanech a již měl na svém kontě několik zakázek. Za prací nicméně vyjížděl často mimo Prahu. Kromě práce na zámku a farním kostele v Kunraticích u Prahy pro hraběte Gotze je jeho práce spjata s panstvími vévodkyně Toskánské – Kácov, Hostivice a Horní Police. Pro všechny realizace byly nasmlouvány rozsáhlé malířské soubory a malíř získal na významu, jak dokládá jeho zvyšující se příjem.

Zda se Moravini vyučil už v Itálii, na Moravě nebo v Praze, nelze z úzkého počtu dochovaných prací určit. Fedorčáková například usuzuje v souvislosti s tématem malby *Bitvy na Bílé Hoře* v zámku Hostivice, že se na začátku kariéry mohl pohybovat v okruhu významných malířů své doby – V. V. Reinerem, J. A. Schopferem, C. D. Asamem – a to při účasti na výmalbě kostela *Panny Marie Vítězné* na Bílé Hoře. Také mohl být v kontaktu s Janem Michalem Halbaxem, který pro vévodkyni Toskánskou pracoval v Zákupích.⁶⁹ Fedorčáková též pracovala s variantou, v níž Moravini nebyl tovaryšem z Itálie nýbrž malířem z Moravy. Pokoušela se jeho osobu ztotožnit

⁶⁷ Cechovní mistr – uchazeč musel získat udělení městského práva (žádal tedy o získání titulu v městské čtvrti, kde se hodlal i usadit), dále musel cechu předložit zachovací a výuční list a zaplatit poplatek ve výši jedné kopy míšeňské. Dále se po něm požadovalo vyhotovení mistrovského kusu – uchazeči novoměstského cechu si mohli vybrat mezi mariánským obrazem a malbou scény ze života Ježíše Krista – výjev musel představovat ústřední osobu zasazenou do krajiny, k obrazu měl náležet vyřezávaný, bíle štafirovaný rám. Stihnout to měl za půl roku. Hotový byl představen komisi na cechovním shromáždění. V našem prostředí se tyto obrazy buď nezachovaly nebo je nedokážeme identifikovat. Po splnění požadavků byl zapsán do cechovních knih a bylo mu určeno místo v zasedacím pořádku. In: HEISLEROVÁ 2022, (pozn. 45), s. 52–54.

⁶⁸ Např. malíř Šebesta z Kojetína užíval jména Sebastini; také Jan Petr Muller/Müller/Miller, který pocházel ze Schadecku, užíval jména Molitor, čímž chtěl získat lepší zakázky a zároveň se odlišit od pražského malíře Františka Antonína Müllera. Osobní konzulta s Mgr. Zdeňkou Michalovou, Ph. D, a Mgr. et MgA. Věrou Kašparovou-Sejkorovou, 25.05. 2023.

⁶⁹ FEDORČÁKOVÁ 2009 (pozn. 53), s. 24.

s jinými doloženými malíři na Moravě – Moravius a Morawiecky, avšak se samotným Moravinim se je nepodařilo uspokojivě propojit.⁷⁰

Dosud známe informace o malíři pokrývají pouze devět jeho života. Realizované zakázky se navíc téměř výhradně pojí s residencemi Anny Marie Františky, vévodkyně Toskánské. Ačkoli je autorství maleb v Kácově doloženo smlouvami, lze předpokládat, že na takový rozsah prací měl Moravini své pomocníky a malíře, kteří nemusí být nutně ve smlouvě uvedeni. Pro konkrétnější zhodnocení jeho díla je zapotřebí nejen důkladný průzkum dalších realizací (nejen na zámku Kácov), při posuzování je navíc potřeba mít na paměti jejich stav dochování. Prozatím lze obecně konstatovat, že Moraviniho dílo zřejmě nedosahovalo takové kvality, jako u jiných významných malířů jeho doby, nicméně se po svém usazení v Praze stal malířem vyhledávaným a úspěšným, jak o tom svědčí množství, rozsah zakázek a jeho zvyšující se plat.

4.1.6. Stručná historie a popis místnosti 2.22 – oratoř

Součástí průzkumu v roce 1991 bylo i grafické provedení jednotlivých stavebních etap zámku, na jejichž základě se v této kapitole práce věnuje podrobnějšímu popisu oratoře (místnosti 2.22), v níž se nachází restaurovaný úsek malby s námětem *Zvěstování*.

Jak dokládají historické prameny, byl zámek při barokní přestavbě rozšířen o severní křídlo (směrem do dvora). Do této etapy tedy spadá i místnost s malbou *Zvěstování* propojená skrze jižní stěnu dveřním otvorem s kaplí⁷¹ a v protější severní stěně spojovací chodbou s kostelem. Blíže nám místnost upřesňuje nedatovaný list políra Petra Pavla Bláhy vévodkyni, pocházející zřejmě z listopadu 1729, v němž Bláha píše: „*že jsem ze zdejšího úřadu dostal v uplynulém podzimu zadání zhotovit v zámku v dolní chodbě vedle kaple oratorium a dále celé horní podlaží i s pokoji a schody.*“⁷² Smluvně je dále ke dni 31. května 1730 doložená platba malíři Moravinimu (50 žejdlíků) za natření dveří v oratoři u zámecké kaple.⁷³ Bohužel

⁷⁰ FEDORČÁKOVÁ 2009 (pozn. 53), s. 23 a pozn. 74.

⁷¹ Dveřní otvor byl druhotně zazděn z důvodu ohrožení maleb v kapli. Před restaurátorských zásahem (prosinec 2022) byl tento otvor zúžen do přibližné poloviny tloušťky stěny. Cele bude otvor proražen až po statickém zajištění stěny nad otvorem.

⁷² Dodatek SHP 1991, (pozn. 2), s. 4.

⁷³ Dodatek SHP 1991, (pozn. 2), s. 11.

nejsme schopni přesně identifikovat, zda se jedná o dveře do chodby či přímo do kaple.

Na zámku Kácov zůstává od roku 1727 trvale malíř František Cízar, který kromě figur ve slepých oknech na vnější fasádě zámku, zřejmě výrazně vstoupil i do vnitřní výzdoby. Ze smluv totiž vyplývá, že byl nejednou povolán k opravě některé z maleb. Konkrétně 13. května 1731 dostal zapláceno za *opravu maleb v oratoři*.⁷⁴ Ani zde není přesně uvedeno, o kterou ze tří takto označených místností se jedná, ani o jakou opravu. Nelze zcela vyloučit možnost, že se platba týká dorovnávací vrstvy na malbě *Zvěstování*.⁷⁵ Pro nedostatek podkladů nelze domněnku potvrdit. V SHP se dále uvádí, že byla v letech 1740–1741 dokončována kostelní chodba.⁷⁶ Za zmínku jistě stojí, že téhož roku poškodila vichřice několik oken v místnosti a velké okno v kapli, které způsobilo také pád soch z oltáře.⁷⁷ V inventáři z roku 1794 je místnost, označená jako oratoř, vybavená mimo jiné „*modře malovanými kamny, 1 dvojitě plátěným křídlem, jež jde do kaple a 1 dveře z tabulového skla ke kostelní chodbě s okeníci a s 1 železnou tyčí*“,“⁷⁸ inventář o deset let mladší již popisuje vybavení oratoře za zničené.⁷⁹ Inventární soupis je pro nás zatím jediným dokladem popisujícím vzhled dveřního otvoru z oratoře do kaple. Přesnou formu dřevěného ostění neznáme, nejbližší analogie jsou spatřovány v oknech oratoří v prvním patře. Zde se nachází stejné tvarosloví vnitřních konzol (obr. 12 a 19). V oknech oratoře se navíc zachoval vnitřní dřevěný rám, který nesl v minulosti patrně skleněné tabule. Tento rám je truhlářsky opracovaný, upevněný do stěny nejen skobami ale také štukem opatřeným barevnou vrstvou. Dřevěný rám byl tak integrován do samotné stěny. Lze se domnívat, že podobně bylo řešeno i ostění dveřního otvoru v oratoři, zde je navíc patrné, že byl rám přiložen do vlhké omítky (obr. 20).

Majitelé zámek k dlouhodobému ani krátkodobému pobytu mnohokrát nevyužili, často je zmiňováno stěhování nejrůznějších profesí a administrativ po prostorách zámku, především v jeho západní polovině. Na počátku 19. století probíhala adaptace místností zámku na jednotlivé byty a označení místnosti jako oratoře se vytrácí. Do

⁷⁴ Ibidem, s. 10.

⁷⁵ O tom blíže v kap. *Popis restaurovaného úseku a Vizualní průzkum*.

⁷⁶ SHP 1991 (pozn. 1), s. 31.

⁷⁷ Zpráva nám nepřímou naznačuje, že hlavní oltář mohl být pojednaný z velké části sochami. SHP 1991 (pozn. 1), s. 31–32.

⁷⁸ Ibidem, s. 40.

⁷⁹ Ibidem, s. 46.

této etapy pravděpodobně spadá přepažení místnosti příčkou na dvě (stopy jsou stále znatelné ve východní stěně, příčka byla stržena v roce 2019),⁸⁰ v plánech označované jako 2.22 a 2.24. Opakovaně je také zmiňována kostelní chodba, již hrozilo zřícení. Její oprava, stejně jako špatný stav oratoře, je připomínána při stavebních pracích. Nevíme ale jistě, jestli se jedná o oratoř v přízemí nebo v patře. Ve 20. století pak byla západní stěna místnosti prolomena oknem a dveřmi do zahrady. V severní stěně byl proražen další otvor, který je dnes zazděný a zvenčí je umístěná elektrická rozvodná skříň. Zbylé popsané dveřní i okenní otvory jsou dnes funkční a používány. V 50. letech 20. století byl ve spodní části kaple zřízen byt ředitele Správy Lesů Ing. Lojdy, přilehlá oratoř sloužila jako kotelna.⁸¹

Zmíněná příčka místnosti z 1. poloviny 19. století byla zbourána v první etapě renovace zámku (přibližně 2019–2020)⁸². Jižní část místnosti (2.22) byla pravděpodobně zakončena trámovým stropem, jak dokládají omítkové plomby (celkem 5) v jižní stěně v úrovni mezi přepažením dveřního otvoru a římsy. V severní stěně (tedy v místnosti 2.24) žádné podobné stopy dosud nebyly odhaleny. Tato část nicméně teprve čeká na odkryv. Nad uvedeným stropem se v minulosti nacházel ještě jeden strop, snad klasicistní, jak je patrné na fotografii (obr. 9). Přesnou návaznost stavebních úprav nelze přesně určit.

V současnosti je celá místnost otevřená přes dvě patra, chybí zde původní strop, který mohl být, jako v ostatních místnostech, vynesena nad zachovanou profilovanou římsou přes fabion. Okno oratoře v patře je ze statických důvodů prozatím zazděné. V rámci současných rekonstrukcí je nad úrovní dochované římsy postavena železná pavlač vedoucí po severovýchodním obvodu místnosti. Dokončení ochozu po celém obvodu je plánováno na léto 2023. Ochoz nedosedá přesně na zakončení spodní výzdoby jižní stěny.

Poškození pekovaním, jež se obvykle provádělo za účelem lepší přilnavosti druhotných omítek, se objevuje pouze na jižní stěně místnosti (převážně vpravo). V severní části místnosti (tedy bývalé 2.24) se naopak žádné peky nenacházejí a na

⁸⁰ Ústní sdělení majitele zámku Ing. Jaroslava Kubíčka, 14.05.2023.

⁸¹ Informace pochází ze stručného popisu Mgr. Jana Muhldorfa (in: MÜHLDORF, Mgr. Jan. *Zámecká barokní kaple v Kácově*. Srpen 2012. (Soukromý archiv investora) a byla ústně potvrzena Ing. Jaroslavem Kubíčkem.

⁸² Ústní sdělení Ing. Jaroslava Kubíčka, 19.06.2023.

samotnou malbu byl druhotně nanesen pouze bílý nátěr.⁸³ V SHP nacházíme mnoho zmínek o objednávkách malířů na vymalování a zabílení místností, toho času užívaných jako bytové jednotky.

4.1.7. Popis restaurovaného úseku

Popis se zaměřuje na celou kompozici výjevu *Zvěstování* (obr. 57 a 58), vymezený úsek s figurou *archanděla Gabriela* určený k provedení komplexního restaurátorského zásahu je vymezen na obr. 1.

Na pravé stěně od vstupu do kaple vidíme postavu *archanděla Gabriela*, který se snáší z nebes, aby přinesl proctví *Panně Marii*. Ta klečí u pultíku na opačné straně od vstupu. Oblečena je tradičně v červený šat s modrým pláštěm přes ramena. Před sebou má otevřenou knihu a tvář pokorně sklání dolů. Za *Marií* je dále polstrované sedátko a košík s klubky vlny – malíř tedy pracoval s textem nebo obrazovou předlohou podle *Jakubova Protoevangelia*, kde je zmíněna Mariina práce na chrámové oponě.⁸⁴ Celá scéna je zasazena do neutrálního architektonického prostředí, pozadí je provedeno v neutrálním tmavém odstínu. Výjev pod profilovanou římsou uzavírá bohatě řasená iluzivní červená drapérie. Úzký překlad mezi vstupem a římsou je pojednán iluzivním architektonickým překladem. Vstup po obou stranách lemují světle šedé pilastry zabíhající pod iluzivní drapérii, nemají v tomto případě tektonickou funkci. Za každou z postav probíhá sloup na mohutném soklu. Za andělem pronikají paprsky sytého žlutého světla, jejichž zdroj vychází z *holubice Ducha svatého*, zobrazené na navazující západní stěně vedle okna. Horní polovina stěny nad *Pannou Marií* bude restaurována až v příští etapě a z důvodu překrytí druhotnými vrstvami ji nyní nelze popsat.

Na figuře *archanděla Gabriela* je patrné, že se vznáší v nachových oblacích nad mramorovou podlahou šachovnicového vzoru. V pravé ruce drží bílou lilii, vztyčený ukazovák levé ruky směřuje k nebi. Anděl je oblečený do bohatého šatu – modrá delší suknice s rozparkem, přes ni má kratší syté červeno oranžové šaty v pase stažené tenkým modrým páskem. Za ním má zastrčený červený šál, který mu v oblouku vlaje nad rameny a dodává postavě dramatický pohyb. Oblaka a křídlo anděla pokračují přes

⁸³ Tato obecná informace je založena pouze na vizuální prohlídce částí malby odhalené při sondážním průzkumu z let 2019–2022.

⁸⁴ Viz *Jakubovo protoevangelium*, o námětu *Zvěstování* podrobněji v kap. 4.1.8

kout do západní stěny. Pozadí anděla je tvořeno světle šedým pilastrem s vpadlým zrcadlem, v těsné blízkosti vyrůstá na mohutném soklu tmavě šedý kanelovaný sloup. Podlaha obou figur je tvořena červenými a tmavými dlaždicemi. Lze si povšimnout, že perspektiva na stěně s *Pannou Marií* ubíhá vysoko k překladu nad vstupem, zatímco u figura archanděla Gabriela lze úběžník hledat u hlavy figury.

Úsek malby zahrnující podlahu a sokl je výrazně poškozený ztrátou barevných vrstev a jeho podoba tak není dobře čitelná. Dle dochovaných fragmentů je sokl pojednán světle žlutým polem na šedém pozadí s iluzivním mramorováním. Obdobný motiv lze nalézt na vnitřních špaletách vstupního otvoru do kaple.

4.1.8. Ikonografie Zvěstování Panně Marii

Proto vám dá znamení sám Panovník: Hle, dívka počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel (to je S námi Bůh).

(Izajáš 7,14)

Anděl Gabriel byl poslán od Boha do galilejského města, které se jmenuje Nazaret, k panně zasnoubené muži jménem Josef, z rodu Davidova; jméno té panny bylo Maria. Přistoupil k ní a řekl: „Bud' zdráva, milostí zahrnutá, Pán s tebou. ... Hle, počneš a porodíš syna a dáš mu jméno Ježíš.“ Maria řekla andělovi: „Jak se to může stát, vždyť nežiji s mužem?“ Anděl jí odpověděl: „Sestoupí na tebe Duch svatý a moc Nejvyššího tě zastíní; proto i tvé dítě bude svaté a bude nazváno Syn Boží.“ ... Maria řekla: „Hle, jsem služebnice Páně; staň se mi podle tvého slova.“ Anděl pak od ní odešel.

(Lukáš 1, 26–38)

Téma *Zvěstování* obvykle nacházíme na začátku christologických a mariánských cyklů, v dějinách umění se proto objevuje bezpočet jeho variant. Předlohu pro něj nacházíme v Lukášově evangeliu, bohužel se ale nedočteme, kde se *Zvěstování* odehrálo. Známe nicméně několik verzí, například ve výtvarném umění spíše vzácně zobrazovaná šestnáctiletá Marie u studny (Protoevangelium Jakuba a Matouše), v domě rodičů, kde Marie tkala purpur a šarlat pro chrámovou oponu (protoevangelium Jakubovo).⁸⁵

Nejstarší zobrazení tohoto námětu je dochováno v katakombách kolem roku 300 a na mozaikách S. Maria Maggiore v Římě (432–440), od 5. století je v byzantském umění nejčastěji převzat popis z Jakubova protoevangelia – Panna Marie s vřetenem, a košíkem na vlnu při předení. Na přelomu 9. a 10. století je scéna zasazena do kulis připomínajících dům a město Nazaret. Od 10.–11. století se objevuje kniha na pultu představující moudrost Panny Marie společně s výše citovaným textem z Izajáše (7,14). Ve 12. století přibývá půl figura Boha Otce a paprsek. V českém prostředí 14.

⁸⁵ ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006, s. 317.

a 15. století nacházíme zobrazení Marie gravidní. Archanděl Gabriel přichází ke stojící, sedící nebo klečící Marii za pultem, přináší bílou lilii (symbol čistoty) nebo kosatec (symbol utrpení Krista). Květina bývá také postavena ve váze. Dále se od 15. století objevují předměty denní potřeby typické především pro holandské prostředí.⁸⁶

Podle Zlaté legendy Bůh na nebesích nejprve přijal anděla a pověřil ho poselstvím, které předal Panně Marii. Toto zpracování se objevuje především v iluminovaných rukopisech. Legenda situuje *Zvěstování* do domku v Nazaretu a přebírá apokryfní vyprávění o tom, že Marie se v okamžiku návštěvy anděla modlila a četla proroctví Izajášovo. Také bývá připomenuta jako „druhá Eva“ přítomností scény prvotního hříchu.⁸⁷

Výše popsany vývoj námětu v kompozici dvou postav zasazených do uzavřené scenerie architektury s průhledem do krajiny nebo zcela pohlcených dramatickými oblaky nabízí malý prostor pro invenci malíře. Ta se tak projevuje především v atmosféře, jakou chtěl umělec výjevu dát. Panna Marie s andělem Gabrielem jsou k sobě buď natočeni přímo, nebo je Marie zády a k andělovi se otáčí. Gabriel přistupuje nebo se snaží na oblacích, popřípadě pokleká před Marií. V ustáleném rozvrhu vždy jednou rukou se vztyčeným prstem ukazuje k nebi, obvykle přináší květinu. Marie se objevuje v mnoha variantách a postojích s různými atributy a předměty. Důležitá je i nálada v jaké poselství dostává – zaskočena při čtení či naopak pokorně přijímá zprávu.

Ikonografický program, který se opakuje na více panstvích kněžny Toskánské, je úcta k *Panně Marii*. Nejinak je tomu i v Kácově, kde se jí dostává pozornosti jak na náměstí v podobě sochy na sloupu ve společnosti *Čtrnácti svatých pomocníků*, tak v sakrální ose mezi kostelem a zámeckou kaplí. Z kácovského kostela, jenž je zasvěcený *Narození Panny Marie*, lze chodbou vedoucí přes zámecký dvůr, přejít do předkaplí/oratoře, kde hlavní vstup do kaple lemuje *Zvěstování Panně Marii*. Úcta mohla vrcholit ve výjevu *Narození Páně* nebo *Klanění Tří králů* na hlavním oltáři, pojetém jak malířsky, tak sochařsky (dnes nedochováno).⁸⁸

⁸⁶ SACHS, Hannelore, Helga NEUMANN a Ernst BADSTÜBNER. *Christliche Ikonographie in Stichworten*. 3. unveränderte Auflage. Leipzig: Koehler & Amelang, 1988, s. 362–364.

⁸⁷ ROYT 2006 (pozn. 85), s. 317.

⁸⁸ Přesnou podobu oltáře nejsme schopni doložit. Vzhledem k dochované výzdobě kaple se ale zdá pravděpodobnější přítomnost *Tří králů* i na hlavním oltáři.

4.1.9. Předlohy a analogie díla

Z výše popsaného ikonografického vývoje můžeme konstatovat, že se námět *Zvěstování* objevuje v dějinách umění nepřetržitě, a to v několika ustálených variantách. Kácovské provedení se výrazně nevymyká. Použito je základní rozvržení i atributy – Panna Marie u pultíku, kniha, lilie, zasazení výjevu do jednoduchého architektonického rámce, závěs. Přítomnost košíku s klubičky ukazuje na umělcovy inspirační zdroje. Ty mohl Moravini nalézt v obrazech, grafikách a kresbách.

Pro malbu na zámku Kácov a její kompozici byly hledány grafické předlohy na těchto online portálech: Graphikportal, Virtuelles-Kupferstichkabinett a Bildindex.⁸⁹ S velkou pravděpodobností pro ni neexistuje pouze jedna předloha či grafický list, protože výjev *Zvěstování* byl obecně velmi rozšířeným tématem. Podařilo se ale najít takové grafiky, které mohly posloužit malíři jako zdroj inspirace. Objevují se na nich figury v podobném kompozičním rozestavení, košík s klubky, případně vlající šál za rameny *archanděla Gabriela*. (obr. 59-62)

Kromě grafických předloh stojí za porovnání další malby Karla Josefa Moraviniho na zámku Kácov (obr. 63 a 64) s jeho dalšími realizacemi ze stejného období – malby v kostele *sv. Jakuba Staršího* v Kunraticích u Prahy (obr. 65 a 66) a na zámku v Hostivících, výjev *Bitva na Bílé Hoře* (obr. 67 a 68).⁹⁰ Za současného stavu, kdy jsou malby na zámku Kácov na začátku svého restaurování, nelze přímo hodnotit jejich kvalitu a stylovou příbuznost. Vzhledem k rozsahu prací je ale zřejmé, že veškeré malby neprovedl Moravini osobně, nýbrž společně se svou dílnou. Při pořizování pauly obličeje *archanděla Gabriela* bylo také zjištěno, že se tvar obličejové linie a nasazení ucha zrcadlově shodují s obličejem *Panny Marie*. V úvahu tedy připadá, že tento výjev mohl být proveden podle malířova kartonu, či si sám mistr takto mohl ulehčit práci. Přesnější zhodnocení bude možné nejdříve po dokončení restaurátorských prací na všech malbách, který umožní jejich posouzení v celkovém kontextu.

⁸⁹ Graphikportal [online]. Dostupné z: <https://www.graphikportal.org>; Virtuelles Kupferstichkabinett [online]. Dostupné z: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/en/detail-view>; Bildindex [online]. Dostupné z: <https://www.bildindex.de>, vyhledáno 05.07.2023.

⁹⁰ Fotografie laskavě poskytl PhDr. Martin Mádl, PhD. a v této práci jsou publikovány s jeho svolením.

4.1.10. Předchozí restaurátorské zásahy a průzkumy

Z roku 1904 pocházejí dvě smlouvy o plánovaném rozsahu restaurování a rekonstrukci celého zámku, k zásahu ale nedošlo.⁹¹ V roce 2013 provedla první sondážní průzkum v celém zámku restaurátorka Mgr. art. Kateřina Prokopová.⁹² V oratoři byl proveden sondážní průzkum a částečný odkryv restaurátory Ak. Mal. Janem Frühaufem a MgA. Lindou Gureckou mezi léty 2019–2023. Jiné odborné restaurátorské zásahy nejsou doloženy.⁹³

4.2. Restaurátorský průzkum

4.2.1. Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle

Výjev *Zvěstování* se nachází na jižní stěně oratoře a lemuje původní vstup do kaple, jenž je v současnosti zazděný. Vstup byl částečně odhalen v zimě 2022 a po okraji je v původních omítkových vrstvách patrný otisk po dřevěném rámu.⁹⁴ Vnitřní špalety vstupu jsou pojednány jednoduchými poli s iluzivním mramorováním. Restaurovaný úsek – levá část figury *archanděla Gabriela* – se nachází v pravé části jižní stěny (vpravo od vstupu do kaple). Barokní malba byla, stejně jako další místnosti na zámku, zakryta druhotnými vrstvami omítek a nátěrů. Před vlastním zásahem v roce 2023 byly tyto omítky z velké části odstraněny (obr. 10). V důsledku poškození originální vrstvy výjevu bylo možné provést částečné posouzení stratigrafie neinvazivním, vizuálním průzkumem. Jednotlivé vrstvy jsou podrobně popsány v kap. 4.2.5.

Na vymezeném úseku byly patrné historické stavební úpravy. Západní kout je vyskládán převážně z kamene, na něj byla nanесena hrubší hliněná omítka opatřená dvěma vrstvami monochromního světlého nátěru. Na něm je v několika místech defektů patrná červená linka (patrně rozkresba). Při levém okraji (u rámu dveří) je naopak zdívo vyskládáno z cihel na něj byla nanесena hrubší vápenná omítka (cca 2 cm), v jejíž struktuře jsou patrná zrna nedohašeného vápna a kousky slámy, které mají spíše původ ve znečištěném písku než jako záměrné plnivo. Následoval hrubě

⁹¹ SHP 1991 (pozn. 1), s. 89.

⁹² ŠANDO VÁ 2014 (pozn. 7), s. 46.

⁹³ Osobní sdělení restaurátorů dne 26.06.2023.

⁹⁴ Přesnou podobu vstupu neznáme a dosud pro něj nebyly nalezeny žádné analogie. Z SHP vyplývá, že vstup mohl mít podobu subtilního dřevěného rámu s látkovým závěsem. Podrobněji kap. *Popis místnosti 2.22.*

upravený světle okrový štuk. V této úrovni byla na celou stěnu provedena barokní malba figury.

Rozkresba červenou linkou prosvítá v barevné vrstvě pouze na několika místech ve figuře *archanděla Gabriela*. Malba je budována v čistých tónech a tenkých opakních vrstvách, jejichž kladení je patrné v místech poškození (odřetí). Nejdříve bylo provedeno architektonické pozadí v plošné monochromní barevnosti, na nějž byla budována plasticita jednotlivých prvků. Následoval inkarnát postavy *Gabriela* a jeho oděv. Inkarnát je budován zesvětlováním a ztmavováním středního tónu, jehož přechody se prolínají. Stejným způsobem bylo dosaženo plasticity u červené draperie závěsu. Odhalené partie těla jsou navíc podtrženy příznanou obrysovou linkou, která tělo naopak zplošťuje. Oproti tomu jsou šaty *archanděla* budovány jasnými tóny a svižnými, přesně položenými tahy štětce – základní žlutá, stíny v červených tónech, světla nasazená tahy bílou. Pastózní vrstva barvy byla nanášena pouze v bílé (linky světel na architektuře a květ lilie).

Lze pozorovat různé typy úpravy povrchu barevné omítky. Na některých místech je omítka hladká, jinde útažená hrubě v různých směrech hlazení. Na malbě nejsou pozorovány denní díly, rytá kresba se vyskytuje pouze v horizontálním rozvržení výšky soklu.

Barokní malba byla v levé svislé polovině opatřena nově nataženou dorovnávací omítkou, která je v soklové části tenká sotva pár milimetrů, ve výšce cca 150 cm od podlahy naopak nanášena v tloušťce 1-2 cm, výše (v oblasti světle šedé architektury a draperie) jde už jen o barevný nátěr (obr. 21-26). Omítka byla utažena krouživými pohyby. Stratigrafickým průzkumem bylo objasněno, že dorovnání patrně souviselo s osazením rámu dveří. Pod dorovnávací vrstvou se dochovaly poškozené zbytky originální barevné vrstvy – šachovnicová podlaha a část soklu (obr. 23). Malba provedená na dorovnávací omítku nenavazuje zcela přesně na původní kompozici. Úroveň podlahy je ukončena níže a dlaždice jsou provedeny ve světlejší barevnosti. Tu mohly ovlivnit i pozdější vrstvy. Mezi dorovnávací a původní barevnou vrstvou je

patrný svislý předěl (obr. 25), malba je v tomto místě světlejší a také nenavazuje zcela přesně na původní kompozici.⁹⁵

Malba byla v minulosti překryta několika vrstvami druhotných omítek a nátěrů, které se v době zásahu vyskytovaly především v oblasti elektrifikace a odtud diagonálně přes soklovou partii. Dále bylo patrné několik typů poškození rozličného původu, jejichž příčinou je pravděpodobně užívání místnosti v průběhu 20. století.

Celý výjev byl v důsledku světlého zákalu a silné vrstvy nečistot na povrchu špatně čitelný. Malba byla hustě pokryta peky provedenými z důvodu lepší adheze pozdějších omítek. Hranice stěny přiléhající ke vstupu do kaple byla opakovaně namáhána a poškozena deinstalací dřevěného ostění, zazdřením vstupu a patrně i po odstranění zazdívky v prosinci 2022. V přibližné výšce jednoho metru byl skrze malbu diagonálně veden již nefunkční elektrický kabel, který byl v omítce upevněn zřejmě sádrovým tmelem. Barevná vrstva byla dále poškozena různými vrypy a škrábanci mechanického původu. Patrné byly otvory po hřebících, hmoždinkách a ryté číslo čtyři, které mohlo značit například provedenou sondu. V celém úseku jsou patrné vlasové praskliny. Na několika místech (kolem hmoždinek a plomb po trámech⁹⁶) zasahoval přes originální malbu hrubě natřený (pravděpodobně) cementový tmel. Dále je v úrovni nohy anděla a v horním rohu malby patrná vodorovně vedená černá linka, která nemusí nutně souviset s původním rozvrhem kompozice. Opakované namáhání malby stavebními úpravami přispělo výrazně ke ztrátě koheze omítkových vrstev a některých pigmentů především červené odstíny měly částečně sníženou soudržnost.

V soklové části (obr. 14) došlo k degradaci a následné ztrátě omítkových vrstev pravděpodobně vlivem stavebních úprav. Jádrová omítka na pravé části úseku s figurou *archanděla Gabriela* se jevila tmavší (vlhká), nejspíše vlivem zasolení hygroskopickými solemi. Tento předpoklad byl následně potvrzen chemickotechnologickým průzkumem. Pod místností se navíc nachází sklep, na jehož stěnách je patrná vzlínající vlhkost a rozsáhlé zasolení pronikající přes nově natažené omítky. V důsledku špatné adheze mohlo dojít ke ztrátě vrstvy i při vlastním odkryvu. Soklová partie byla v minulosti druhotně opatřena tmavým nátěrem, patrně na bázi

⁹⁵ Spodní vrstva byla patrně krátce po provedení překryta vrstvou mladší, tzn. nebyla nikdy prezentována. To byl mimo jiné důvod, proč jsme přikročily k zatmění celého fragmentu. Více viz *6.1 Postup restaurátorských prací*.

⁹⁶ Plomby byly vytmeleny v rámci současné renovace místnosti v letech 2019–2020.

cementu, který se v tenkých šupinkách odlupoval od barevné vrstvy. Ta byla nátěrem ztmavlá a nečitelná. V dolním pravém koutu byla vedena trubka od topení a omítka byla poškozena promáčklinami a nánosy nečistot.

4.2.2. Vizuální průzkum v ostrém bočním nasvícení

V tomto případě průzkum zdůraznil především rozdílné stopy úpravy povrchu – místy je omítka utažená do hladka, místy je zrno taženo hrubě po povrchu a zanechává další rýhy. V levém dolním rohu soklu je patrná rytá kresba rozvrhující jeho základní horizontální linie. Po očištění byla zřetelnější hranice napojení vrstvy dorovnávací omítky (obr. 25 a 35).

4.2.3. Perkusní průzkum (poklepem)

Perkusní průzkum odhalil několik hloubkových dutin. Na vymezeném úseku byly uvolněné především části omítky po obvodu vstupu do kaple. K tomuto poškození mohlo dojít zejména při neodborném odstraňování zazděného otvoru dveří. Dále došlo ke ztrátě adheze mezi dvěma vrstvami původní malby (spodní a svrchní dorovnávací), a lokálně kolem jednotlivých peků. Patrnější byl tento typ poškození v oblasti podél elektrického kabelu, kde byly omítkové vrstvy nejvíce namáhány. Rozsáhlejší dutiny měly patrně původ ve vlastní technice, kdy byla barokní omítka aplikována na historickou omítku s hladkým nátěrem. V této oblasti byla ztráta adheze největší (viz Gra. 04).

4.2.4. Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie

Použitá technika: Canon EOS 70D bez filtru před objektivem, UV lampa UVA SPOT 400T značky Hönle UV Technology

Průzkum neinvazivní metodou pomocí UV fluorescenční fotografie neodhalil žádné zásahy do originální vrstvy, neluminovala zde žádná pojiva, pigmenty či stopy biologického napadení.

Při prvním průzkumu (obr. 37) byla patrná zejména narůžovělá a modrá luminiscence na druhotných vrstvách a slabě se projevoval povrchový zákal. V soklové partii byl patrný barevný rozdíl jádrových omítek levé a pravé poloviny úseku. Světlejší levá a tmavší pravá byly rozeznatelné už při průzkumu v denním světle. Jejich luminiscence přecházela z lehce narůžovělé po tmavě růžovou.

Při druhém focení malby ve stavu po očištění (obr. 43) byla pozorována světle žlutá luminiscence na povrchu dorovnávací omítky. Dále bílá luminiscence bílého nátěru aplikovaného na historickou omítku v pravé části úseku s figurou *archanděla Gabriela*. A světle oranžová luminiscence ve světlejších partiích červeného šálu. Důvody těchto projevů nejsou přesně známé.

4.2.5. Sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev

Figura *archanděla Gabriela* byla před vlastním restaurováním již z velké části odkryta. Vzhledem k poškození omítek bylo možné provést analýzu vrstev neinvazivně (obr. 30, 31 a 33). V tabulce 1 je výčet všech vrstev, které se dochovaly na celém výjevu *Zvěstování*. Počet druhotných vrstev, která byly nanесeny na barokní malbu, se na každé stěně v místnosti různí.

Vrstvy v tabulce označované **a)** náležejí k vnější straně výjevu, vrstvy označované **b)** popisují rozložení podél dveřního otvoru. U nejstarších druhotných zásahů na díle (vrstvy +6 a +7) nelze s jistotou přesně určit jejich pořadí. Červeným rámečkem jsou ohraničeny restaurované vrstvy.

Tabulka 1: Neinvazivní sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev na restaurovaném díle

Původní vrstvy	
0 a)	Spíše kamenné zdivo s proložením cihlami
0 b)	Spíše cihlové zdivo s proložením kameny
+1 a)	Tmavá jádrová omítka Tmavý jemný, štuk Bílý nátěr
+1 b)	Světlá jádrová omítka
+2	Světlý okrovorůžový štuk
+3	Původní barokní barevná vrstva s výjevem <i>Zvěstování Panny Marie</i>
+4 b)	Dorovnávací omítka po stranách vstupního otvoru
+5 b)	<i>Barevná vrstva navazující na původní barevnou vrstvu v lehce pozměněné kompozici</i>
Druhotné vrstvy a zásahy	
+6	Zelená přemalba (roucho Panny Marie)
+7	Šedomodrý nátěr přes defekty v soklové partii v oblasti

Pekování a elektrifikace	
+8	Lokálně šedé tvrdé a zřejmě sádrové vysprávky
+9	Šedookrový štuk nanesený ve dvou vrstvách
+10	Bílý nátěr
+11	Tmavě okrový nátěr se šablonovým dekorem (červeno-zelené květiny)
+12	Tmavě zelený nátěr
+13	Lokálně štuk, místy zřejmě sádrové vysprávky (v oblasti Panny Marie)
+14	Světle okrový nátěr
+15	Lomený bílý nátěr
+16	Růžový nátěr
+17	Bílý nátěr
+18	Zelený nátěr
Instalace topení a elektrifikace	
+19	Tvrdé šedé tmely
+20	Žlutý nátěr s bílo-šedým válečkovým dekorem
+21	Bílý nátěr
Nová elektrifikace (v oblasti Panny Marie)	

Návaznost dorovnávací vrstvy na originální barevnou vrstvu a změnu kompozice výjevu způsobenou pravděpodobně stavebními úpravami se podařilo odhalit v průběhu popisovaného zásahu. Na úseku s figurou *Panny Marie* jsou tyto vrstvy při okraji vstupu taktéž patrné. Dorovnávací vrstva v tomto případě nepřesahuje tloušťku několika milimetrů a k její ztrátě došlo pouze minimálně. Přítomnost obou vrstev byla potvrzena sondou (obr. 27).

4.3. Přírodovědný (chemickotechnologický) průzkum

4.3.1. Konkrétní cíle průzkumu

Z úseku *Zvěstování* byly k analýze odebrány 4 vzorky za účelem určení techniky malby, stratigrafie, identifikace pigmentů a pojiv, dále 8 vzorků vrtné moučky z omítek pro stanovení obsahu vlhkosti a přítomnosti vodorozpustných solí. V druhé fázi průzkumu byly dodatečně odebrány 4 vzorky vrtné moučky pro zjištění klesající/zvyšující se koncentrace solí.

4.3.2. Výsledky přírodovědného průzkumu

Z výsledků průzkumu vyplývá, že je barevná vrstva z velké části provedena na vápenné bázi. Štuková vrstva pod malbou je pojena bílým vzdušným vápnem s plnivem z křemenných a jiných silikátových zrn, které mohlo ovlivnit narůžovělou barevnost vrstvy. Následovala pravděpodobně základní rozkresba kompozice a vlastní malba. Pojivo spodních barevných vrstev je na vápenné bázi, identifikována byla i vrstvička vyloučeného uhličitanu vápenatého. Zda se jedná o techniku *fresco* nebo *secco* nelze jednoznačně určit. U vrchních barevných vrstev je přítomnost vápna menší, byly nanесeny v *secco* technice, nelze vyloučit ani pojivo na organické bázi.

Vlastní malba je tedy vrstvená, podmalba je v oblasti suknice provedena uhlíkatou černí (vzorek Z6). Na ni následovala malba uhlíkatou nebo organickou černí pojenou vápnem. Závěrečná barevnost sukně anděla byla provedena zelenomodrým měďnatým pigmentem, pravděpodobně umělým azuritem. Inkarnát *archanděla Gabriela* (vzorek Z7) je též na vápenné bázi, použitý pigment železité červeně byl vápnem pravděpodobně pojen i zesvětlován. Stonek s listy lilie v rukou *archanděla* převažuje taktéž vápenná složka probarvená zemí zelenou. Na úseku *Panny Marie* byl v odebraném vzorku V5 identifikován degradovaný smalt a Svinibrodská zeleň (přemalba).

V odebraných vzorcích byly identifikovány hlinkové pigmenty, konkrétně okr, železitá žluť, železitá červen. Ze zelených pigmentů se objevuje umělý malachit nebo měděnka, atakamit/paratakamit a zem zelená. Z černých pigmentů je zastoupena uhlíkatá a révová čern. Na povrchu odebraných vzorků se nacházel spad, pod kterým místy luminuje organická vrstva. Nelze vyloučit, že se může jednat o fixáž z dosud neznámého restaurátorského zásahu.

Ve vzorcích vrtné moučky byla gravimetricky stanovena nízká vlhkost. Větším rizikem, především v soklové partii, je přítomnost vodorozpustných solí (chloridů a dusičnanů) a to v celé hloubce zdi (vrty do hloubky 0–4cm). Dle rakouské normy *Önorm 3355–1* byly zjištěné hodnoty posouzeny jako velmi vysoké. Dodatečný odběr prokázal, že ve vyšších úrovních výjevu *Zvěstování* koncentrace solí v omítce klesá. Soklová partie je ohrožena vysoce hygroskopickými solemi, které jsou rizikové jak z hlediska rekrystalizace (zejména dusičnany), tak z hlediska tvorby vlhkých map (zejména chloridy). Tyto soli jsou velmi ochotné k migraci, zejména pokud jsou ve vlhkém prostředí. Zdrojem obou solí mohou být například fekálie, sklad potravin, střelného prachu apod. a migrují v důsledku vysoké vlhkosti ve sklepní místnosti pod oratoří. Zdá se, že zatím nezpůsobují na restaurované malbě defekty v důsledku rekrystalizací, spíše se projevují vlhkými skvrnami. Avšak při změně klimatického režimu mohou začít rekrystalizovat a destruovat omítku a nástěnnou malbu.

4.4. Komplexní vyhodnocení průzkumu

- Popis a historický vývoj objektu

Barokní zámek Kácov je koncipován na podélném půdorysu, který pravděpodobně respektuje starší, renesanční, rozvrh stavby. Při přestavbě byl rozšířen o další trakt směrem do nádvoří. Na kratších stranách je zámek ukončen věžemi, které v sobě ukrývají nejvýznamnější místnosti – cele malovaný salonek a zámeckou kapli. Bazilikální prostorové uspořádání zámku Kácov odpovídá ještě dalším dvěma stavbám z panství vévodkyně Toskánské, Hostivice u Prahy (1733–1734) a Horní Police (1731–1734). Autorem všech staveb byl dvorní architekt Václav Špaček (1689–1751). Zámecká oratoř, nacházející se v přízemí severně od kaple, byla zbudována v rámci barokní přestavby zámku, pravděpodobně do roku 1729.⁹⁷ Z května stejného roku pochází smlouva, kterou uzavřel malíř Karel Josef Moravini a dle níž měla být již v této době dokončená malířská výzdoba celého přízemí.⁹⁸ Moravini je pravděpodobně autorem také nástěnné malby s námětem *Zvěstování*, nelze ale vyloučit, že se na provádění podílela více jeho dílna.

⁹⁷ Doloženo smluvně mezi vévodkyní Toskánskou a polírem Pavlem Bláhou, in: Dodatek SHP 1991 (pozn. 1), s. 4.

⁹⁸ Více *Ibidem*, s. 9 a podrobněji kap. *Malíř Karel Josef Moravini*.

Místnost byla v 19. století nově přestropena, dále rozdělena příčkou na dvě menší místnosti a opatřena druhým trémovým stropem. Zámek byl v následujícím století užíván pro bytové jednotky a malby v oratoři byly zakryty několika vrstvami druhotných nátěrů. V 50. letech byl v dolní třetině kaple zřízen byt ředitele lesů a oratoř (místnost 2.22) mu sloužila jako kotelna.⁹⁹ Tyto stavební zásahy byly odstraněny přibližně v rozmezí let 2019–2020.¹⁰⁰

- Popis díla a jeho námět (ikonografie)

Téma *Zvěstování*, stojící na počátku mariologického i christologického cyklu, a je také dalším obrazem mariánské úcty, kterou kněžna Toskánská prosazovala na všech svých panstvích. V Kácově je připomínána na sloupu v doprovodu *Čtrnácti svatých pomocníků*, v kostele *Narození Panny Marie*, *Zvěstování* v oratoři a pravděpodobně vrcholila na hlavním oltáři kaple (asi *Klanění Tří králů* nebo *Narození Páně* – nedochováno).

Samotné *Zvěstování* je na jižní stěně místnosti rozděleno na dvě části po stranách vstupu do kaple. Vlevo se nachází *Panna Marie* v modlitbě klečící u pultíku. U podušky za jejími zády lze vidět klubka nití odkazující na akt šití chrámové opony.¹⁰¹ Z pravé strany k ní přichází *archanděl Gabriel*, vznáší se v nachových oblacích nad mramorovou podlahou šachovnicového vzoru. V pravé ruce třímá bílou lilii, vztyčeným ukazovákem levé ruky ukazuje k nebi. Oděný je do bohatého šatu – modrá delší suknice s rozparkem, přes ni kratší syté červeno oranžové šaty stažené tenkým modrým páskem kolem pasu. Za páskem má zastrčený červený šál, který se vzdouvá mezi jeho bílými křídly. Oblaka a křídlo anděla pokračuje přes kout do západní stěny.

Celá scéna je zasazena do neutrálního architektonického prostředí, za každou z postav probíhá sloup na mohutném soklu s iluzivním mramorováním. Pozadí je provedeno v tmavě šedé neutrální barvě. Za andělem pronikají paprsky sytého žlutého světla. Zbylé horní části výjevu *Zvěstování* budou restaurovány až v příští etapě a z důvodu překrytí druhotnými vrstvami ji nyní nelze popsat. Celý výjev je shora ukončen bohatě řasenou iluzivní červenou drapérií. Úzký překlad mezi vstupem a profilovanou římsou je pojendán iluzivním architektonickým nástavcem s festony.

⁹⁹ MÜHL DORF (pozn. 74).

¹⁰⁰ Ústní sdělení majitele zámku, 19.06.2023.

¹⁰¹ Tento akt uvádí Jakubovo protoevangelium.

- Historický vývoj díla

Původní technika díla (restaurované vrstvy)

V první fázi bylo zdivo místnosti vyskládáno z kamene, na něž se natáhla jádrová a štuková omítka utažená do hladka, natřená dvěma vápennými nátěry. V dalším kroku byl zřejmě probourán vstup do kaple a z každé strany byla svislá polovina stěny směrem k otvoru dozděna z cihel a opatřena jádrovou vápennou omítkou. Na celou plochu byl poté proveden štuk s rozkresbou červenou linkou a vlastní malba postavy *archanděla Gabriela*. Samotný vstup do kaple byl opatřen zřejmě jednoduchým dřevěným rámem (zárubní), který byl zakryt pravděpodobně pouze špalíry (látkovými závěsy).¹⁰² Otvor mohl také sloužit pouze pro pohled do kaple, nikoli jako vstup, a mohl být též zasklený.¹⁰³ Osazení dřevěného rámu bylo zřejmě důvodem pro natažení nové dorovnávací omítkové vrstvy, která ve výšce 150 cm od podlahy směrem k otvoru dosahuje tloušťky až 2 cm. Tloušťka vrstvy není rovnoměrná, důvodem nastavení mohl být například plastický prvek na dřevěném rámu vstupu. Omítková vrstva mohla též zasahovat přes dřevěný rám, jako tomu bylo v případě oken sloužících pro nahlížení do kaple z oratoří v prvním patře. Malba provedená na dorovnávací omítku následovala kompoziční prvky původní vrstvy, ale iluzivní mramorová podlaha je zakončena v nižší úrovni, než původně byla, v rozhraní je navíc tmavší pole podlahy nasazeno níže. Světle šedý pilastr a tmavě šedý sokl byly naopak protaženy a spodní partie šedého pilastru byla zvýrazněna bílou linkou, jež přesahuje do původní malby.

Malba mohla být započata do vlhké omítky (ve fresce), ale následné barevné vrstvy byly provedeny spíše v secco technice, nelze vyloučit ani organické pojivo. Na úseku nejsou patrné žádné denní díly, kromě rozhraní dorovnávací vrstvy. Rytá linka se objevuje pouze v horizontálních liniích soklu, rozkresba červenou linkou naopak v partiích figury *archanděla Gabriela*. Malba je budována v čistých tónech a tenkých opakních vrstvách především hlinkovými pigmenty. V oblasti zelenomodré suknice byl v odebraném vzorku identifikován podklad z uhlíkaté černi, tuto techniku

¹⁰² Analogie podoby rámu lze snad nejlépe hledat v dřevěných rámech zachovaných v oknech oratoří v patře. Zde jsou patrné subtilní, tesařsky opracované rámy. S velkou pravděpodobností byly zasklené, otevírat se mohlo celé křídlo nebo jen jeho část. Rám byl dále ke zdi připevněn nejen skobami, ale i omítkou s barevnou úpravou, fragmenty štuku lze pozorovat na pravé části rámu (Obr. 20). Nález fragmentů omítek byl pospán již při průzkumu kaple. Viz pozn. 3, s. 16.

¹⁰³ Ústní sdělení p. Maděrová (památkový dozor) na kontrolním dni 23.06.2023.

nazýváme *veneda*, technika byla obecně užívána pro dosažení výraznější barevnosti pigmentu.¹⁰⁴ Pro lepší objasnění Moraviniho techniky malby doporučujeme odebrat vzorky i v dalších místnostech zámku.

Druhotné (následující) vrstvy

Zda a jak dlouho sloužila restaurovaná místnost – oratoř, svému účelu, nelze určit. Ve vzorku V5 odebraném z pláště *Panny Marie* byla identifikována Svinibrodská zeleň (používaná od roku 1814).¹⁰⁵ Jednalo se zřejmě o přemalbu za účelem oživení „vybledlého“ pláště *Panny Marie*, kterou způsobila alterace použitého smaltu. Přemalování pláště z obecně používané modré na zelenou vychází pravděpodobně z laického zásahu. Tato přemalba je prozatím ojedinělým dokladem zásahu do díla a lze tak předpokládat, že malby nebyly až do začátku 19. století zakryty druhotnými vrstvami. V dalších desetiletích byla už místnost užívána jako bytová jednotka a později kotelna, a proto byly malby zakryty četnými omítkami a nátěry různých barev a vzorů dle dobového vkusu, do stěn byly zabudovány také elektrické rozvody a topení. Původní barokní strop byl nahrazen klasicistním, nasazeným nad úroveň profilované římsy. Dále byla oratoř rozdělena příčkou na dvě a opatřena trámovým stropem. Celkem pět trámů bylo vsazeno přímo do horní části malby, kterou tímto výrazně poškodily.¹⁰⁶ Všechny zmíněné stavební zásahy byly současným majitelem odstraněny. Vstup do kaple byl ze statických důvodů naopak zazděn. *Zvěstování* bylo před provedením popisovaného restaurátorského zásahu z velké části cíleně sondážně odkryto. Malby ve zbytku místnosti jsou odkryty jen v sondách. Je na nich nicméně patrné, že nebyly překryty tolika vrstvami omítek jako výjev se *Zvěstováním* a jejich povrch také není narušen pekováním.

- Stav díla (poškození) a jeho příčiny

Na první pohled byly malby špatně čitelné v důsledku bílého až šedého zákalu na povrchu barevné vrstvy, jednalo se převážně o nečistoty. Čitelnost dále zhoršovala residua druhotných vrstev, např. lokální nátěr na bázi cementu v oblasti soklu. Dále barevnou vrstvu poškodily cementové vysprávky kolem hmoždinek a další cementová residua v horní části malby v oblasti plomb po trámech. Z důvodu lepší přilnavosti

¹⁰⁴ ŠIMŮNKOVÁ, Eva a Tatjana BAYEROVÁ. *Pigmenty*. Praha: STOP – Společnost pro technologie ochrany památek, 2014, s. 78.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 102.; LESNIAKOVÁ 2023 (pozn. 9), s. 5-6.

¹⁰⁶ Horní část výjevu *Zvěstování* bude restaurována v následující etapě na podzim 2023.

druhotně naneseného štku byla malba narušena pekováním. K rozsáhlým ztrátám všech omítkových vrstev a nanesení sádrových a cementových tmelů došlo také při zavedení elektřiny a topení. Dále byla v důsledku rozsáhlých stavebních změn narušena adheze omítkových vrstev. Především v soklové partii, kde byl zjištěn vysoký obsah vodorozpustných solí, došlo ke ztrátě koheze jádrové omítky. Ztráta koheze a adheze omítkových vrstev byla patrná v defektech a jejich okolí. Při pravém okraji vymezeného úseku u vstupu se nedochovala výše zmíněná dorovnávací omítka. Její ztráta odhalila dobře zachovanou originální barevnou vrstvu, v níž ale také došlo k částečné ztrátě omítkových vrstev. Vzhledem k tomu, že tato část byla odkryta již před naším zásahem a stav zachování nebyl zaznamenán, nejsme schopni přesné důvody ztráty dorovnávací vrstvy určit. Vlastní barevná vrstva nevykazovala žádnou výraznou ztrátu adheze, nedocházelo k šupinkovatění ani sprašování.

5. ZKOUŠKY TECHNOLOGIÍ A MATERIÁLŮ

Zkouška suchého mechanického čištění

Pomocí čistící houby *Akapad* (střední tvrdosti) byla na vybraných místech provedena zkouška čištění, odstraněny byly pouze depozity usazených prachových nečistot. Na povrchu stále zůstal bílý až šedý zákal, který bylo nutné odstranit fyzikálně nebo chemicky. Z toho důvodu byly provedeny zkoušky citlivosti barevné vrstvy na vodu.

Zkouška citlivosti barevné vrstvy na vodu

Zkouška byla provedena pro zjištění citlivosti barevné vrstvy na vodu před provedením zkoušek mokrého čištění, ke které bylo nutné přistoupit z důvodu odstranění rozsáhlého zákalu na barevné vrstvě. Zkouška byla provedena mechanicky vatovým smotkem smočeným v demineralizované vodě.

Největší citlivost na vodu vykazovaly odstíny červené – drapérie nad figurou a šaty anděla.

Zkouška mokrého čištění

V prvním kroku byly provedeny zkoušky polárními rozpouštědly v pořadí voda (A), voda+láh (B), láh (C), aceton (D), za pomoci mechanického namáhání čistícím štětcem. Tyto zkoušky nepřinesly po vyschnutí výraznější čistící účinek.

Dále byla provedena zkouška pomocí iontoměniče *Ionex OH*. Iontoměnič smíchaný s demineralizovanou vodou se aplikoval v pastě přes japonský papír *Kashmir* 11 g a nechal se působit deset minut. Poté bylo místo dočištěno vodou. Při dočištění byla zřetelně odebrána část nečistot, po vyschnutí však zůstal zákal částečně viditelný.

Poslední zkouška byla provedena 5% (hm.) roztokem uhličitanu amonného v demineralizované vodě. Čistící směs byla poté smíchána s buničinou *Arbocel BC 200* a ve formě řídké kaše se aplikovala na stěnu přes japonský papír *Kashmir*. Po 10

minutách byl obklad sejmут a místo důkladně dočištěno pomocí čistícího štětce a demineralizované vody, rezidua byla odtupována mikroporézní houbou *Blitz-Fix* smočenou v demineralizované vodě, čímž se zabránilo i případnému zanesení nežádoucích produktů čistící látky do porézní struktury malby.

Aplikace roztoku uhličitanu amonného byla při odstranění bílého zákalu nejúčinnější. Na místa nejvíce citlivá na mechanické namáhání (červená drapérie) byl místo dočištění mechanicky štětcem a houbou zvolen zábal s demineralizovanou vodou. Postup byl opakován dle potřeby.

6. NÁVRH RESTAURÁTORSKÉHO ZÁKROKU

6.1. Návrh koncepce restaurování

Na základě průzkumu a zkoušek materiálů byla navržena koncepce a postup prací tak, aby byl zachován charakter techniky malby a doplňující retuše a rekonstrukce zcelily celkové estetické působení výjevu. Malba i omítka bude důsledně konzervována (viz postup prací), defekty budou doplněny omítkou do úrovně původního povrchu.

Originální barevná vrstva, zachovaná v poškozeném stavu pod dorovnávací omítkou, bude fotograficky zdokumentována a konzervována ve stávajícím stavu. Základní schéma bude překresleno na průsvitnou folii v měřítku 1 : 1.¹⁰⁷ Následně bude zakryta do úrovně povrchu dorovnávací omítky. V soklové partii dojde z důvodu značného poškození a špatného stavu dochování (degradovaná malba pod nátěrem v pravé části úseku) k plošnému zatmelení. Povrch vápenného tmelu bude pojednán neutrálně, připraven na případnou barevnou rekonstrukci.

Barevnost všech zásahů bude nastavena v nižší intenzitě vůči originálu, retuše budou jemně strukturálně odlišitelné a reversibilní. Okraje přiléhající k rámu dveří budou pouze zajištěny. Jejich doplnění bude předmětem následující etapy restaurování vnitřních dveřních špalet a bude záviset na rozhodnutí o výsledné podobě vstupu a osazení nového dřevěného rámu. Chemickotechnologický průzkum prokázal přítomnost solí v celé hloubce omítkových vrstev, zásah by v tomto případě nemusel být úspěšný. Navzdory rozsáhlému zasolení soklové části malby nebude proveden odsolovací zábal, neboť tento úsek není dostatečně odizolován od sklepních prostor, kde je stále značná vlhkost.

Majitel je upozorněn na rizika s tím spojená. Provedená míra retuší a rekonstrukcí byla schválena vedoucím práce i památkovým dozorem.

¹⁰⁷ Bude uloženo v archivu Fakulty restaurování.

Návrh postupu restaurátorských prací

1. Zajištění ohrožených částí přelepy pomocí gázy a derivátu celulózy, např: 5 % (hm.) *Tylose MH 300*.
2. Odkryv druhotných vrstev a odstranění druhotných vysprávek mechanickou cestou – restaurátorské kladívko, skalpel, úhlová bruska (na druhotné cementové a sádrové tmely).
3. Strukturální konsolidace omítkových vrstev vykazujících ztrátu koheze za pomoci vápenné nanosuspenze v etanolu, např. *CaLoSiL E25* (koncentrace 25 g/l).
4. Hloubková konsolidace injektážní směsí na hydraulické bázi vápna, např. *Ledan TB 1*, případně *Ledan TA 1*.
5. Čištění barevné vrstvy mechanicky houbou *Akapad*, poté roztokem 5% (hm.) uhličitanu amonného v demineralizované vodě s následným mechanickým dočištěním čisticím štětcem a mikroporézní houbou *Blitz-Fix* smočenými v demineralizované vodě.
6. Tmelení defektů tmely ze směsi vápenného hydrátu a kopaného křemičitého písku.
7. Retuše a rekonstrukce minerálními pigmenty pojenými reverzibilním pojivem, např. 1,5% (hm.) arabskou gumou.

7. DOKUMENTACE RESTAURÁTORSKÉHO ZÁSAHU

7.1. Postup restaurátorských prací

Odkryv

V zimě roku 2022 nechal majitel zámku vybourat druhotně zazděný vstup do poloviny tloušťky stěny. V průběhu prací byly nejvíce ohrožené části při okraji vstupu zajištěny pomocí přelepu z gázy a 5% (hm.) *Tylose MH 300*. Samotný výjev *archanděla Gabriela* byl z velké části před popisovaným zásahem již odkrytý. Omítkové vrstvy původní výmalby pod zbývajícími částmi druhotných vrstev, především v oblasti elektrifikace a okraji při dveřním otvoru, byly uvolněné od podkladu, a proto byla nutná průběžná konsolidace vápennou nanosuspenzí *CaLoSiL E25*. Odkryv byl proveden pomocí restaurátorského kladívka. Rezidua mladších omítkových vrstev byla navlhčena demineralizovanou vodou a očištěna mechanicky pomocí skalpelu.

Strukturální konsolidace a hloubková injektáž

Okraje větších defektů byly zajištěny vápenným tmelem (v obj. poměru vápna ve formě vápenné kaše a písku 1 : 2, frakce písku 0–2mm). Následovala strukturální konsolidace všech defektů se ztrátou barevných a omítkových vrstev vápennou nanosuspenzí *CaLoSiL E25*. Na některých místech bylo nutné aplikaci vápennou nanosuspenzí opakovat. Injektážní směs *Ledan TB 1* byla aplikována do hloubkových dutin a míst se ztrátou adheze omítkových vrstev. Místa aplikace jsou zakreslena v grafickém zákresu (Gra. 06).

Čistění

Barevná vrstva byla očištěna suchou mechanickou cestou pomocí houby *Akapad*. Na povrchu stále zůstal světlý zákal, proto bylo přistoupeno k chemickému čištění pomocí roztoku 5% (hm.) uhličitanu amonného v demineralizované vodě. Aplikace proběhla ve směsi s buničinou *Arbocel BC 200* přes japonský papír *Kashmir 11 g*. Kontrolovaná aplikace probíhala deset minut, po sejmutí byla omítková vrstva dočištěna čistícím štětcem a místo důkladně zamyto houbičkou *Blitz-Fix* navlhčenou v demineralizované vodě. Tento způsob čištění byl užit na celém úseku, selektivně na místa s červenou drapérií se přiložil střídavě zábal s uhličitánem amonným

a demineralizovanou vodou bez mechanického namáhání. Zábál se opakoval dle potřeby.

Tmelení

V průběhu konsolidace a čištění bylo nutné některé oblasti malby, především při okrajích dveřního otvoru a v oblasti defektu po vysekaném elektrickém vedení, zajistit. Zpevnění bylo provedeno obtmelovací maltou:

Vápenná kaše s pískem (0–2 mm) v poměru 1 : 2

Po zajištění okrajů bylo přistoupeno k tmelení defektů. Použita byla hrubší jádrová omítka, jako svrchní vrstva jemnější štuk. V závislosti na hloubce defektu bylo nanášeno více vrstev jádrové omítky, především v soklové partii a v oblasti elektrického vedení. Pro malé a velmi mělké defekty byla použita receptura *Štuk 2* v níž je podíl písku z poloviny nahrazen mramorovou moučkou.

Tabulka 2: Receptury tmelících směsí

Receptura	Pojivo	Plnivo	Objemový poměr
Jádrová malta	Suchý vápenný hydrát	Písek 0–2 mm	1 : 1
Štuk 1	Suchý vápenný hydrát	Písek jemné frakce	1 : 1
Štuk 2	Suchý vápenný hydrát	Písek jemné frakce + vápencová moučka	1 : 0,5 : 0,5

Vzhledem k rozličnému povrchu malby od jemně hlazené po hrubou se stopami po nástrojích, byl povrch všech tmelů upraven do hladka. Zapojení tmelu bude upraveno při retuši. Odhalená spodní vrstva malby při levém okraji byla konsolidována a očištěna. Následně byly fragmenty řádně fotograficky zdokumentovány, kresebně přeneseny na pauzu (1:1) a zatmeleny.

Všechny tmely byly pro sjednocení savosti a izolaci tmelu opatřeny pačokem z vápenné kaše modifikovaný 1% (hm.) akrylátové disperze *Medium for Consolidation*. Nátěr byl zatónován minerálními pigmenty a aplikoval stětcem na všechna tmelená místa.

Retuš a rekonstrukce

Po dostatečném zaschnutí pačoku na povrchu tmelu bylo přistoupeno k barevné retuši a rekonstrukci pomocí minerálních pigmentů pojených 1,5% (hm.) arabskou gumou. Retuš byla aplikována na tmely a na místa v originální malbě se ztrátou pouze barevné vrstvy pro dosažení celkového sjednoceného vzhledu malby. Chybějící linie a oko ve tváři *archanděla Gabriela* byly provedeny podle zachované tváře *Panny Marie*. Při provedení pauzy bylo zjištěno, že jsou obě tváře figur téměř totožné a provádějící malíři pravděpodobně pracovali s jednou předlohou. Realizaci rekonstrukce předcházela kresebná a barevná studie tváře *archanděla*. Rekonstrukce iluzivní mramorové podlahy následovala zachovanou strukturu a byla provedena v nižší barevné intenzitě než originální vrstva.

Soklová partie, opatřená cele vápenným tmelem, byla ponechána v neutrálním tónu omítky.

7.2. Použité materiály

Přelepy

- *Tylose MH 300*, Methylhydroxyethylcellulose CAS–Nr. 9032–42–2 ve formě prášku, distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG
- Japonský papír *Kashmir* 11 g, dodavatel: Ceiba s. r. o.

Strukturální konsolidace

- *CaLoSiL E25* 25 g/l, vápenná nanosuspenze v ethanolu, výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG

Injektáž

- Injektážní směs: *Ledan TA1* a *TB 2*, injektážní malta na hydraulické bázi vápna, výrobce: Tecno Edile Toscana s. r. l.
- *Technický lih*, ethanol 96 %, výrobce: Severochema a demineralizovaná voda v obj. poměru 1 : 1
- Voda z vodovodního řádu

Čištění

- *Akapad*, čisticí houba z vulkanizovaného latexu o různé tvrdosti, distributor: Deffner & Johann GmbH
- *Blitz-Fix*, mikroporézní houba, distributor: Deffner & Johann GmbH
- *Uhličitan amonný* p.a. (proměnlivá směs uhličitanu amonného a karbamátu amonného), distributor: Ing. Petr Švec – PENTA s.r.o.
- *ARBOCEL BC 200*, distributor: J. Rettenmaier und Söhne GmbH & Co. KG
- Demineralizovaná voda

Tmelení

- *Medium for Consolidation*, vodná akrylátová disperze, koncentrace 1% (hm.) v demineralizované vodě, výrobce: Lascaux Colours & Restauro
- Bílé vzdušné vápno ve formě vápenné kaše, SUPERCALCO® Carmeuse CL90-S, výrobce: CARMEUSE CZECH REPUBLIC s. r. o.
- Kopaný křemičitý písek
- *Vápenným hydrát CL 90–S SuperCalco*, distributor: CARMEUSE CZECH REPUBLIC s. r. o, vápenka Mokrá
- Vápencová moučka *Omyacarb 5 VA*, distributor: Aqua Bárta, s. r. o.

Retuše a rekonstrukce

- Arabská guma, přírodní polysacharid, koncentrace 1,5 % (hm.) v demineralizované vodě, distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG
- Práškové minerální pigmenty, distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG
- Vápencová moučka Omyacarb 5 VA, distributor: Aqua Bárta, s. r. o.
- Voda z vodovodního řádu

7.3. Doporučený režim památky (pokyny pro údržbu)

Soklová část malby je ohrožena zvýšenou přítomností vodorozpuštěných solí, jejichž zdroj se nachází ve sklepních prostorách zámku. Zásadně doporučujeme omezit pronikání vlhkosti do stavby. Pro řešení situace již majitel provádí patřičné kroky. Situaci je potřeba nadále sledovat i s ohledem na klimatický režim v místnosti. O případném dalším zásahu lze rozhodnout až po ustálení klimatického režimu po ukončení stavebních prací.

Dále navrhujeme před dokončením všech restaurátorských a stavebních prací restaurovaný úsek chránit proti zanesení prachovými depozity a ptačími exkrementy, např. folií. V případě konstrukčních změn (ochozí rampa, probourání vstupu do kaple a okna oratoře) dostatečně zajistit malby před znečištěním, proti otěru a mechanickému poškození. Doporučuje se přímá konzultace se statikem. Při jakékoli známce počínajícího poškození by měl být problém oznámen zástupci odborné složky památkové péče.

Restaurované dílo by mělo být pravidelně kontrolováno. Všechny kroky, zásahy a projevy jakýchkoli změn, které by měly přímý i nepřímý dopad na restaurované dílo, je nutné konzultovat se zástupci odborné složky památkové péče a s restaurátorem.

7.4. Nová zjištění o památce (a změny v koncepci)

Po odstranění druhotných vrstev byl odkryt výjev *Zvěstování*, který v pravém koutu pokračuje i přes západní stěnu, kde se nachází holubice *Ducha svatého*.

S výjimkou přemalby na plášti *Panny Marie*, zřejmě z počátku 19. století, je výjev dochován v autentické podobě.

Na jižní stěně místnosti byly pozorovány historické stavební úpravy. Původně byla stěna vyskládána převážně z kamene, opatřena jílovou omítkou a bílým nátěrem. Při budování kaple byl skrze stěnu probourán vstupní otvor a stěny podél vyskládány z cihel. Na barokní omítku byl proveden výjev *Zvěstování*. Při osazení dřevěného rámu vstupního otvoru vznikla nerovnost a malba podél vstupu byla opatřena novou dorovnávací omítkou.

Kompozice nově provedené malby byla lehce pozměněna. Úroveň iluzivní šachovnicové podlahy je zakončena přibližně o 20 cm níž než v na původní barevné vrstvě. Rozvržení soklu zůstalo zachováno. Původní barevná vrstva byla z výše uvedeného důvodu zakryta, tzn. nebyla nikdy prezentována. Proto byly v popisovaném restaurátorském zásahu dochované části původní malby zajištěny a očištěny, fotograficky zdokumentovány a byla pořízena kresebná pauza (1:1). Následně byly znovu zakryty vápenným tmelem.

Při pořizování přípravné kresby pro obličej *archanděla Gabriela* bylo zjištěno, že jeho profil odpovídá profilu *Panny Marie*.

8. ZÁVĚR

Bakalářská práce se zaměřila na restaurování části figury *archanděla Gabriela* z výjevu *Zvěstování Panny Marie*, které se nachází na jižní stěně oratoře, místnosti před kaplí, na zámku Kácov. Samotnému zásahu předcházela rešerše dostupné literatury a pramenů, která se opírala zejména o stavebněhistorický průzkum z roku 1991¹⁰⁸ a průzkum kaple z roku 2021.¹⁰⁹ Dále byla vytvořena přibližná časová linie života a díla malíře Karla Josefa Moraviniho, o němž jsou dosud v literatuře pouze stručné informace. Zámek Kácov, který pro objednavatelku Annu Marii Františku Toskánskou malíř vyzdobil, patří pravděpodobně k jeho vrcholné tvorbě, společně s připsanými pracemi na zámku Hostivice a v kostele sv. *Jakuba Staršího* v Kunraticích. Tyto rozsáhlé zakázky svědčí o významu malíře, jenž stále čeká na zhodnocení v širším kontextu české barokní malby první poloviny 18. století.

Malíř, nebo jeho dílna, pracoval zřejmě s jednou předlohou pro obě tváře figur *Panny Marie* a *archanděla Gabriela*, které se v základních liniích shodují. Chemickotechnologickým průzkumem nebylo prokazatelně určeno pojivo vrstvené malby z části provedené v secco technice. Doporučujeme proto odebrat vzorky i v dalších místnostech k objasnění techniky Moraviniho dílny. Stejně tak malířský styl a ikonografický program výzdoby bude možné zhodnotit nejdříve po dokončení restaurátorských prací v celé místnosti i zámku.

V průběhu práce bylo odhaleno, že pravděpodobně při osazení dřevěného rámu do otvoru v jižní stěně vznikla potřeba nastavit přiléhající omítku s malbou. Krátce po vytvoření výjevu *Zvěstování Panny Marie* byla malba v okolí vstupu opatřena dorovnávací omítkou a novou barevnou vrstvou. Původní barevná vrstva zůstala pod touto novou zachovaná. Následný stav maleb do velké míry ovlivnilo užívání místnosti jako bytové jednotky a kotelny. Vlastní restaurátorský zákrok – čištění, tmelení a retuše byl provedeny za účelem zajištění původních vrstev a sjednocení vizuálního působení malby. Vzhledem k obecně rozšířenému výjevu *Zvěstování* nebyla pro kácovskou malbu nalezena žádná konkrétní předloha. Rekonstrukce na větších tmelech byly provedeny reversibilní technikou a strukturálně odlišitelné od zachovaného originálu.

¹⁰⁸ SHP 1991 (pozn. 1) a Dodatek 1991 (pozn. 2).

¹⁰⁹ *Dokumentace restaurátorského průzkumu 2022* (pozn. 3).

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1. Seznam použité literatury

MACEK, Petr a ZAHRADNÍK, Pavel. Barokní architekt a stavitel Václav Špaček In: *Průzkumy památek 2/2003*, ročník 10, str. 103–162.

MACEK, Petr. *Barokní architekt Václav Špaček (1689–1751)*. [online] 2007. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění. Vedoucí práce Horyna, Martin.

HEISLEROVÁ, Radka(ed.): *Malíři Nového Města pražského v období baroka. Edice písemných materiálů novoměstského malířského cechu*, Praha [Národní galerie v Praze] 2022.

POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech K/O*. Praha: Academia, 1978.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006.

SACHS, Hannelore, NEUMANN Helga a BADSTÜBNER Ernst. *Christliche Ikonographie in Stichworten*. 3. unveränderte Auflage. Leipzig: Koehler & Amelang, 1988, s. 362–364.

SCHALLER, Josef. *Topographie des Königreichs Böhmen 6. Časlauer Kreis*, Praha-Vídeň 1787, s. 216–217.

SEKYRKA, Tomáš. *Aby živnosti své k užitku tím lépe hleděti mohli: společenské postavení a majetkové poměry pražských malířů v epoše baroka*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2021. Documenta Pragensia.

ŠIMŮNKOVÁ, Eva a BAYEROVÁ, Tatjana. *Pigmenty*. Praha: STOP – Společnost pro technologie ochrany památek, 1999.

VLČEK, Pavel. *Encyklopedie českých zámků*. Praha: Libri, 1994.

VLČEK, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha: Libri, 1999.

VOKURKA, Michal. *Barokní krajina tvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740*. Praha: Academia, 2022. Historie.

9.2. Seznam použitých pramenů

LESNIAKOVÁ, Petra. *Materiálový průzkum vzorků nástěnné malby. Jižní stěna, přízemní místnosti vedle kaple s motivem Zvěstování Panně Marii, zámek Kácov.* [rukopis] Litomyšl 2023, nepublikováno (archiv Fakulty restaurování).

Kol. autorů. *Dokumentace restaurátorského průzkumu a záměr na restaurování zámecká kaple barokního zámku v Kácově s bohatou štukovou a malířskou výzdobou. Nástěnné malby a štuková výzdoba s bohatou polychromií.* [rukopis] Litomyšl 2022, nepublikováno (archiv Fakulty restaurování).

LUKÁŠ, Michal. Evidenční list nemovité kulturní památky. Praha, 1970, (archiv Národního památkového ústavu).

MÜHLDORF, Jan. *Zámecká barokní kaple v Kácově.* [strojopis] Srpen 2012, (archiv Fakulty restaurování a soukromý archiv investora).

MACEK, Petr; VOJTÍŠKOVÁ L.; ZAHRADNÍK, Pavel. *KÁCOV zámek (o. Kutná Hora) Dodatek Stavebně historického průzkumu zámeckého areálu.* [strojopis] Praha, 1991, s. 1–9. (Soukromý archiv investora)

ZÁHORKA, Jindřich. *Nálezová zpráva OPD: Kácov: Zámek: čp. 1: bývalá zámecká kaple,* 2011. 1 desky.

ZAHRADNÍK, Pavel. *KÁCOV zámek (o. Kutná Hora) Stavebně historický průzkum zámeckého areálu.* [strojopis] Praha, 1991. (Soukromý archiv investora).

9.3. Internetové zdroje:

Bildindex [online]. Dostupné z: <https://www.bildindex.de>, vyhledáno 05.07.2023.

Československé státní lesy a statky, Dostupné z: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*. [online] Dostupné z: Československé státní lesy a statky – Wikipedie (wikipedia.org). Cit. 06.06. 2023.

FEDORČÁKOVÁ, Vendula. Nástěnná malba s námětem bitvy na Bílé hoře v hale zámku v Hostivicích [online]. Olomouc, 2009. Dostupné z: <https://theses.cz/id/3os8uo/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Cit. 23.03.2023.

Graphikportal [online]. Dostupné z: <https://www.graphikportal.org>, vyhledáno 05.07.2023.

Občanské sdružení Památky pro život. Zkrácený stavebně-historický průzkum zámeckého areálu v Kácově. [online] 2011. Dostupné z: Zkrácený stavebně-historický průzkum zámeckého areálu v Kácově - PDF Free Download (docplayer.cz), cit. 20.05. 2023.

Po troskách české slávy: Hrady, zámky a tvrze české, jich založení, dějiny, pověsti a poklady umělecké. [online] Körber. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a87065f0-735d-11e6-b842-005056827e51>, s. 418–420. Cit. 13.05.2023.

SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království Českého. [online] Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2f869820-2ff0-11de-84fa-000d606f5dc6>, s. 223–226. Cit. 13.05.2023.

ŠANDOVÁ, Nela. Zámek Kácov. [online] 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Oulíková, Petra. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/64447>. Cit. 23.03.2023.

Virtuelles Kupferstichkabinett [online]. Dostupné z: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/en/detail-view>, vyhledáno 05.07.2023.

VLASÁK, Antonín. Okres Uhlířsko-janovický v Čáslavsku: nástin historicko–archaeologický. V Táboře: A.N. Vlasák, 1885. [online] Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:9517db00-81ae-11e6-8aeb-5ef3fc9ae867>, s. 80. Cit. 13.05.2023.

10. SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

FR UPa	Fakulta restaurování Univerzity Pardubice
KCHT FR UPa	Katedra chemické technologie Fakulty restaurování Univerzity Pardubice
SURPMO	Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů
GŘ NPÚ	Generální ředitelství Národního památkového ústavu
ÚOP NPÚ	Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu
SHP	Stavebněhistorický průzkum
pozn.	poznámka
kap.	kapitola
kol.	kolektiv
s.	strana
tzn.	to znamená
obj.	objemově

11. SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Neinvazivní sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev na restaurovaném díle	43
Tabulka 2: Receptury tmelících směsí	56

12. SEZNAM GRAFICKÝCH PŘÍLOH

Gra. 01: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – původní technika (1).	112
Gra. 02: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – původní technika (2).	113
Gra. 03: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – poškození (1).	114
Gra. 04: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – poškození (2).	115
Gra. 05: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – druhotné zásahy.	116
Gra. 06: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – restaurátorské zásahy (1).	117
Gra. 07: Grafický zákres výjevu s figurou <i>archanděla Gabriela</i> – restaurátorské zásahy (2).	118

13. OBRAZOVÁ A FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE

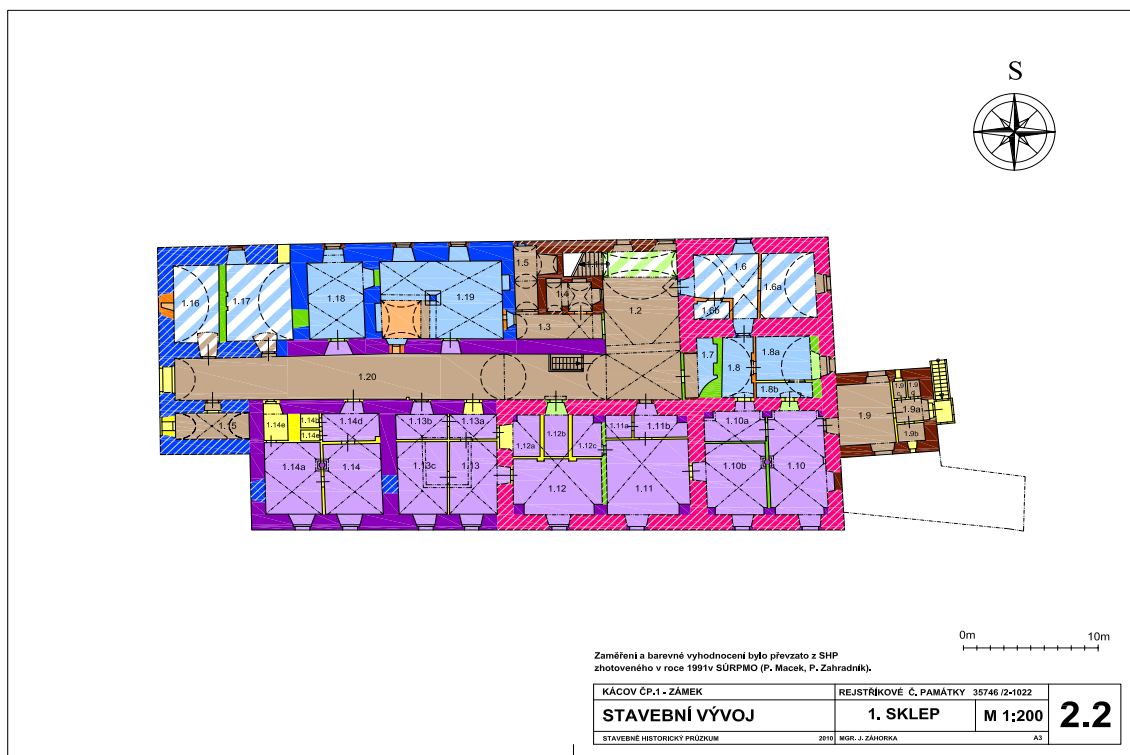
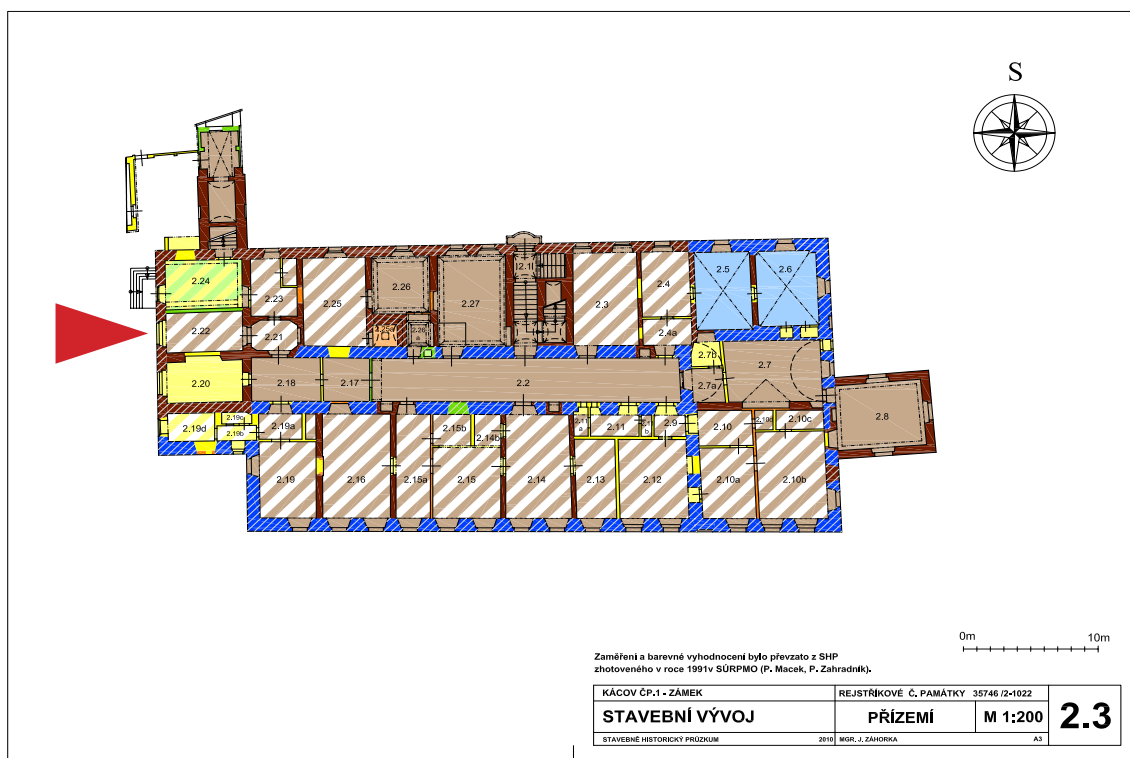
Obr. 02: Zámek Kácov, nejstarší známé vyobrazení. Joann Venuto (1746-1833), akvarel. Uloženo v Österreichische Nationalbibliothek. Zdroj: Wikipedia.org, vyhledáno 26.06.2023.

Obr. 03: Zámek Kácov, současný stav, červen 2023.

Obr. 04: Zámek Hostivice u Prahy. Analogie k zámku Kácov. Foto: PhDr. Martin Mádl, Ph.D..

Obr. 05: Zámek Horní Police. Analogie k zámku Kácov. Dostupné z: <https://zenysro.cz/blogy/cestovani/zamek-horni-police/>, vyhledáno 26.06.2023.

Obr. 06: Půdorys přízemí s grafickým vyhodnocením stavebního vývoje zámku. Převzato z SHP 1991. Restaurovaný úsek se nachází na jižní stěně místnosti 2.22, užívané zřejmě jako oratoř (označeno červenou šipkou).

Obr. 07: Půdorys sklepních prostor s grafickým vyhodnocením stavebního vývoje zámku. Převzato z SHP 1991. Při probíhajících stavebních pracích byla objevena sloupová místnost (1.10), nástropní malby se čtyřmi figurami (1.12) a ryté psaníčko na původní vnější zdi (1.2 a 1.3).

Obr. 08: Grafické vymezení levé poloviny úseku s figurou *archanděla Gabriela* určené k restaurování.

Obr. 09: Místnost 2.22 (oratoř). Pohled na část severní a východní stěny. Stav z roku 2019. Foto: Jan Frühauf.

Obr. 10: Celkový pohled na výjev *Zvěstování* na jižní stěně oratoře . Stav před restaurováním.

Obr. 11: Celkový pohled na pravou část výjevu s figurou *archanděla Gabriela*. Stav před restaurováním.

Obr. 12: Pohled na úsek s figurou archanděla Gabriela a částečně odhalenou vnitřní špaletu vstupního otvoru do kaple. Stav před restaurováním.

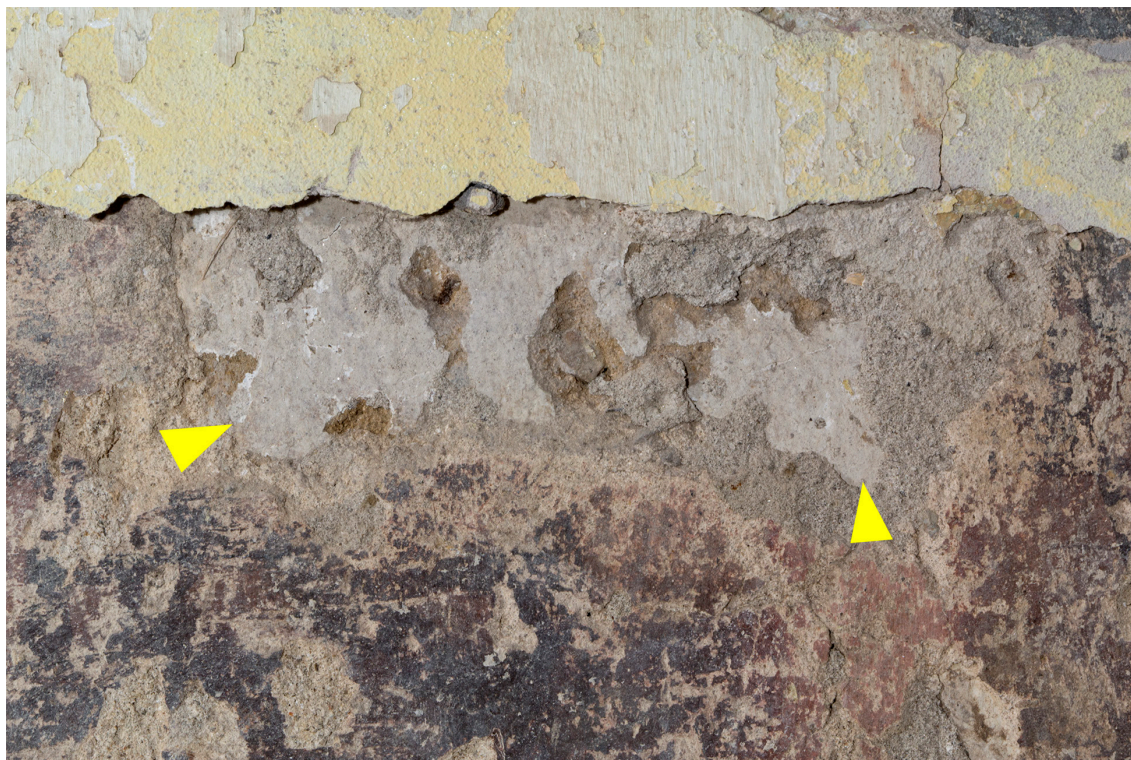
Obr. 13:
Pohled na
úsek s figurou
*archanděla
Gabriela.*
Stav před
restaurováním.

Obr. 14:

Pohled na dolní a soklovou partii s figurou archanděla Gabriela. Stav před restaurováním.

Obr. 15: Detail původní techniky. Historická dvouvrstvá omítka se světlým nátěrem (žlutá šipka). Tato vrstva se vyskytuje převážně na pravé polovině úseku s figurou *archanděla Gabriela*.

Obr. 16: Detail původní techniky v ostrém bočním nasvícení. Úprava povrchu barevné vrstvy byla provedena různými nástroji a v různém směru od hladké po velmi hrubou strukturu. Vyznačené stopy se nachází na pravé polovině výjevu.

Obr. 17: Detail původní techniky. Linie mezi podlahou a soklem byly, jako jediné ve výjevu, rozvrženy rytou linkou.

Obr. 18: Detail soklové partie s otiskem dveřního ostění otvoru do čerstvé omítky.

Obr. 19: Detail tvarosloví okna oratoře v patře (v současnosti zazděné) zachované uvnitř kaple. Možná analogie k dřevěnému rámu vstupu do kaple z oratoře. Architektuře byl přizpůsoben i tvar dřevěného rámu nesoucí okenní tabule (dnes nedochovány).

Obr. 20: Detail fragmentu štukové omítky přetažené přes dřevěný rám okna do oratoře. Podobně mohl být řešen i nedochovaný dřevěný rám vstupu z oratoře v přízemí do kaple.

Obr. 21: Pohled na omítkovou a barevnou vrstvu, která měla za úkol dorovnat výškový rozdíl při okraji vstupu.

Obr. 22: Pauza s kresbou zachované původní barevné vrstvy pod dorovnávací omítkou. Pauza pořízená v poměru 1 : 1, uloženo v archivu FR UPa.

Obr. 23: Grafické vymezení původní barevné vrstvy, která byla následně zakryta dorovnávací vrstvou s novou malbou.

Obr. 24: Detail původní techniky. Originální barevná vrstva (tmavá dlaždice) a malba na dorovnávací omítce v jiné barevnosti.

Obr. 25: Detail původní techniky v ostrém bočním nasvícení. Napojení původní barevné vrstvy a vrstvy dorovnávací. Rozdíl je patrný ve struktuře omítky a barevnosti.

Obr. 26: Detail drapérie. Na horní část úseku nebyla natažena dorovnávací omítková vrstva, ale malba je pouze přemalovaná v mírně pozměněné kompozici.

Obr. 27: Sonda provedená na úseku s figurou Panny Marie. Ukazuje plynulou návaznost dorovnávací omítky na originální vrstvu. Foto: Juliána Tkáčová.

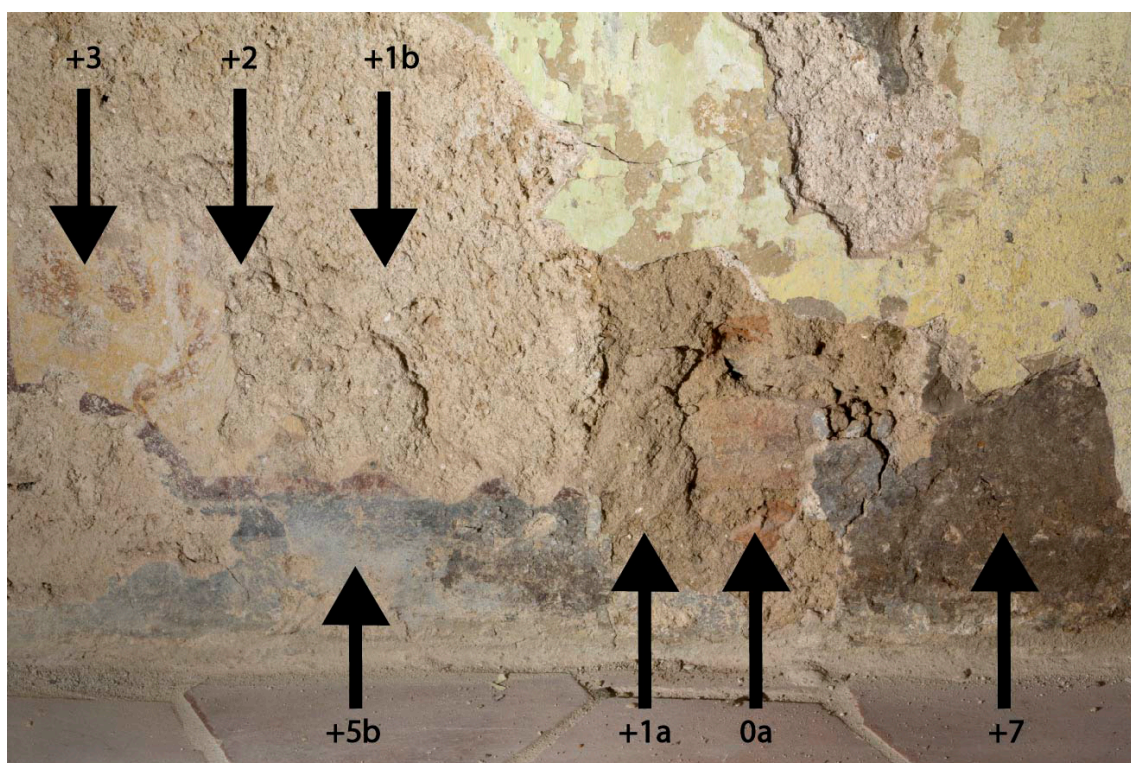
Obr. 28: Detail tváře *archanděla Gabriela*. Patrný je inkarnát budovaný zesvětlováním a ztmavováním základního tónu a obrysová linka profilu.

Obr. 29: Detail ruky *archanděla Gabriela*. Viditelný kontrast mezi budováním plasticity v inkarnátu a svíženými sytými tahy drapérie.

Obr. 30:

Pohled na dolní a soklovou partii s figurou archanděla Gabriela s vyznačením úseků sondážního průzkumu.

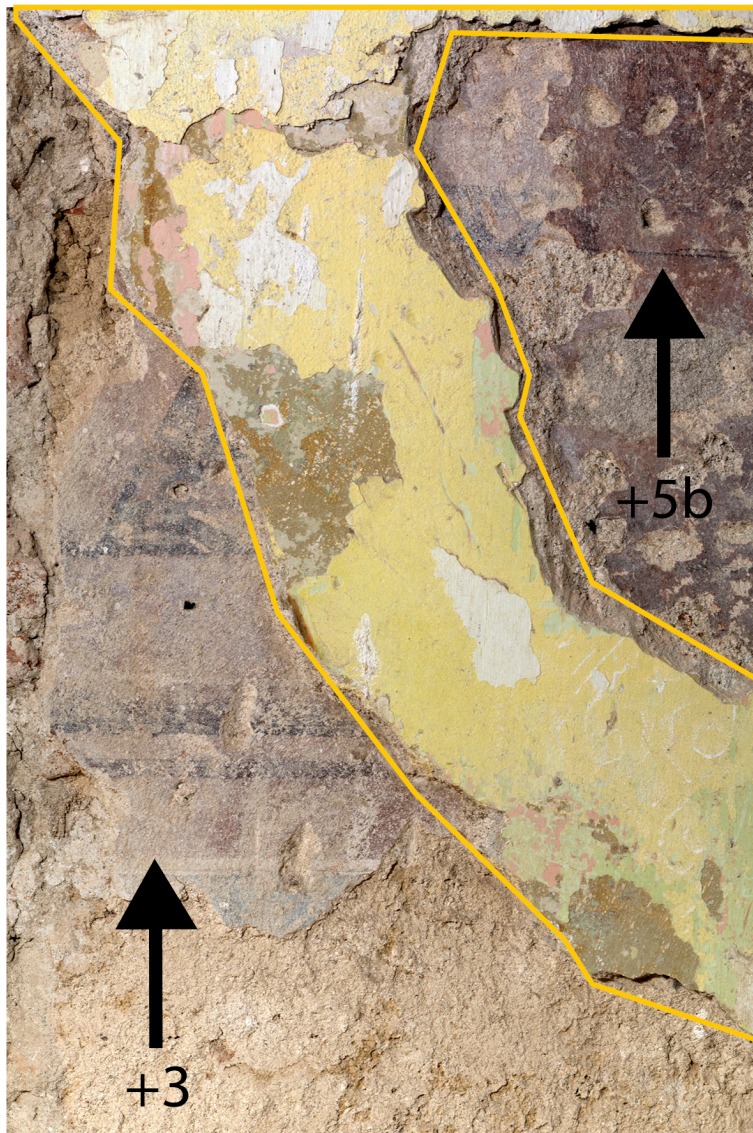

Původní vrstvy	
0 a)	Spíše kamenné zdivo s proložením cihlami
0 b)	Spíše cihlové zdivo s proložením kameny
+1 a)	Tmavá jádrová omítka Tmavý jemný, štuk Bílý nátěr
+1 b)	Světlá jádrová omítka
+2	Světlý okrovorůžový štuk
+3	Původní barokní barevná vrstva s výjevem <i>Zvěstování Panny Marie</i>
+4 b)	Dorovnávací omítka po stranách vstupního otvoru
+5 b)	<i>Barevná vrstva navazující na původní barevnou vrstvu v lehce pozměněné kompozici</i>

Obr. 31: Nálezová situace v soklové partii úseku s figurou *archanděla Gabriela*.

Obr. 32: Tabulka 1: Neinvazivní sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev na restaurovaném díle, původní vrstvy.

Obr. 33: Nálezová situace v dolní části useku s figurou archanděla Gabriela. Šipky označují původní barevnou vrstvu (+3) a dorovnávací barevnou vrstvu (+5b). Žlutě jsou ohraničeny druhotné omítkové vrstvy a nátěry.

Obr. 34: Tabulka 1: Neinvazivní sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev na restaurovaném díle.

Původní vrstvy	
0 a)	Spíše kamenné zdivo s proložením cihlami
0 b)	Spíše cihlové zdivo s proložením kameny
+1 a)	Tmavá jádrová omítka Tmavý jemný, štuk Bílý nátěr
+1 b)	Světlá jádrová omítka
+2	Světlý okrovorůžový štuk
+3	Původní barokní barevná vrstva s výjevem <i>Zvěstování Panny Marie</i>
+4 b)	Dorovnávací omítka po stranách vstupního otvoru
+5 b)	<i>Barevná vrstva navazující na původní barevnou vrstvu v lehce pozměněné kompozici</i>
Druhotné vrstvy a zásahy	
+6	Zelená přemalba (roucho Panny Marie)
+7	Šedomodrý nátěr přes defekty v soklové partii v oblasti
Pekování a elektrifikace	
+8	Lokálně šedé tvrdé a zřejmě sádrové vysprávky
+9	Šedookrový štuk nanesený ve dvou vrstvách
+10	Bílý nátěr
+11	Tmavě okrový nátěr se šablonovým dekorem (červeno-zelené květiny)
+12	Tmavě zelený nátěr
+13	Lokálně štuk, místy zřejmě sádrové vysprávky (v oblasti Panny Marie)
+14	Světle okrový nátěr
+15	Lomený bílý nátěr
+16	Růžový nátěr
+17	Bílý nátěr
+18	Zelený nátěr
Instalace topení a elektrifikace	
+19	Tvrdé šedé tmely
+20	Žlutý nátěr s bílo-šedým válečkový dekorem
+21	Bílý nátěr
Nová elektrifikace (v oblasti Panny Marie)	

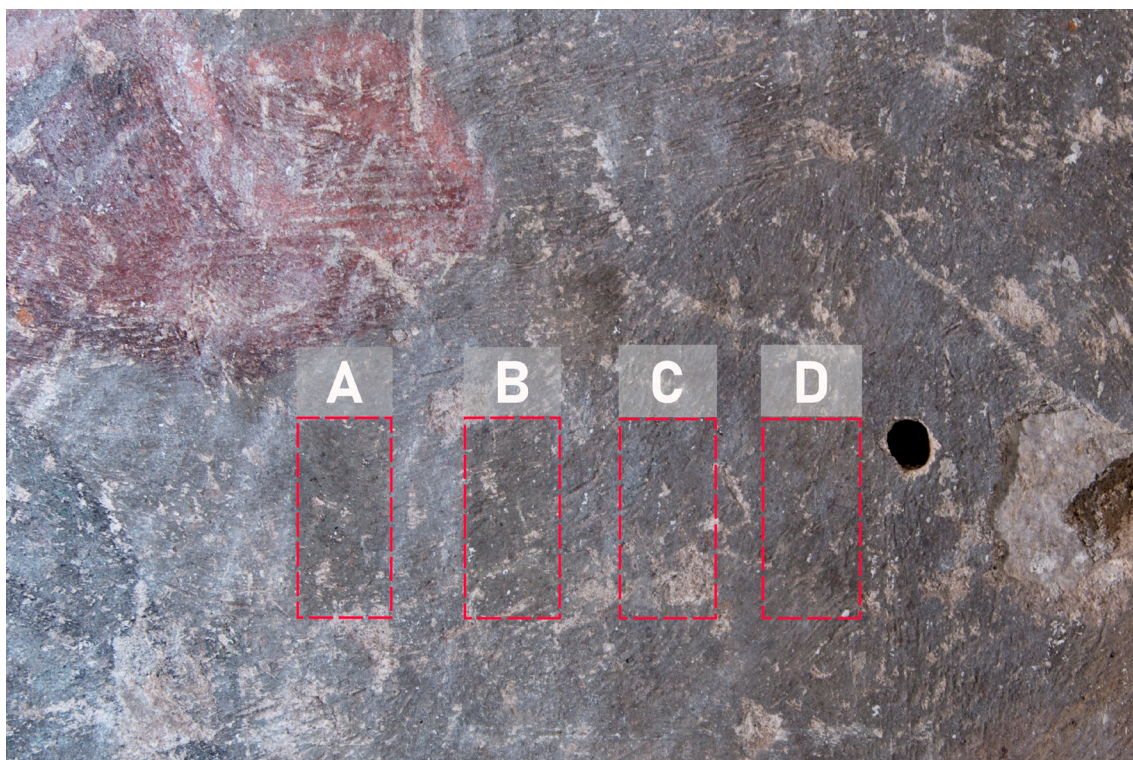
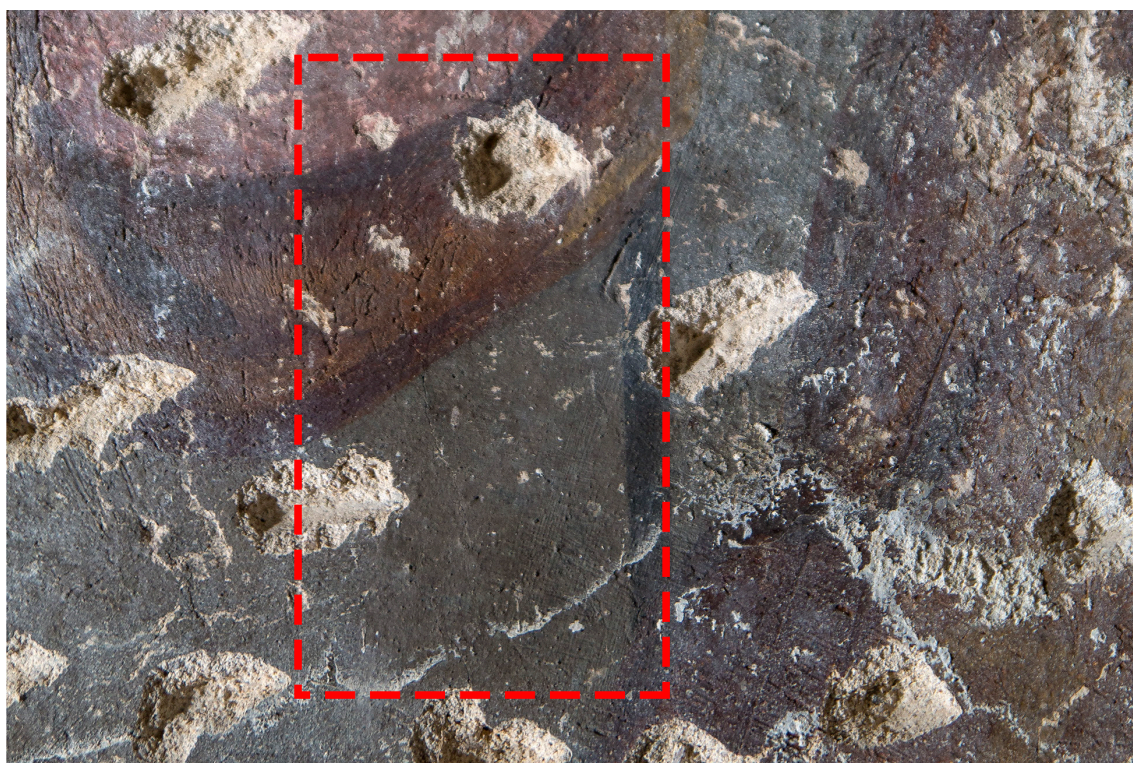
Obr. 35: Celkový pohled na restaurovaný úsek s figurou archanděla Gabriela. Ostré boční nasvícení zvýraznilo poškození, stopy úpravy povrchu, rezidua druhotných vrstev, rytou linku ukončující soklovou partii, druhotný nátěr na cementové bázi v pravém dolním koutu nanesený přes defekty.

Obr. 36: Fotografie úseku s figurou archanděla Gabriela v umělém bílém světle. Stav před restaurováním.

Obr. 37: UV luminiscenční fotografie úseku s figurou *archanděla Gabriela*. Pozorujeme narůžovělou a modrou luminiscenci druhotných vrstev. V soklové partii luminuje odlišně jádrová omítka vlevo a historická omítka vpravo (tmavší).

Obr. 38: Zkouška čištění pomocí houby *Akapad*. Čištění bylo účinné převážně na prachové depozity nikoli na bílý zákal na povrchu malby.

Obr. 39: Zkoušky čištění: A - demineralizovaná voda, B - demi. voda + líh, C - líh, D - aceton. Vyzkoušená rozpouštědla neměla výzorný čistící efekt oproti mechanickým metodám.

Obr. 40: Celkový pohled na úsek s figurou archanděla Gabriela, levý úsek po očištění, pravá polovina (úsek Simony Kubasové) v průběhu konsolidace.

Obr. 41:

Celkový pohled na spodní úsek s figurou archanděla Gabriela, levý úsek po očištění. Ve spodní partii a soklu je dobře patrná malba, která byla záhy zakryta dorovnávací omítkou s novou malbou (označena žlutě).

Obr. 42: Fotografie úseku s figurou *archanděla Gabriela* v umělém bílém světle. Levá polovina výjevu po očištění, pravá polovina v průběhu konsolidace.

Obr. 43: UV luminiscenční fotografie úseku s figurou *archanděla Gabriela* v průběhu prací. Patrná luminiscence světle žlutá na povrchu dorovnávací omítky a bílá u bílého nátěru na historické omítce. Dále odlišně luminují světlejší partie červeného šálu (oranžová).

Obr. 44: Celkový pohled na úsek s figurou *archanděla Gabriela*, stav po tmelení.

Obr. 45:

Dolní polovina úseku s figurou archanděla Gabriela, stav po vytmelení. Oblasti s malbou původně skryté pod dorovnávací omítkou byly překryty vápenným tmele.

Obr. 46: Celkový pohled na úsek s figurou *archanděla Gabriela*, stav po restaurování. Soklová partie a tmel v oblasti drapérie ponechány v neutrální barvě omítky.

Obr. 47: Detail úseku s figurou *archanděla Gabriela*, stav po restaurování.

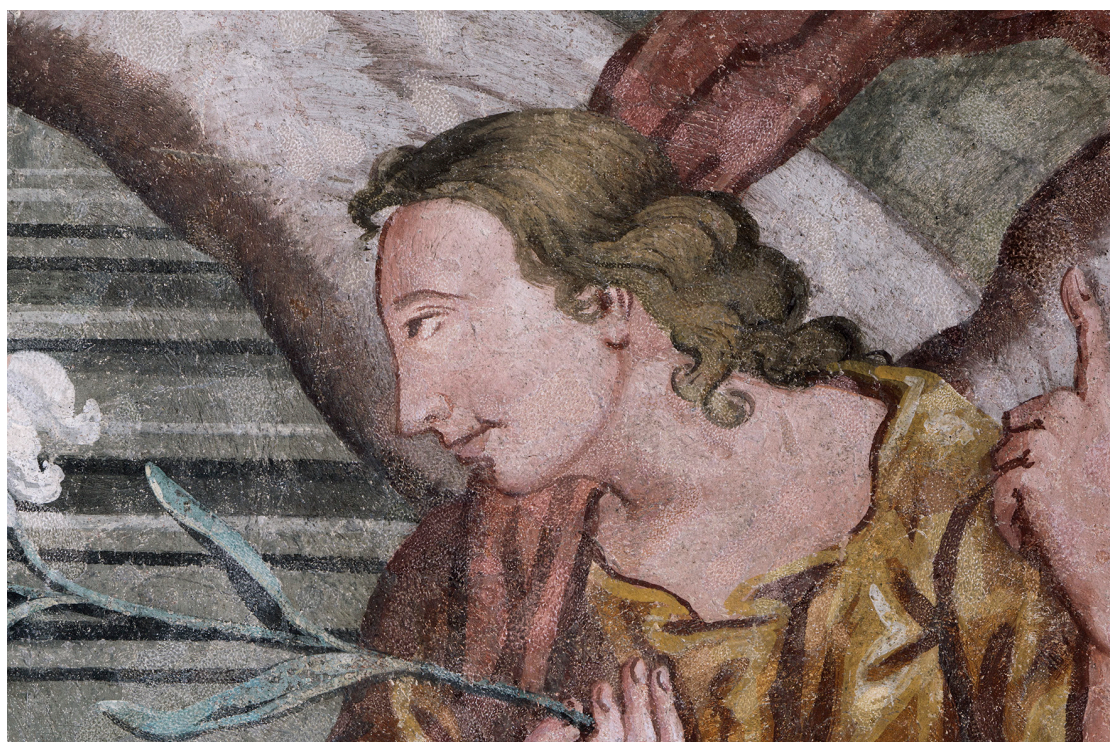
Obr. 48:
Dolní polovina
úseku s figurou
archanděla
Gabriela,
stav po
restaurování.

Obr. 49: Sekvenční fotografie. Detail hlavy *archandě-
la Gabriela*, stav před restaurováním.

Obr. 50: Sekvenční fotografie. Detail hlavy *archandě-
la Gabriela*, stav po čištění.

Obr. 51: Sekvenční fotografie. Detail hlavy *archandě-
la Gabriela*., stav po tmelení.

Obr. 52: Sekvenční fotografie. Hlava *archanděla
Gabriela*, stav po restaurování.

Obr. 54: Sekvenční fotografie. Dolní část úseku s figurou *archanděla Gabriela*, stav před restaurováním.

Obr. 53: Sekvenční fotografie. Dolní část úseku s figurou *archanděla Gabriela*, stav po čištění.

Obr. 55: Sekvenční fotografie. Dolní část úseku s figurou *archanděla Gabriela*, stav po tmelení.

Obr. 56: Sekvenční fotografie. Dolní část úseku s figurou *archanděla Gabriela*, stav po restaurování (rekonstrukci podlahy). Soklová partie je ponechaná v neutrální barvě omítky.

Obr. 57:
Pohled na
jižní stěnu
s výjevem
Zvěstování.
Stav před
restaurováním.

Obr. 58:
Pohled na
jižní stěnu
s výjevem
Zvěstování.
Stav po
restaurování.

Obr. 59: *Zvěstování**Panny Marie*, 1563

- 1602, grafický list.

Zdroj: <http://www.virtuelles-kupferstichka->[virtuelles-kupferstichka-](http://www.virtuelles-kupferstichka-)
[binett.de.](http://www.virtuelles-kupferstichka-)**Obr. 60:** *Zvěstování**Panny Marie*, 1645

- 1713, grafický list.

Zdroj: <http://www.virtuelles-kupferstichka->[virtuelles-kupferstichka-](http://www.virtuelles-kupferstichka-)
[binett.de.](http://www.virtuelles-kupferstichka-)

Obr. 61: Zvěstování

Panny Marie, 1598

-1626, grafický list.

Zdroj: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de>.**Obr. 62:** Zvěstování

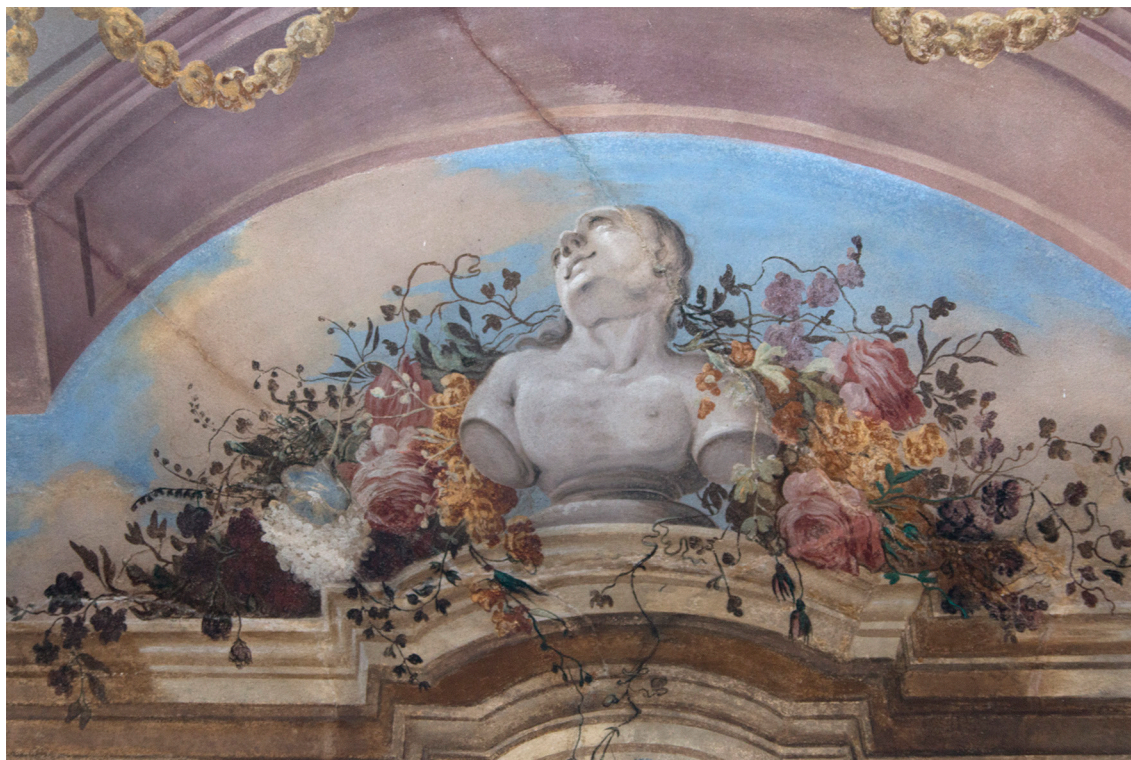
Panny Marie, 1576

-1650, grafický list.

Zdroj: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de>.

virtuelles-kupferstichkabinett.de.

Obr. 63: Detail nástropní malby v tzv. *modrého salonku* ve východní věži zámku Kácov. Současný stav.

Obr. 64: Detail nástropní malby v tzv. *modrého salonku* ve východní věži zámku Kácov. Současný stav.

Obr. 65: Detail z nástropní malby z kostela sv. Jakuba Staršího v Kunraticích u Prahy. Stav z roku 2008. Foto: Martin Mádl.

Obr. 66: Detail z nástropní malby z kostela sv. Jakuba Staršího v Kunraticích u Prahy. Stav z roku 2008. Foto: Martin Mádl.

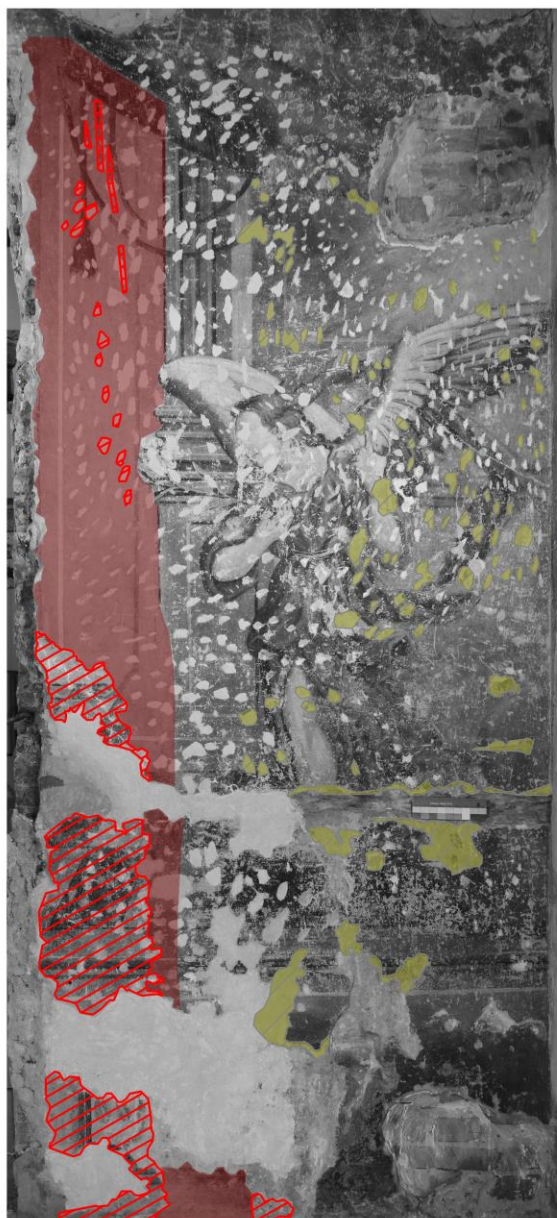

Obr. 67: Detail nástěnné malby výjevu *Bitva na Bílé hoře* na zámku Hostivice u Prahy. Stav z roku 2005.
Foto: Martin Mádl.

Obr. 68: Detail nástěnné malby výjevu *Bitva na Bílé hoře* na zámku Hostivice u Prahy. Stav z roku 2005.
Foto: Martin Mádl.

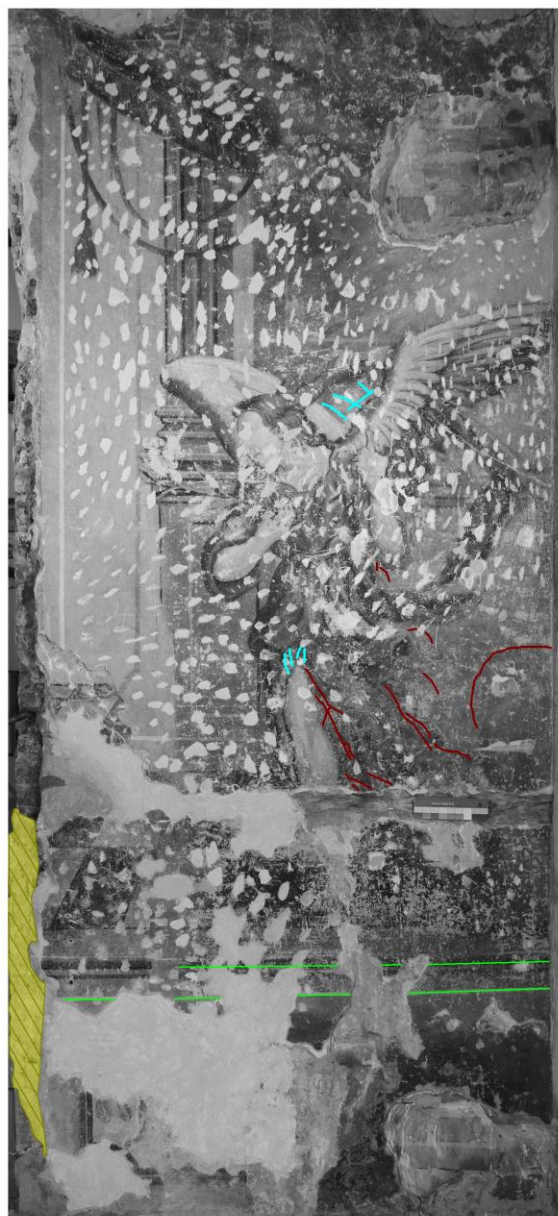
14. GRAFICKÁ DOKUMENTACE¹¹⁰

¹¹⁰ Grafická dokumentace byla zakreslena společně s kolegyní Simonou Kubasovou, již byla přidělena k restaurování pravá část úseku s figurou *archanděla Gabriela*.

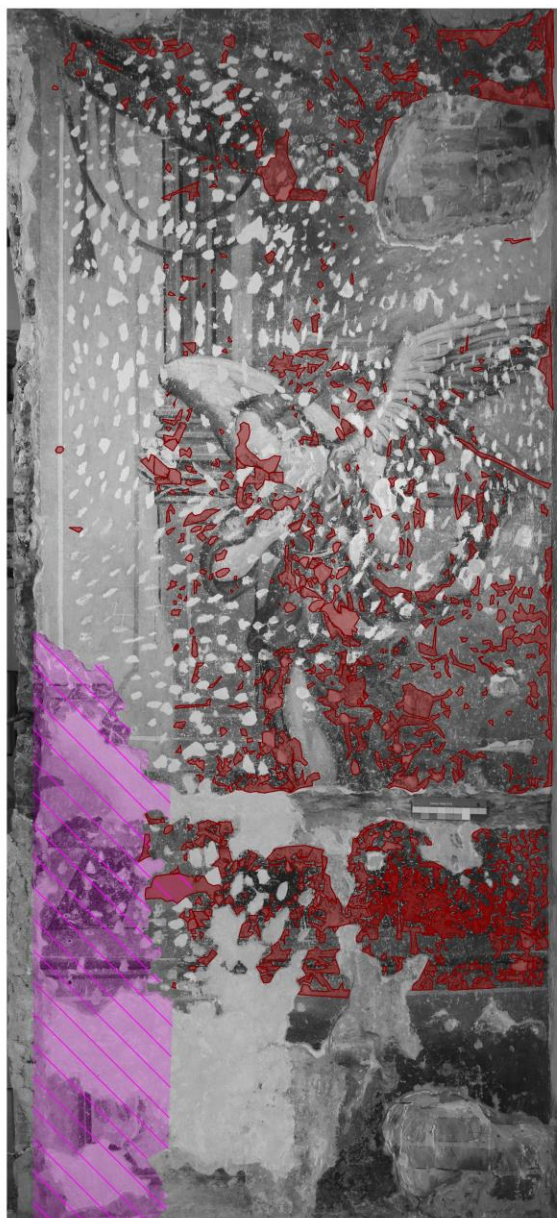
Celek	4.886 m ²	100.00%
 Historická dvouvrstvá omítka s bílým nátěrem	0.158 m ²	3.23%
 Dorovnávací vrstva s malbou	0.658 m ²	13.47%
 Neprezentovaná barokní barevná vrstva	0.257 m ²	5.26%

Gra. 01: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – původní technika (1).

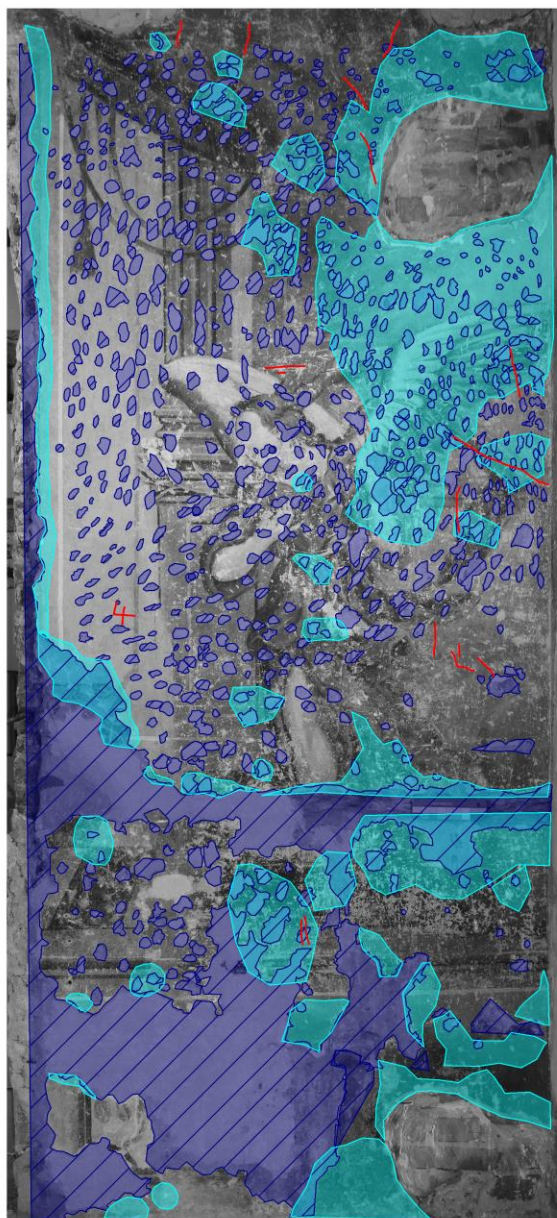
	Celek	4.886 m ²	100.00%
	Rytá linka	1.579 m	-
	Podkresba	1.703 m	-
	Podmalba	0.444 m	-
	Otisk dřevěného rámu	0.060 m ²	1.23%

Gra. 02: Grafický zákres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – původní technika (2).

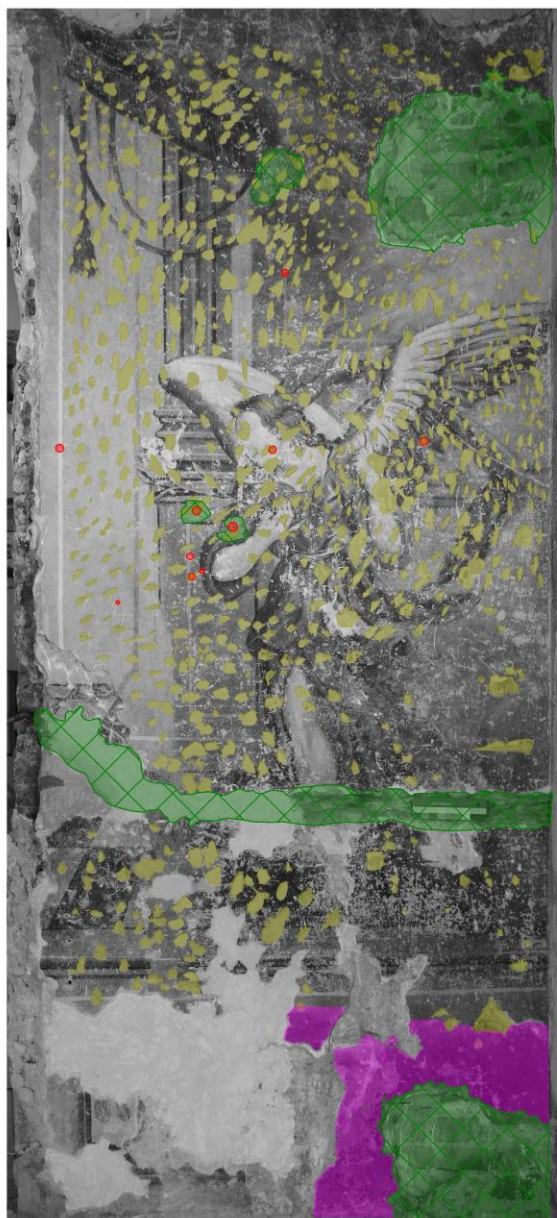
	Celek	4.886 m ²	100.00%
	Ztráta dorovnávací vrstvy s malbou	0.499 m ²	10.21%
	Ztráta barevné vrstvy na původní omítce	0.416 m ²	8.51%

Gra. 03: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – poškození (1).

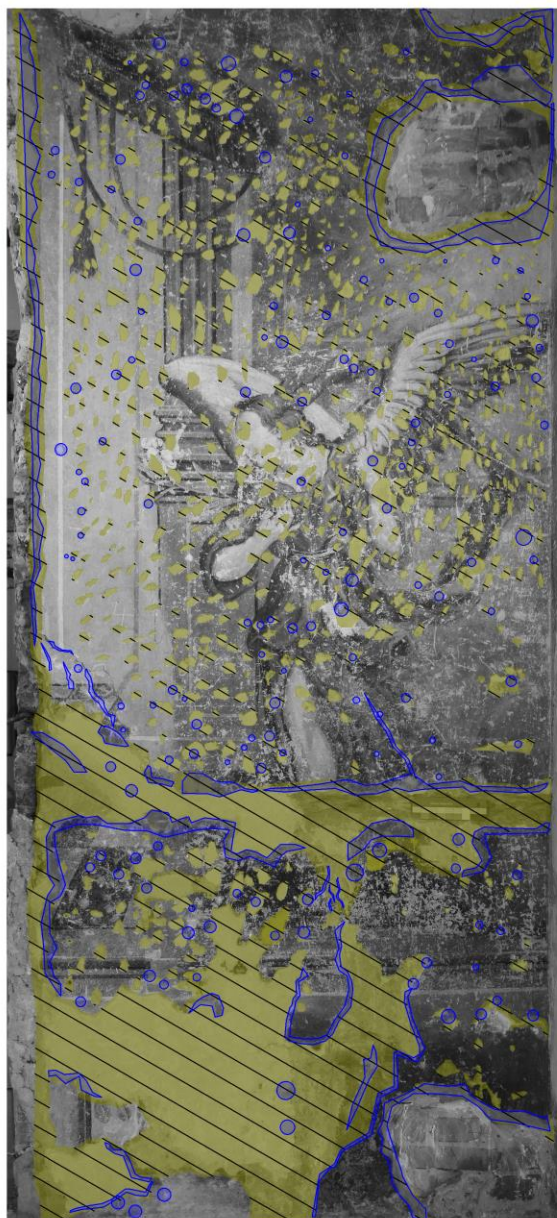
Celek	4.886 m ²	100.00%
Dutiny	1.100 m ²	22.51%
Vrypy, škrábance	1.817 m	-
Ztráta barevných i omítkových vrstev	1.363 m ²	27.90%

Gra. 04: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – poškození (2).

Celek		4.886 m ²	100.00%
Defekty s hřebíky a hmoždinkami		0.003 m ²	0.06%
Druhotné vysprávky		0.481 m ²	9.84%
Druhotná barevná vrstva		0.169 m ²	3.46%
Pekování		0.523 m ²	10.70%

Gra. 05: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – druhotné zásahy.

	Celek	4.886 m ²	100.00%
	Strukturální konsolidace	1.620 m ²	33.16%
	Injektáž	0.290 m ²	5.94%

Gra. 06: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – restaurátorské zásahy (1).

	Celek	4.886 m ²	100.00%
	Retuše a rekonstrukce	1.315 m ²	26.91%
	Tmely	2.079 m ²	42.55%

Gra. 07: Grafický zakres výjevu s figurou *archanděla Gabriela* – restaurátorské zásahy (2).

CHEMICKO-TECHNOLOGICKÝ PRŮZKUM NÁSTĚNNÝCH MALEB

JIŽNÍ STĚNA PŘÍZEMNÍ MÍSTNOSTI VEDLE KAPLE S MOTIVEM ZVĚSTOVÁNÍ PANNĚ MARIÍ, ZÁMEK KÁCOV

ZADAVATEL PRŮZKUMU

Ateliér restaurování nástěnné malby, sgrafita a mozaiky
Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, MgA. Zuzana Wichterlová, vedoucí ateliéru
Pedagogický dozor: MgA. Zuzana Wichterlová, MgA. Adéla Škrabalová, MgA. Daniela Jakubů

SPECIFIKACE OBJEKTU OD ZADAVATELE

Dílo: nástěnná malba s námětem Zvěstování Panně Marii
Lokalizace: jižní stěna v přízemní místnosti severně vedle kaple na zámku Kácov, výjev se nachází po stranách dveřního otvoru do kaple, který je v současnosti zazděný, vzorky z výjevu s Pannou Marií jsou označeny V (východní strana jižní stěny), vzorky z výjevu s Archandělem Gabrielem jsou označeny Z (západní strana jižní stěny)
Datace malby: přibližně 1727–1733

Obr. 1 Celkový pohled na malbu. Foto zadavatel.

ZPRÁVA Z MATERIÁLOVÉHO PRŮZKUMU

Počet stran:	20	Počet Příloh:	1	Datum:	10. 6. 2023
Autor:	Petra Lesniaková				
Místo:	Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice Jiráskova 3, Litomyšl				
Dílčí analýzy:	Ing. Eliška Bečková, stanovení obsahů vlhkosti a vodorozpuštěných solí Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice				

ZADÁNÍ, PŘEHLED POUŽITÝCH METOD PRŮZKUMU

Počet a typ vzorků:

12 vzorků vrtné moučky ze čtyř vrtů (Z1 a Z2, V3 a V4, Z8 až Z11, V12 až V15)
4 vrstevnaté vzorky s malbami, případně s povrchem omítek (V5, Z6, Z7, Z16)

Cíle a metody průzkumu: technika malby, stratigrafie a optické vlastnosti malby a omítek (optická mikroskopie, skenovací elektronová mikroskopie), materiálové složení omítkových vrstev s malbou (skenovací elektronová mikroskopie s prvkovou mikroanalýzou), stanovení obsahů vlhkosti a vodorozpustných solí (sírany, chloridy, dusičnany)

Seznam použitých metod průzkumu:

- optická mikroskopie (OM): světelná a luminiscenční
- skenovací elektronová mikroskopie (SEM)
- skenovací elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou (SEM-EDX)
- gravimetrické stanovení obsahu vlhkosti
- UV/VIS spektroskopie, selektivní reakce – stanovení obsahů vodorozpustných solí

Lokalizace a detailní snímky míst odběrů vzorků jsou uvedeny v Příloze I.

PŘEHLED VZORKŮ

Tab. 1: Přehled vzorků určených k průzkumu obsahů vlhkosti a vodorozpustných solí.

Označení vzorku / Popis	
Z1, Z2	výjev s Archandělem Gabrielem (vpravo od dveří), soklová část, vzorek odebrán ve výšce 50 cm od podlahy, v hloubce 0–2 cm (Z1) a 2–4 cm (Z2)
V3, V4	výjev s Pannou Marií (vlevo od dveří), soklová část, vzorek odebrán ve výšce 25 cm, v hloubce 0–2 cm (V3) a 2–4 cm (V4)
Z8, Z9	jižní stěna, archanděl Gabriel, pravá (západní) strana malby, vrt ve výšce 150 cm a hloubkách 0-2 cm (Z8) a 2-3,5 cm (Z9)
Z10	jižní stěna, archanděl Gabriel, pravá (západní) strana malby, výška vrtu 50 cm, hloubka 0-1 cm
Z11	jižní stěna, archanděl Gabriel, pravá (západní) strana malby, výška vrtu 65 cm, hloubka 0-1 cm
V12, Z13	jižní stěna, Panna Marie, levá (východní) strana malby, stanovení obsahu vodorozpustných solí, vrt ve výšce 125 cm a hloubkách 0-2 cm (V12) a 2-4 cm (V13)
V14, V15	jižní stěna, Panna Marie, levá (východní) strana malby, vrt ve výšce 28 cm a hloubkách 0-2 cm (V14) a 2-2,4 cm (V15)

Tab. 2: Přehled vzorků k průzkumu stratigrafie a složení omítkových a barevných vrstev (malby).

Evidenční číslo / Označení, lokalizace, popis	
11076	V5 výjev s Pannou Marií, zelený plášť, zřejmě původní modrá barevnost, změněna na zelenou
11077	Z6 malba Archanděla Gabriela, spodní suknice/šaty, tmavě modré, viditelná zelená zrna
11078	Z7 Archanděl Gabriel, pravá ruka, inkarnát – degradovaný pigment
11079	Z16 malba archanděla Gabriela, pravá (západní) strana malby, list z květiny v ruce archanděla

METODIKA PRŮZKUMU

STANOVENÍ MNOŽSTVÍ VODOROZPUSTNÝCH SOLÍ (CHLORIDY, SÍRANY, DUSIČNANY) / UV-VIS SPEKTROSKOPIE

Obsahy aniontů vodorozpustných solí (chloridy, sírany, dusičnany) byly stanoveny pomocí UV/VIS spektroskopie v extraktech vzorků v demineralizované vodě. K tomuto účelu byl použit spektrofotometr Beckman Coulter DU[®] 720, měření bylo provedeno ve viditelném spektru světla v rozsahu vlnových délek 345–515 nm. Na 1 g vzorku bylo použito 50 ml demineralizované vody. Kvantitativní analýza byla provedena na základě selektivních chemických reakcí pro každý anion ve vyluzích vzorků s vybranými činidly. Množství aniontů vodorozpustných solí je ve výsledcích uvedeno ve hmotnostních procentech [% hm.] a molárních koncentracích [mmol/kg]. Interpretace výsledků byla provedena s využitím následujících norem.

Tab. 3: Stupně vlhkosti podle ČSN P730610 Hydroizolace staveb – Sanace vlhkého zdiva.

Stupeň vlhkosti dle ČSN P 73 0610	Vlhkost v hmotnostních %
velmi nízký	pod 3
nízký	3,0 až 5,0
zvýšený	5,0 až 7,5
vysoký	7,5 až 10,0
velmi vysoký	nad 10,0

Tab. 4: Hodnocení stupně zasolení dle rakouské normy Önorm 3355-1.

Stupně zasolení	Chloridy [hm. %]	Sířany [hm. %]	Dusičnany [hm. %]
Nejsou nutná žádná opatření	< 0,03	< 0,10	< 0,05
Je nutné zvážit díleč opatření	0,03–0,10	0,10–0,25	0,05–0,15
Opatření jsou nezbytná	> 0,10	> 0,25	> 0,15

Tab. 5: Stupně zasolení dle ČSN P70610 Hydroizolace staveb – Sanace vlhkého zdiva.

Stupně zasolení	Chloridy [hm. %]	Sířany [hm. %]	Dusičnany [hm. %]
nízký	pod 0,075	pod 0,5	pod 0,1
zvýšený	0,075–0,20	0,5–2,0	0,1–0,25
vysoký	0,20–0,5	2,0–5,0	0,25–0,5
velmi vysoký	nad 0,5	nad 5	nad 0,5

STANOVENÍ VLHKOSTI / GRAVIMETRIE

Vlhkost vzorků byla stanovena gravimetricky. Dodané vzorky byly nejprve zváženy, následně sušeny v sušárně při 105 °C do konstantní hmotnosti a poté znovu zváženy. Obsahy vlhkosti byly stanoveny ve hmotnostních procentech [% hm.].

STRATIGRAFIE A OPTICKÉ VLASTNOSTI VRSTEV / SVĚTELNÁ, LUMINISCENČNÍ A SKENOVACÍ ELEKTRONOVÁ MIKROSKOPIE (SEM)

Studium stratigrafie a optických vlastností vzorků bylo provedeno s využitím světelné, luminiscenční a skenovací elektronové mikroskopie (SEM). Vzorky byly nejprve zkoumány a zdokumentovány optickým mikroskopem Eclipse LV100D-U (Nikon) s digitálním fotoaparátem EOS 1100D (Canon) v dopadajícím bílém světle, UV luminiscenci (viditelné luminiscenci buzené ultrafialovým zářením, jinak UV fluorescence) a viditelné (VIS) luminiscenci generované modrým světlem. Stejně techniky byly použity k mikroskopickému průzkumu nábrusů připravených z vybraných úlomků vzorků. Nábrusy byly připraveny zalitím úlomků do polyesterové pryskyřice GPE100S a sbroušením po vytvrdnutí hmoty. Pouhličené nábrusy byly dále studovány pomocí skenovacího elektronového mikroskopu Mira 3 LMU (Tescan) ve vysokém vakuu, režimu zpětně odražených elektronů (BSE), při urychlovacím napětí 25 kV.

MATERIÁLOVÝ PRŮZKUM VRSTEV / SKENOVACÍ ELEKTRONOVÁ MIKROSKOPIE S PRVKOVOU MIKROANALÝZOU (SEM/EDX)

Materiálový průzkum byl proveden na základě určení prvkového složení částí vzorků vybraných pomocí optické mikroskopie skenovací elektronovou mikroskopií s energiově-disperzní rentgenovou analýzou (SEM/EDX). K tomuto účelu byly využity světelný mikroskop Eclipse LV100D-U (Nikon) a elektronový mikroskop Mira 3 LMU (Tescan) s analytickým systémem Bruker Quantax 2000 (Bruker, XFlash 5010 detektor). Měření bylo provedeno na pouhličených nábrusech vzorků ve vysokém vakuu v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), při urychlovacím napětí 25 kV a pracovní vzdálenosti 15 mm. Výsledky analýz jsou uvedeny na základě atomových procent tak, že prvky s dominantním zastoupením jsou podtrženy, následující prvky s menším zastoupením a v závorkách jsou prvky s minoritním zastoupením. Prvky kyslík a uhlík nejsou uváděny, pokud to není účelné.

VÝSLEDKY STANOVENÍ OBSAHŮ VLHKOSTI A VODOROZPUSTNÝCH SOLÍ

Tab. 6: Výsledky stanovení obsahů vlhkosti a vodorozpuštěných solí (barevnost dle ČSN P70610/vlhkost, Önorm 3355-1/solí) ve vzorcích vrtné moučky.

Vzorek	Vlhkost / [hm. %]	Sírany (SO ₄ ²⁻)		Dusičnany (NO ₃ ⁻)		Chloridy (Cl ⁻)	
		[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]
Z1	3,6	0,00	0	0,43	69	0,32	89
Z2	3,4	0,01	1	0,58	94	0,33	92
V3	3,1	0,01	1	0,62	100	0,25	70
V4	3,3	0,00	0	0,43	69	0,35	97

Tab. 7: Výsledky stanovení obsahů vodorozpuštěných solí (barevnost dle Önorm 3355-1) ve vzorcích vrtné moučky dodatečně odebraných vzorků.

Vrt / vzorek	Sírany (SO ₄ ²⁻)		Dusičnany (NO ₃ ⁻)		Chloridy (Cl ⁻)	
	[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]
Z8	0,04	4	0,03	8	0,03	5
Z9	0,01	1	0,03	10	0,06	9
Z10	0,01	1	0,33	94	0,32	52
Z11	0,02	2	0,29	82	0,27	44
V12	0,09	9	0,01	3	0,01	1
V13	0,02	2	0,02	4	0,01	1
V14	0,03	3	0,27	75	0,31	49
V15	0,01	1	0,26	73	0,50	81

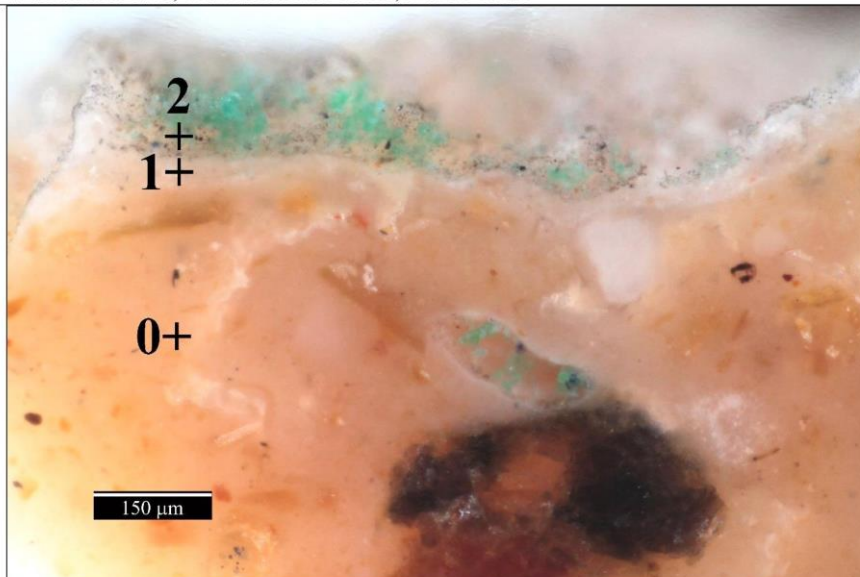
Shrnutí:

Na základě získaných výsledků lze konstatovat, že je vlhkost v místech odběrů vzorků Z1, Z2, V3, V4 (Tab. 6) nízká. Lze předpokládat, že se na jejím obsahu kromě rovnovážné vlhkosti omítky podílí hygroscopicita přítomných vodorozpuštěných solí.

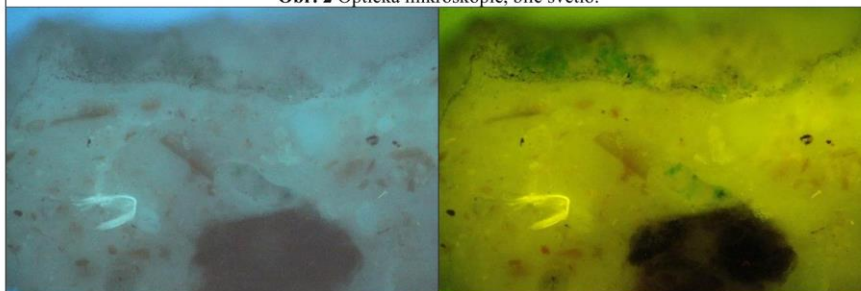
Ve většině vzorků byly zjištěny velmi vysoké obsahy dusičnanů a chloridů, které lze z hlediska možnosti vzniku poškození či jiných nežádoucích jevů považovat za závažné. Množství vodorozpuštěných síranů jsou z tohoto hlediska zanedbatelná.

VÝSLEDKY PRŮZKUMU STRATIGRAFIE A SLOŽENÍ VRSTEV / OM, SEM-EDX

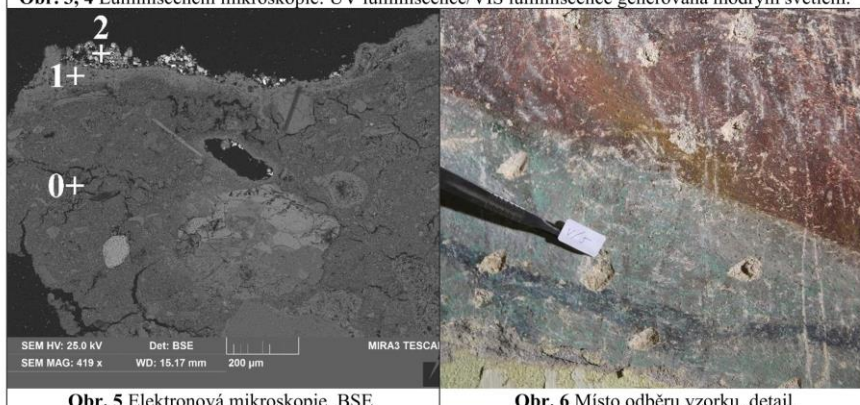
VZOREK 11076/V5, VÝJEV S PANNOU MARÍ, ZELENÝ PLÁŠŤ

Obr. 2 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 3, 4 Luminiscenční mikroskopie: UV luminiscence/VIS luminiscence generovaná modrým světlem.

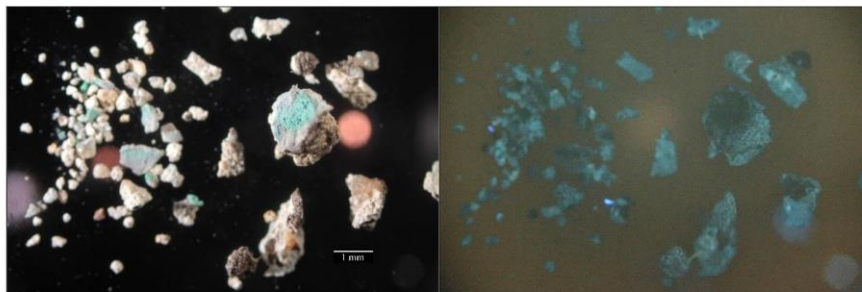

Obr. 5 Elektronová mikroskopie, BSE.

Obr. 6 Místo odběru vzorku, detail.

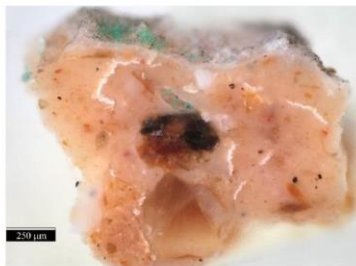
Tab. 8: Výsledky průzkumu optickou a elektronovou mikroskopií s prvkovou mikroanalýzou.

Vrstva	Popis a složení vrstvy	Plošná prvková analýza vrstvy
2	Fragmenty zelené malby , na povrchu vzorku nečistoty: zřejmě Svinibrodská zeleň <u>As</u> , Cu (Ca, Si, S, Ba, Fe, K) – někdy je atomární poměr Cu a As podobný nebo je vyšší obsah Cu, baryt <u>Ba</u> , <u>S</u> (Ca, Si, Cu, As, Sr), uhličitán a síran vápenatý, dvě modrá zrna nespecifikována	<u>As</u> , <u>Ca</u> , <u>Cu</u> , Ba, S (Al, Si, P, Cl, S, K, Fe)
1	Světlá vápenná vrstva , na povrchu nečistoty: zřejmě bílé vzdušné vápno, drobná křemenná zrna, povrch obohacen o tenkou vrstvu vyloučeného uhličitánu vápenatého, odbarvený smalt <u>Si</u> (Ca, K, As, Al, Na, Fe, Co, Cl, Ni, Cu, Zn, S, Bi)	<u>Ca</u> (Si, Al, Fe, K, As, Cl, P, S, Co, Ni)
0	Narůžovělá vápenná omítka : bílé vzdušné vápno – obsahuje vápenné částice <u>Ca</u> (Mg, Si, Al, Fe, Cl), povrch obohacen o tenkou vrstvu vyloučeného uhličitánu vápenatého, plnivo (kamenivo) sestává z větších křemenných a jiných silikátových zrn, dále potom s drobných silikátových zrn různého složení (viz prvkové analýzy), chloridy	Pojivo/mezizrnná hmota: <u>Ca</u> (Si, Mg, Al, Fe, K, Cl) Plnivo (kamenivo): <u>Si</u> nebo <u>Al</u> , <u>Si</u> , Fe, K, Ca nebo <u>Al</u> , <u>Si</u> , Fe, Al, Mg, K nebo <u>Si</u> , <u>Mg</u> , Ca, Fe, Al nebo <u>Al</u> , <u>Si</u> , Fe (K, Ca) nebo úlomky se zónami <u>Ca/Si/Si</u> , Na, Al, zrno <u>Ca</u> , P zřejmě apatitu

Obr. 7, 8 Optická mikroskopie, úlomek vzorku z pohledové strany, bílé světlo, UV luminiscence.

Shrnutí: Vzorek nejprve obsahuje fragment narůžovělé **vápenné omítky 0**. Plnivo (kamenivo) omítky sestává z křemenných a jiných silikátových zrn. Nelze vyloučit určité hydraulické vlastnosti omítky. Omítka obsahuje chloridy. Na povrchu omítky se vyskytuje tenká vrstvička vyloučeného uhličitánu vápenatého. Následuje tenká zřejmě **vápenná vrstva 1** s odbarveným smaltem a nízkým obsahem křemenných zrněk. Malba mohla mít původně jinou barevnost či odstín. Na povrchu malby se vyskytuje tenká vrstvička vyloučeného uhličitánu vápenatého. Na této malbě, podobně jako na celém povrchu vzorku, se vyskytují nečistoty. **Zelená malba 2** je probarvená zejména Svinibrodskou zelení¹, dále obsahuje baryt, uhličitán a síran vápenatý.

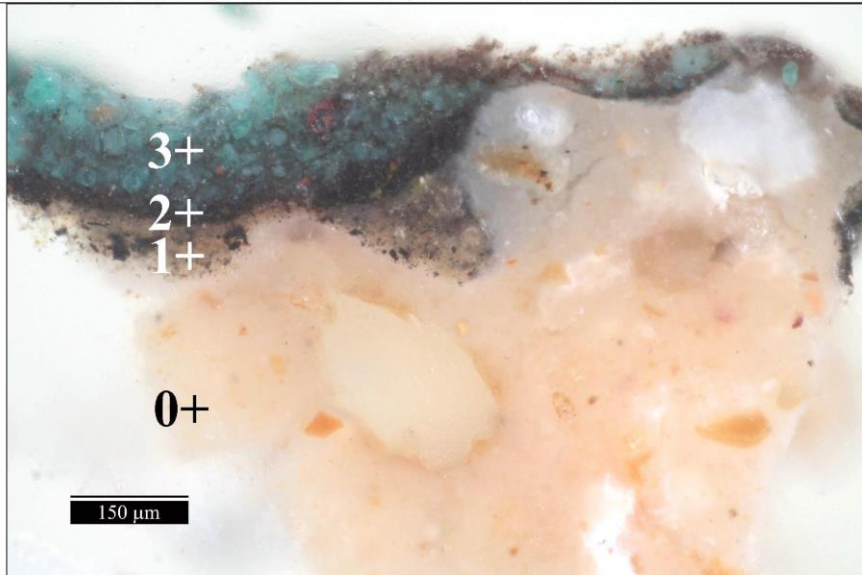

Obr. 9 Optická mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

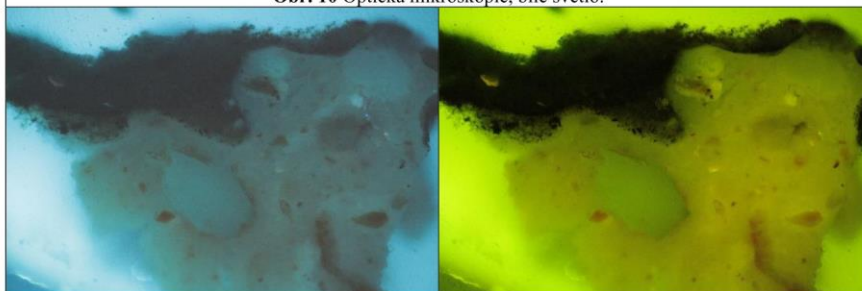
¹ Svinibrodská zeleň je dle kvantitativní analýzy i historického využití pravděpodobnější možností než Scheeleho zeleň, která má stejné prvkové složení. Scheeleho zeleň však nelze vzhledem k možné alteraci pigmentu zcela vyloučit. Identifikace pigmentu by mohla být potvrzena jinými metodami (např. Ramanova spektroskopie, rentgenová difrakce).

VÝSLEDKY PRŮZKUMU STRATIGRAFIE A SLOŽENÍ VRSTEV / OM, SEM-EDX

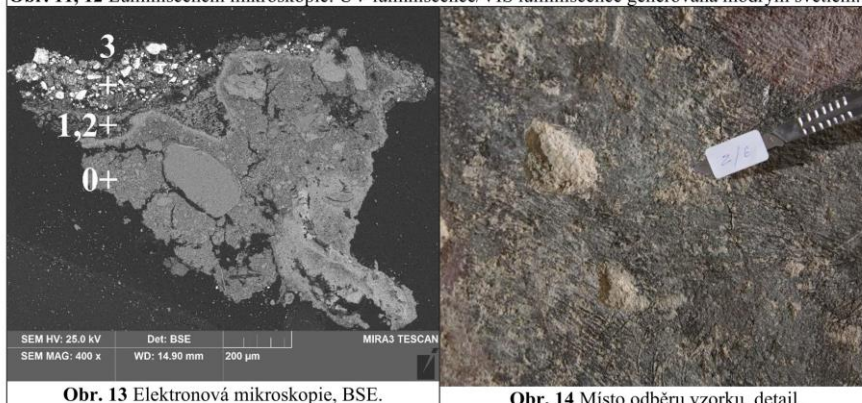
VZOREK 11077/Z6, VÝJEV S ARCHANDĚLEM GABRIELEM, SPODNÍ SUKNICE

Obr. 10 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 11, 12 Luminiscenční mikroskopie: UV luminiscence/VIS luminiscence generovaná modrým světlem.

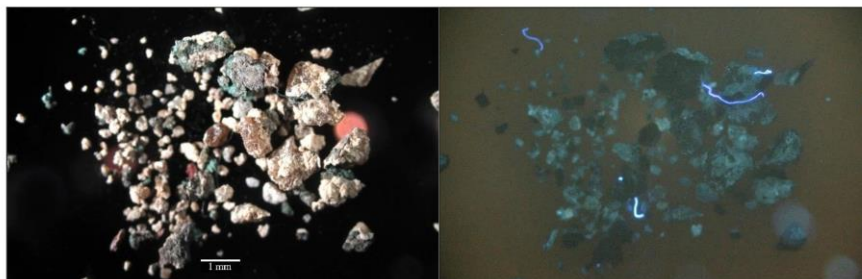

Obr. 13 Elektronová mikroskopie, BSE.

Obr. 14 Místo odběru vzorku, detail.

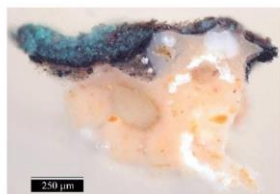
Tab. 9: Výsledky průzkumu optickou a elektronovou mikroskopií s prvkovou mikroanalýzou.

Vrstva	Popis a složení vrstvy	Plošná prvková analýza vrstvy
<u>3</u>	Zelená malba či dvě vrstvy malby (spodní část tmavší): umělý zelený měďnatý pigment <u>Cu</u> , atakamit či paratakamit <u>Cu</u> , <u>Cl</u> či <u>Cu</u> , <u>Ca</u> , <u>Cl</u> , křemenná zrna, uhličitán vápenatý, černý uhlikatý pigment, ojediněle železitá červená a síran vápenatý	<u>Cu</u> , <u>Ca</u> , <u>Cl</u> (Al, S, Si, Mg, Fe, P, K)
<u>2</u>	Tmavá/černá malba : uhličitán vápenatý, uhlikatá černá, křemenná zrnka <u>Si</u> , méně žlutý železitý pigment, sloučeniny mědi jsou kontaminací z následující vrstvy, případně alterovanou příměsí měďnatých pigmentů	<u>C</u> , <u>Ca</u> (Cu, Fe, Si, S, Al, Mg, Cl, P, Zn)
<u>1</u>	Hnědo-okrová vápenná vrstva : uhlikatá (révová) černá, uhličitán vápenatý, křemenná zrnka, příměs okru, povrch obohacen o uhličitán vápenatý	<u>Ca</u> , <u>Si</u> , <u>Al</u> (Fe, Mg, K, Cu, Cl, S, Ti, P)
<u>0</u>	Narůžovělá vápenná omítka : bílé vzdušné vápno – obsahuje vápenné částice <u>Ca</u> (Mg, Si, Al, Fe, Cl), povrch obohacen o tenkou vrstvu uhličitánu vápenatého, plnivo sestává z větších křemenných a jiných silikátových zrn (viz prvkové analýzy), chloridy	Pojivo/mezizrnná hmota: <u>Ca</u> , <u>Si</u> (Al, Mg, Fe, K, Cl) Plnivo (kamenivo): <u>Si</u> ; <u>Ca</u> , <u>Al</u> , <u>Si</u> (Mg, Al, Mg, K, Cu, Mn); <u>Si</u> , <u>Al</u> , Fe, K, Ca, Mg; <u>Si</u> , <u>Ca</u> ; <u>Si</u> , <u>Al</u> , K (Ca) a <u>Ca</u> , <u>Si</u> , <u>Al</u> , Mg (Fe)

Obr. 15, 16 Optická mikroskopie, dokumentace vzorku z pohledové strany, bílé světlo, UV luminiscence.

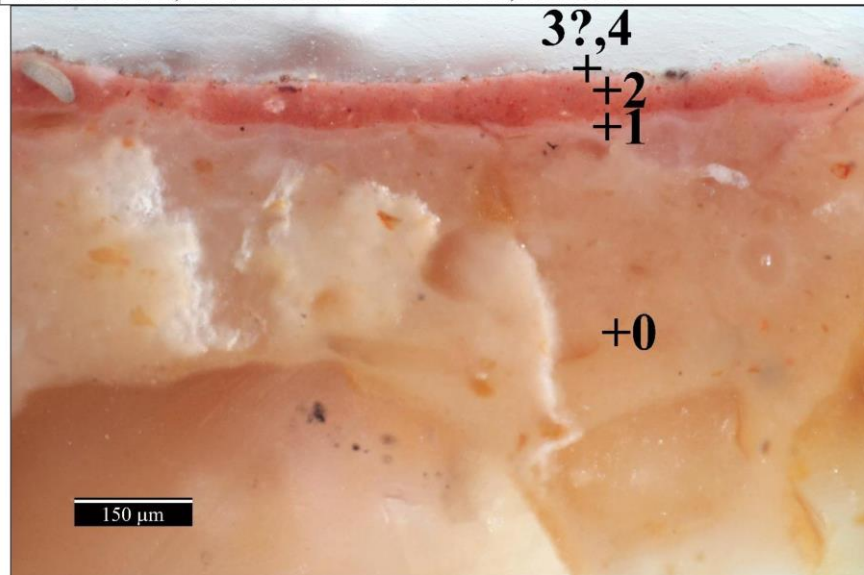
Shrnutí: Vzorek nejprve obsahuje fragment narůžovělé **vápenné omítky 0**. Plnivo (kamenivo) omítky sestává z křemenných a jiných silikátových zrn. Nelze vyloučit určité hydraulické vlastnosti omítky. Omítka obsahuje chloridy. Na jejím povrchu se vyskytuje vrstvička uhličitánu vápenatého. Následuje tmavší/hnědo-okrová zřejmě **vápenná vrstva 1** s uhlikatou (zřejmě révovou) černí, nízkým obsahem křemenných zrn a příměsí okru. Na povrchu malby se vyskytuje vrstvička vyloučeného vápna. Následuje **tmavá/černá malba 2** s uhlikatou či organickou černí, uhličitánem vápenatým, nízkým obsahem křemenných zrn a žlutého železitého pigmentu. U **zelené malby 3** nelze vyloučit, že není složena ze dvou vrstev. Pokud by tomu tak bylo, měla by spodní malba zřejmě tmavší odstín nežli svrchní vrstva malby. Vrstva 3 obsahuje umělý zelený či zeleno-modrý měďnatý pigment (malachit či původně azurit, nelze vyloučit měděnku). Mnohá zrna modrozeleného pigmentu jsou na bázi sloučenin mědi a chloru, malba tedy obsahuje také atakamit/paratakamit. Obecně není v tomto případě zřejmé, zda se jedná o původní pigment, nicméně vzhledem k vysokému obsahu chloridů v omítce se lze spíše domnívat, že došlo ke konverzi základních (výše uvedených) měďnatých pigmentů. Vrstva dále obsahuje uhličitán vápenatý, křemenná zrna, uhlikatou černá a ojediněle železitou červená a síran vápenatý.

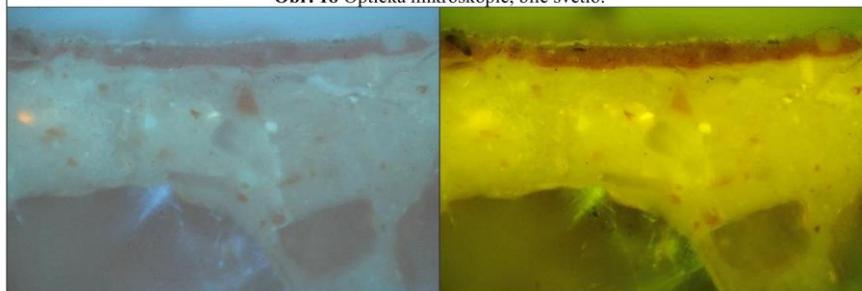
Obr. 17 Optická mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

VÝSLEDKY PRŮZKUMU STRATIGRAFIE A SLOŽENÍ VRSTEV / OM, SEM-EDX

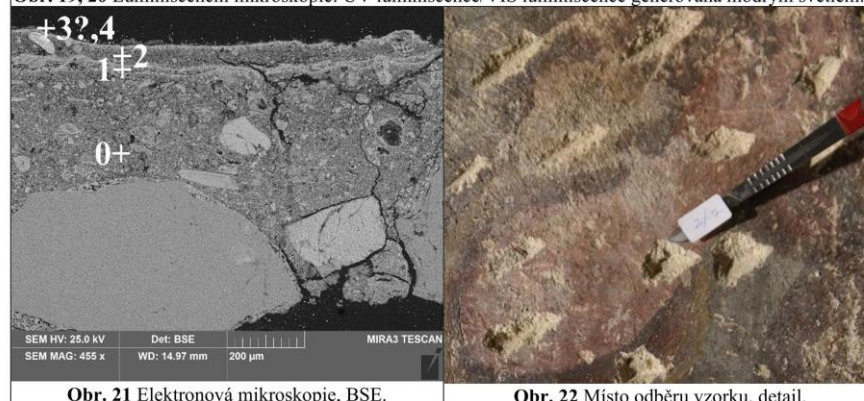
VZOREK 11078/Z7, VÝJEV S ARCHANDĚLEM GABRIELEM, PRAVÁ RUKA

Obr. 18 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 19, 20 Luminiscenční mikroskopie: UV luminiscence/VIS luminiscence generovaná modrým světlem.

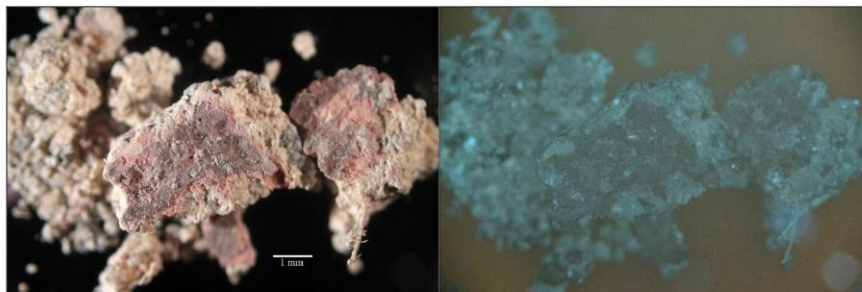

Obr. 21 Elektronová mikroskopie, BSE.

Obr. 22 Místo odběru vzorku, detail.

Tab. 10: Výsledky průzkumu optickou a elektronovou mikroskopií s prvkovou mikroanalýzou.

Vrstva	Popis a složení vrstvy	Plošná prvková analýza vrstvy
4	Fragmenty s uhlíkatem vápenatým, zřejmě spad	Ca (Al, Si, Fe, Mg, Cl, S)
3?	Zřejmě velmi malé fragmenty organické vrstvy s modrou UV luminiscencí	vrstva neanalyzována, příliš malé fragmenty
2	Červená vápenná malba: uhlíkatý vápenatý – obsahuje bílé vzdušné vápno (vápenná pojivová částice Ca), povrch obohacen o uhlíkatý vápenatý, červený železitý pigment, bílé zrno Ca, Ti	Ca, Si, Al (Fe, K, Mg, Cl, Mn, P)
1	Světlá tenká vápenná vrstva: uhlíkatý vápenatý, povrch obohacen o uhlíkatý vápenatý, ojediněle červený železitý pigment	Ca (Si, Al, Fe, Mg, K, Cl), zrna Si, Al, K, Fe, Mg (Ti, Na, Mn) a Si, Ca, Al (Fe)
0	Narůžovělá vápenná omítka: bílé vzdušné vápno – obsahuje vápenné částice Ca (Mg, Si, Al, Fe, Cl), povrch obohacen o tenkou vrstvu vyloučeného uhlíkatu vápenatého, plnivo sestává z větších křemenných a jiných silikátových zrn (viz prvkové analýzy), obsahuje větší zřejmě horninový úlomek, hnědo-červený úlomek pálené keramiky, chloridy	Pojivo/mezizrnná hmota: Ca, Si (Mg, Al, Fe, K, Cl) Plnivo (kamenivo): Si a Al, Si, K, Fe (Mg) a Al, Si, Fe a úlomek se zónami s různými poměry Mg, Si, Ca, Al, Fe a úlomek se zónami Si, Al, Na, K (Ca, Mg)/Si, Mg, Al, Ca, K/Ca, Si/Si

Obr. 23, 24 Optická mikroskopie, dokumentace vzorku z pohledové strany, bílé světlo, UV luminiscence.

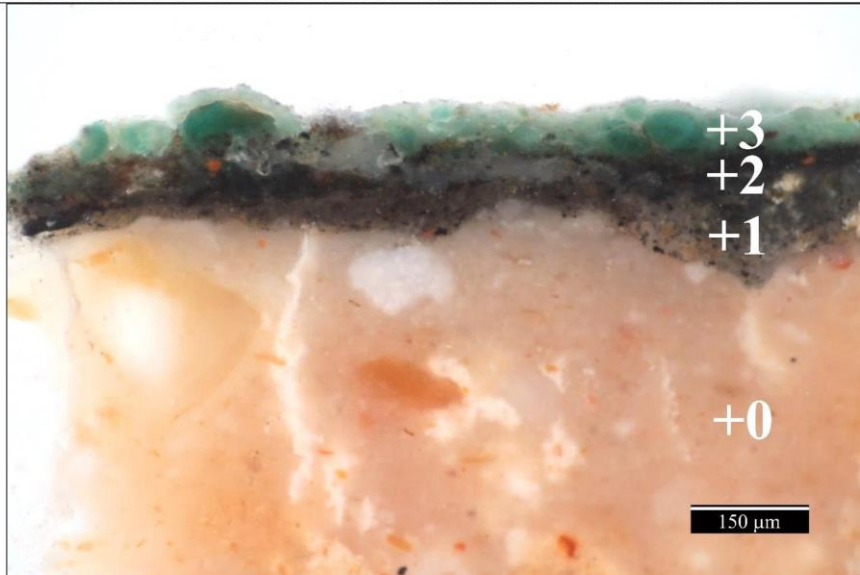
Shrnutí: Vzorek nejprve obsahuje fragment narůžovělé **vápenné omítky 0**. Plnivo (kamenivo) omítky sestává z křemenných a jiných silikátových zrn. Nelze vyloučit určité hydraulické vlastnosti omítky. Omítka obsahuje chloridy. Na povrchu omítky se vyskytuje tenká vrstvička vyloučeného vápna. Následuje tenká světlá **vápenná vrstva 1** s nízkým obsahem železité červeně. Na jejím povrchu se vyskytuje vrstvička vyloučeného uhlíkatu vápenatého. **Červená vápenná malba 2** je probarvená železitou červení. Nelze vyloučit, že se na jejím povrchu vyskytují **velmi malé fragmenty** převážně **organické vrstvy 3** s modrou UV luminiscencí – může se jednat například o fixáž nebo i spad. Dále byly na povrchu vzorku zaznamenány nečistoty a **fragmenty 4** obohacené o uhlíkatý vápenatý, které mohou pocházet ze spadu.

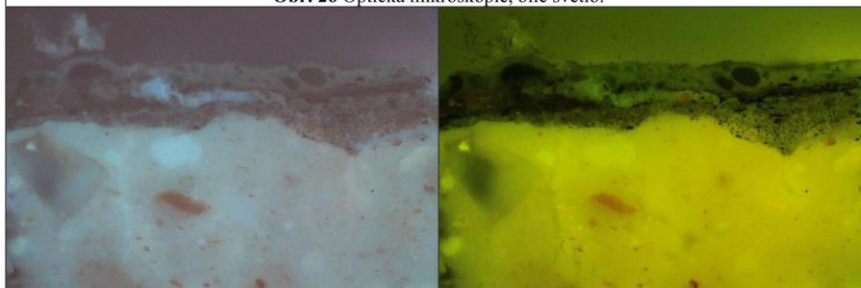
Obr. 25 Optická mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

VÝSLEDKY PRŮZKUMU STRATIGRAFIE A SLOŽENÍ VRSTEV / OM, SEM

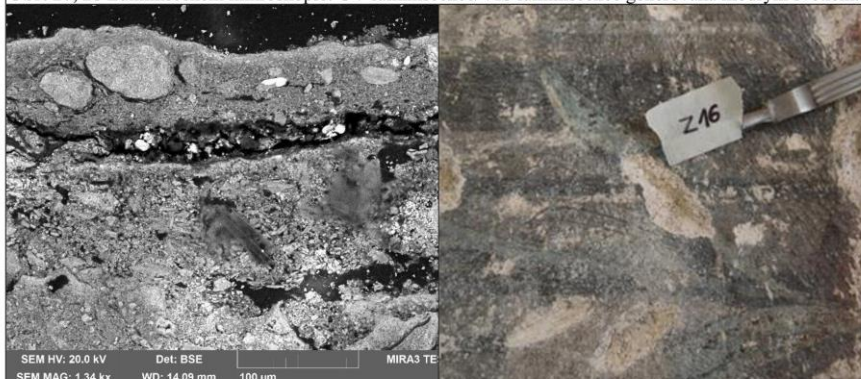
VZOREK 11079/Z16, ZELENÁ MALBA LISTU KVĚTINY V RUCE ARCHANDĚLA GABRIELA

Obr. 26 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 27, 28 Luminiscenční mikroskopie: UV luminiscence/VIS luminiscence generovaná modrým světlem.

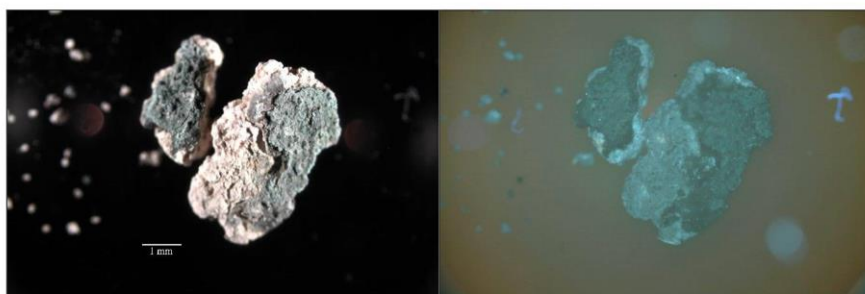

SEM HV: 20.0 kV Det: BSE MIRA3 TE
SEM MAG: 1.34 kx WD: 14.09 mm 100 µm
Obr. 29 Elektronová mikroskopie, BSE.

Obr. 30 Místo odběru vzorku, detail.

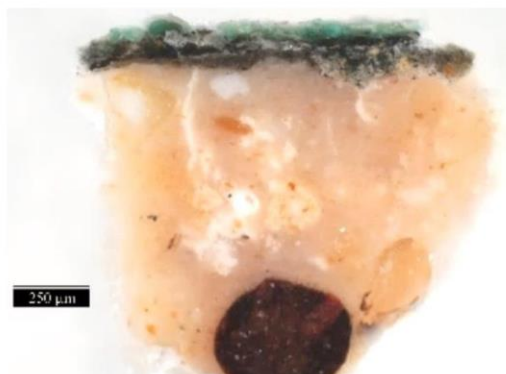
Tab. 11: Výsledky průzkumu optickou a elektronovou mikroskopií s prvkovou mikroanalýzou.

Vrstva	Popis vrstvy
3	Zelená malba , zřejmě vápenná, zřejmě probarvená zemí zelenou
2	Tmavá/černá zřejmě vápenná malba s révouvou černí, dobře propojená s následující zelenou malbou
1	Hnědo-okrová tmavá zřejmě vápenná vrstva , na povrchu lze předpokládat tenkou vrstvičku vyloučeného uhličitanu vápenatého
0	Narůžovělá vápenná omítka , na povrchu vrstva vyloučeného uhličitanu vápenatého

Obr. 31, 32 Optická mikroskopie, dokumentace vzorku z pohledové strany, bílé světlo, UV luminiscence.

Shrnutí: Vzorek nejprve obsahuje fragment narůžovělé **vápenné omítky 0**. Na povrchu omítky se vyskytuje tmavší (hnědo-okrová) **vápenná vrstva/malba 1** a **tmavá/černá** zřejmě vápenná **malba 2**. Mezi malbou 1 a 2 se vyskytuje prasklina. Následuje **zelená malba 3**, která je zřejmě probarvená zemí zelenou (předpoklad na základě odstínového kontrastu v SEM), nelze však vyloučit příměs měďnatých zelených pigmentů s jemnými částicemi v malbě. Malba je zřejmě vápenná.

Obr. 33 Optická mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

ZÁVĚR

Předmětem průzkumu byly **vzorky** odebrané z **nástěnné malby** s námětem **Zvěstování Panně Marii**, která se nalézá po stranách dveřního otvoru do zámecké kaple zámku v **Kácově**. Nástěnná malba pochází z první poloviny 18. stol. Pro účely průzkumu bylo celkově odebráno **16 vzorků**, z čehož byly 4 kompaktní vzorky odebrány s cílem studia malby, případně fragmentů omítek (11076/V5, 11077/Z6, 11078/Z7, 11079/Z16) a 12 vzorků vrtné moučky (Z1, Z2, V3, V4, Z8 až Z11, V12 až V15) bylo odebráno kvůli stanovení obsahů vodorozpustných solí, případně vlhkosti.

Stanovení vlhkosti bylo provedeno **gravimetricky**. Obsahy vodorozpustných solí (síranů, dusičnanů, chloridů) byly zjištěny **UV-VIS spektroskopii** ve vodných výluzích vzorků po selektivních reakcích. Na základě získaných výsledků (str. 4) lze konstatovat, že je **vlhkost omítek** (Tab. 6) nízká. Lze předpokládat, že se na jejím obsahu kromě rovnovážné vlhkosti podílí hygroskopicitou vodorozpustných solí. **Omítky** obsahují velmi vysoké obsahy **dusičnanů** a **chloridů** (Tab. 6, 7), které lze z hlediska možnosti vzniku poškození či jiných nežádoucích jevů považovat za závažné. Množství vodorozpustných **síranů** jsou z tohoto hlediska zanedbatelná.

Průzkum maleb byl zaměřen na jejich **stratigrafii, materiálové složení**, případně přiblížení **jejich technik**. K průzkumu byly použity metody **optické mikroskopie** a **skenovací elektronové mikroskopie s prvkovou analýzou** (SEM/EDX). Podrobné výsledky z průzkumu jsou spolu s mikrofotografiemi uvedeny výše (viz str. 5 až 12). Lze je stručně shrnout následujícím způsobem. **Předpokládané omítky** (vrstvy 0) pod malbami jsou na bázi bílého vzdušného vápna, na nábrusech mají narůžovělý odstín. Kamenivo (plnivo) je křemičité. Mikroskopické a optické vlastnosti fragmentů omítek nábrusů, případně jejich složení, jsou u vše studovaných vzorků obdobné. Na povrchu omítek se vyskytuje tenká vrstva vyloučeného vápna (uhličitanu vápenatého, tzv. vápenná kůže). Následují vrstvy malby (případně přípravných fází malby). Na základě průzkumu nelze určit, zda byly předpokládané původní malby vytvořeny v technice *secco* či *fresco*. Stratigrafie malby v současné době **zeleného pláště Panny Marie** (11076/V5) nejprve zahrnuje světlou vápennou vrstvu (malbu). Vzhledem k obsahu odbarveného smaltu lze předpokládat, že tato malba mohla mít jiný odstín, případně barevnost. Následuje zelená druhotná malba probarvená s největší pravděpodobností Svinibrodskou zelení.² Stratigrafie vzorků ze spodní **suknice archanděla Gabriela** (11077/Z6, 11079/Z16) jsou podobné. Na omítce se nejprve nalézá **tmavší vápenná vrstva** s uhlikatou černí a příměsí železitých pigmentů. Následuje zřejmě **černá malba** s uhlikatou černí a dále potom je to zelená malba. U vzorku 11077/Z6 je zelená malba probarvena umělým zeleným měďnatým pigmentem (zřejmě malachit), obsahuje také atakamit/paratakamit. Nelze zcela vyloučit, že byl původně použit azurit, který alteroval na malachit, případně také na atakamit/paratakamit. Zelená malba vzorku (11079/Z16) je zřejmě vápenná, probarvená je zemí zelenou, blíže nebylo její složení určováno. Výstavba malby **inkarnátu archanděla Gabriela** (1078/Z7) zahrnuje nejprve tenkou **světle růžovou vápennou** malbu, na jejíž povrchu je vyloučený uhličitán vápenatý. Následuje **sytější růžová vápenná** malba.

Analyzované malby a související vrstvy obsahují následující **pigmenty** a plniva³:

Bílá/průhledná: uhličitán vápenatý, olovnatá běloba, křemenná zrna, nelze vyloučit bílou hlinku, baryt/barytová běloba (1810–1820)

Žlutá: okr/železitá žlut

Červená: červená hlinka/železitá červeň

Modrá: dvě modrá zrna neidentifikována (vzorek 11075/V5), smalt odbarvený, nelze vyloučit alterovaný azurit

Zelená: umělý malachit nebo měděnka, atakamit/paratakamid, zřejmě Svinibrodská zeleň (1814), zřejmě zem zelená

Černá: organická nebo uhlikatá čern, révová čern

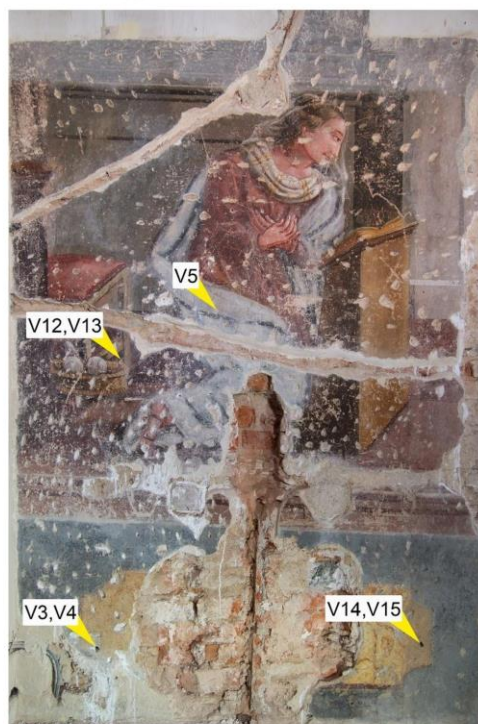
² Vzhledem k charakteru zeleného pigmentu lze předpokládat, že je vrstva pojena organickým/polymerním pojivem.

³ Identifikace pigmentů byla provedena na základě: Šimůnková E., Bayerová T. Pigmenty. STOP. Praha 2014.

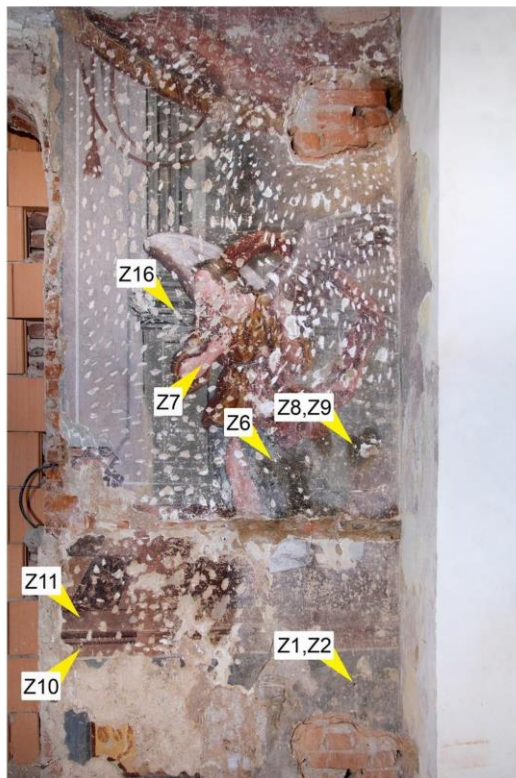
Autoři fotografií: foto zadavatel

Obr. 34 Celkový pohled na jižní stěnu místnosti nesoucí malby.

Obr. 35 Celková lokalizace odběrů vzorků.

Obr. 36 Celková lokalizace odběrů vzorků.

Obr. 37 Lokalizace odběru vzorku 11076/V5, detail.

Obr. 38 Lokalizace odběru vzorku 11077/Z6, detail.

Obr. 39 Lokalizace odběru vzorku 11078/Z7, detail.

Obr. 40 Lokalizace odběru vzorku 11079/Z16, detail.

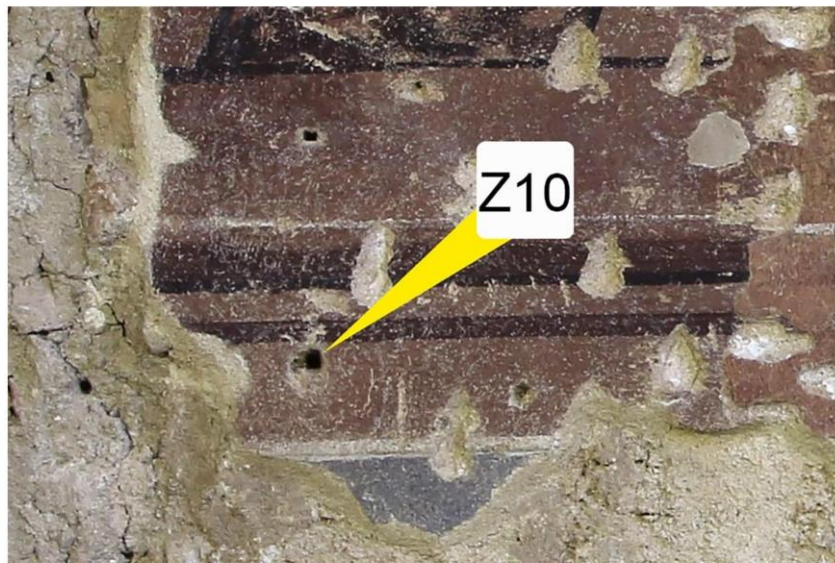
Obr. 41 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vlhkosti a vodorozpuštěných solí Z1, Z2, detail.

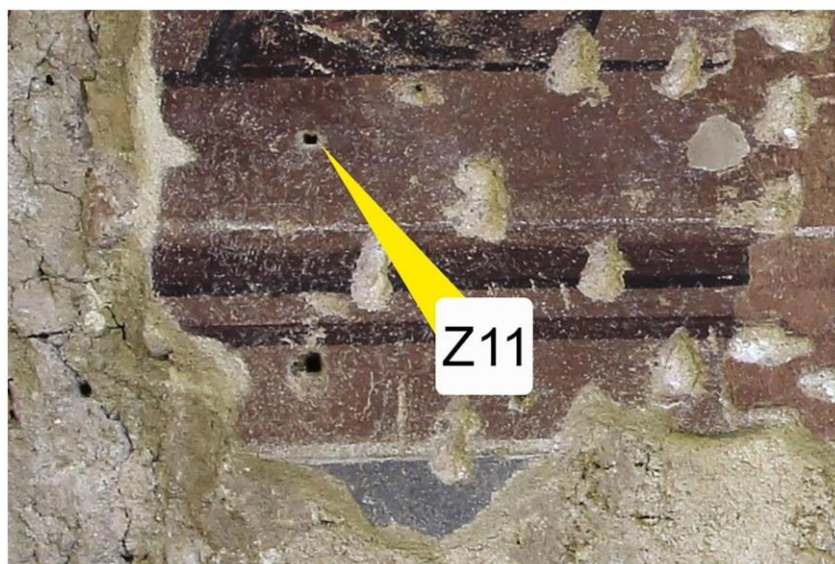
Obr. 42 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vlhkosti a vodorozpustných solí V3, V4, detail.

Obr. 43 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vodorozpustných solí Z8, Z9, detail.

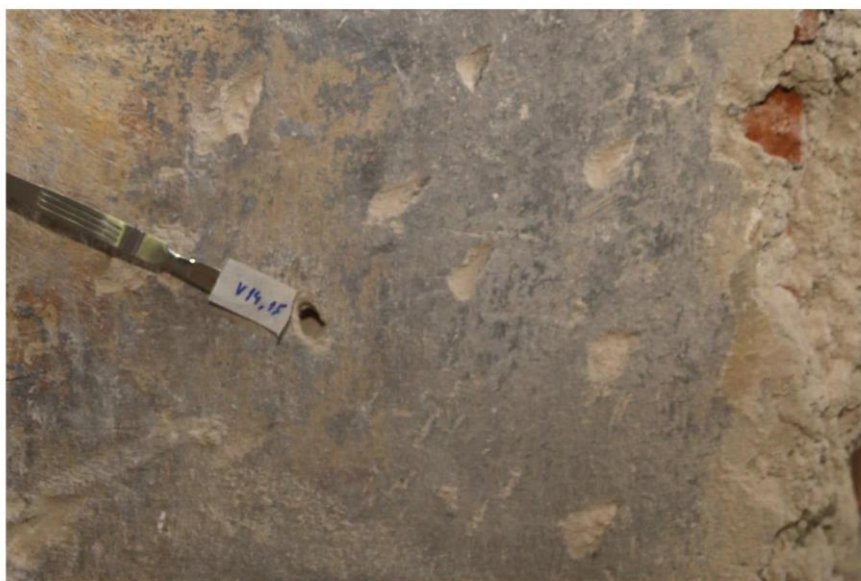
Obr. 44 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vodorozpustných solí Z10, detail.

Obr. 45 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vodorozpustných solí Z11, detail.

Obr. 46 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vodorozpustných solí V12, V13, detail.

Obr. 47 Lokalizace odběru vzorků ke stanovení obsahů vodorozpustných solí V14, V15, detail.